Aalborg Universitet

Klimapåvirkning fra

45 Træbyggerier

Andersen, Camilla Marlene Ernst; Garnow, Agnes; Sørensen, Christian Grau; Wittchen, Alexandra; Stranddorf, Liv Kristensen; Hoxha, Endrit; Rasmussen, Freja Nygaard; Birgisdottir, Harpa

Creative Commons License
Ikke-specificeret

Publication date:
2023

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

Link to publication from Aalborg University

Citation for published version (APA):
Andersen, C. M. E., Garnow, A., Sørensen, C. G., Wittchen, A., Stranddorf, L. K., Hoxha, E., Rasmussen, F. N., & Birgisdottir, H. (2023). *Klimapåvirkning fra: 45 Træbyggerier*. (1 udg.) Institut for Byggeri, By og Miljø (BUILD), Aalborg Universitet. BUILD Rapport Bind 2023 Nr. 10

General rights
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from vbn.aau.dk on: July 05, 2025

BUILD

RAPPORT

2023:10

Klimapåvirkning fra:

45 Træbyggerier

Camilla Ernst Andersen, Agnes Garnow, Christian Grau Sørensen, Alexandra Wittchen, Liv Kristensen Stranddorf, Endrit Hoxha, Freja Nygaard Rasmussen, Harpa Birgisdottir

Klimapåvirkning fra: 45 Træbyggerier

TITEL	Klimapåvirkning fra: 45 Træbyggerier
SERIETITEL	BUILD Rapport 2023:10
FORMAT	Digital
UDGAVE	1. Udgave
UDGIVELSESÅR	2023
UDGIVET DIGITALT	Maj
FORFATTER	Camilla Ernst Andersen, Agnes Garnow, Christian Grau Sørensen, Alexandra Wittchen, Liv Kristensen Stranddorf, Endrit Hoxha, Freja Nygaard Rasmussen, Harpa Birgisdóttir
FAGFÆLLEBEDØMMER	Morten Birkved
SPROG	Dansk
SIDEANTAL	187
LITTERATURHENVISNINGER	15
EMNEORD	Livscyklusvurdering, Klimapåvirkning, Træbyggeri, Casesamling
ISBN	978-87-563-2112-9
ISSN	2597-3118
FORSIDE	Agnes Garnow
UDGIVER	Department of the Built Environment, Aalborg University A.C. Meyers Vænge 15, 2450 Copenhagen SV, build@build.aau.dk, www.build.aau.dk

This publication is covered by the Danish Copyright Act.

FAGFÆLLE-
BEDØMT

INDHOLD

5 Forord

6 Introduktion
8 Indledning
9 Livscycklusvurdering
11 -1/+1-metoden
12 Branchens erfaringer med træ
14 Fremtidens brug af træ

16 **Databehandling**
18 Samlet oversigt over cases
20 Konstruktionstyper
22 Dataindsamling
24 Datamodellering
28 Empiri & interviews
30 Læsevejledning for LCA resultater

32 Caseresultater
34 45 træbyggeri cases

44 Casesamling
Analyse af 35 cases
46 Skadborg
50 Det Moderne Tanghus
54 Ebeltoft Halmbyggeri
58 Friland
62 Broager
66 Danmarksgrunden Almenbolig+
70 Balancen
74 Timianhaven
78 Skråningen I
82 Skråningen II
86 Grøntorvet Almenbolig+
90 Engdraget
94 Skademosen
98 Lisbjerg Bakke
102 Studio[Home] Lyngby
106 Studio[Home] Ballerup
110 Knudrisrækkerne
114 UN17 Village Kronen
118 Toppen
122 Skousbo I
126 Storkens Kvarter
130 Lethal til street sport
134 Klub Svanen
138 Bakkens Hjerte
142 KUGA
146 Oksenøya Bo- og Behandlingscenter
150 Oksenøya Børnehave
154 Erlev Skole
158 Lysningen
162 Samsø Energiakademi
166 Trondheim Central Station
170 Feldballe Friskole
174 Rosa Daginstitution
178 Karolinelund Børnehave
182 Skolen for livet

186 Referencer

FORORD

Bæredygtighed i byggeriet er i stigende grad i fokus, og dette fokus gælder i særlig grad i forbindelse med at reducere klimaaftrykket for bygninger. Dette har blandt andet resulteret i, at der i 2023 blev indført krav i bygningsreglementet til bygningers klimaaftryk. Her skal bygninger over 1000 m^2 nu overholde krav på 12 kg CO_2-ækvivalenter per kvadratmeter per år.

I forsøget på at reducere bygningers klimapåvirkning er biobaserede materialer, heriblandt træ, kommet i fokus pga. træets evne til at optage CO_2 under væksten og lagre dette indtil nedbrydning ved endt levetid. Derfor bliver biobaserede materialer i høj grad anvendt på grund af det mulige potentiale til at reducere nuværende klimapåvirkninger fra bygninger nu og fremadrettet.

Denne rapport har fokus på det klimamæssige potentiale for brug af biobaserede materialer i byggeriet. Rapporten undersøger 45 træbyggeriers klimapåvirkning sammen med de praktiske udfordringer, der kan ved at bruge træ i byggeriet. Rapporten fremlægger først resultaterne for alle 45 træbyggerier og dernæst en casesamling for 35 af træbyggerierne til inspiration for fremtidig brug af træ i byggeriet.

Publikationen er støttet af Realdania og Villum-fonden. Data og erfaringer på bygningscases er indhentet i samarbejde med arkitekter, ingeniører og byggeriskonstruktører fra Vandkunsten, Arkitema Architects, Lendager Group, Artelia (tidligere MOE), Adserballe & Knudsen, Henning Larsen, EcoCocon Danmark, Arken samt Mikael Skadborg & Martha Lewis.

Rapporten er udarbejdet af BUILD i 2022/2023 af Camilla Ernst Andersen, Agnes Garnow, Chrisitan Grau Sørensen, Alexandra Wittchen, Liv Kristensen Stranddorf, Endrit Hoxha, Freja Nygaard Rasmussen og Harpa Birgisdottir. Rapporten er inden publicering blevet fagfællebedømt af Professor mso Morten Birkved fra Syddansk Universitet, hvem BUILD takker for et konstruktivt samarbejde.

BUILD – Institut for Byggeri, By og Miljø, Aalborg Universitet København, Sektion for Energi og Bæredygtighed i Byggeriet.

Maj 2023

Tine Steen Larsen
Sektionsleder

INTRODUKTION

INDLEDNING

Reduktion af det globale klimaaftryk er et centralt emne i dagens samfund. Tidligere har byggeriet primært fokuseret på at reducere driftsenergien i bygninger, men de senere år er der kommet stigende fokus på klimapåvirkningen fra materialer. Biobaserede materialer, herunder træ bliver i høj grad fremhævet, da disse kan bidrage til at sænke klimapåvirkningen fra bygninger sammenlignet med, når der bruges traditionelle materialer. Dette skyldes blandt mere træs evne til at optage og lagre kulstof. Viden om anvendelsen af biobaserede materialer i byggeriet er derfor centralt, når det diskuteres, hvordan klimapåvirkningen fra materialer kan reduceres.

Denne publikation samler den nuværende viden om træbyggerier. Udover at præsentere data fra en række nye nordiske træbyggerier, samler den også viden fra følgende tidligere udgivede rapporter:

- **Anvendelse af træ i byggeriet (Rasmussen et al., 2020)**
- **Klimapåvirkning fra 20 træbyggerier (Andersen et al., 2021)**
- **Erfaringer fra 20 træbyggerier (Wittchen & Rasmussen, 2021)**

Der henvises derfor til de tre ovenstående BUILD-rapporter for en dybere videnskabelig gennemgang af danske træbyggerier, deres klimapåvirkning, samt den anvendte metode til livscyklusvurderingerne.

Casesamling af træbyggerier

Publikationen præsenterer først en oversigt over klimapåvirkningen for 45 træbyggerier. Dernæst en casesamling af 35 træbyggerier med fokus på erfaringer med at designe og bygge med træ, og hvilke klimapåvirkninger det enkelte byggeri medfører. Casesamlingen er et opslagsværk til inspiration for dem, som ønsker at bygge med træ.

LIVSCYKLUSVURDERING

Hvad er en LCA?

En livscyklusvurdering (LCA) er en standardiseret metode til vurdering og evaluering af miljøpåvirkninger og ressourceforbrug knyttet til et produkt eller en service, herunder byggeri. LCA kan blandt andet benyttes til at sammenligne miljøpåvirkninger fra hele bygninger, men også fra mindre dele såsom specifikke byggevarer eller -komponenter. En LCA medregner påvirkninger fra hele bygningens livscyklus inddelt i faser. Disse faser dækker over råstofudvinding og fremstilling af materialer, transport, opførelse, drift, vedligehold og behandling af materialerne ved endt levetid. Faseinddelingen er visualiseret i Figur 1 jf. EN 15978 (CEN, 2012).

Indlejrede og operative påvirkninger

Påvirkningerne fra en LCA kan deles op i indlejrede og operative påvirkninger. De indlejrede påvirkninger knytter sig direkte til byggevarerne samt opførelsen og nedtagningen af byggeriet. De dækker dermed over livscyklusfaserne A1-5, B1-5 og C1-4. De operative påvirkninger knytter sig til energien, der er benyttet til bygningens drift, og dækker dermed over livscyklusfaserne B6-7. Der tales desuden om *upfront emissions*, som er den del af de indlejrede påvirkninger, der har med opførelsen at gøre (livscyklusfase A1-5). Disse emissioner sker altså allerede før bygningen tages i brug.

Ønsker du en dybere indsigt i LCA-metoden henvises til rapporterne "LCA ifølge klimakravene" (Videncenter om Bygningers Klimapåvirkning, 2022).

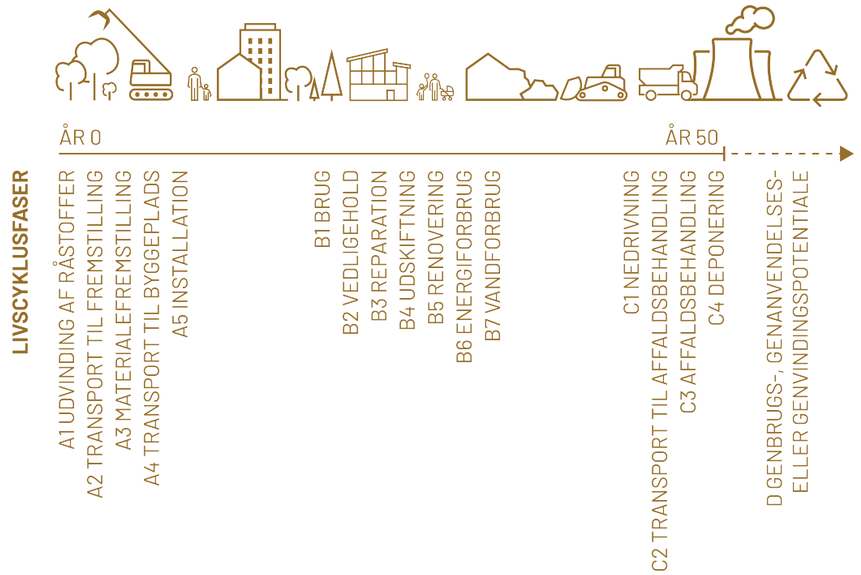

Figur 1. Byggeriets livscyklusfaser
Byggeriets samlede livscyklus indeholder faserne: Produktfase (A1-A3), Byggeprocesfase (A4-A5), Brugsfase (B1-B7), Endt levetid-fase (C1-C4) og Udenfor system-fase (D).

DEFINITION AF TRÆBYGGERI

"Træbyggeri er byggeri, hvor træ eller træbaserede produkter anvendes til en større eller mindre del af de byggematerialer, der er anvendt over terræn eller over den lastfordelende plade af beton i terrændæk, eksklusiv glasarealer."
(Rasmussen, 2020:25, s. 16)

Skademosen Foto Adserballe & Knudsen

-1/+1-METODEN

Den europæiske standard EN 15804 (CEN, 2013) foreskriver, at optag af kulstof i biomasse karakteriseres som -1 kg CO_2-ækv. per kg CO_2 optaget fra atmosfæren. Dette indregnes som en del af produktfasen (modul A1), og dermed opnås en negativ påvirkning i produktfasen ved at anvende træ. Den negative påvirkning i produktfasen modregnes igen i bortskaffelsesfasen (modul C3) uafhængigt af, hvordan bortskaffelsen sker. Her er den karakteriseret, som den tilsvarende mængde af CO_2 i biomassen, altså +1 kg CO_2.-ækv. per kg CO_2. Set over den samlede livscyklus vil træet derfor fremgå som kulstofneutralt for det oplagrede kulstof i biomassen (CEN, 2014). De fossile påvirkninger fra produktionen af træet vil fortsat variere afhængigt af de forskellige livscyklusfaser, da dette er knyttet til produktionsmetoderne for det specifikke produkt. Denne beregningsmetode omtales typisk som -1/+1 metoden og er illustreret i Figur 2. I 2020 trådte en ny europæisk standard, EN15804:2012+A2:2019, i kraft (CEN, 2019). Denne omfatter en række ændringer i forhold til beregning af miljøpåvirkningen for træprodukter, dog anvendes stadig -1/+1 metoden (CEN, 2019). I standarden er der fokus på at øge gennemsigtigheden for træers optag og frigivelse af CO_2 ved, at man blandt andet skal deklarere fossile og biogene påvirkninger separat.

Det er vigtigt at være opmærksom på, at -1/+1 metoden er uafhængig af, hvilket bortskaffelsesscenarie der indtræffer i fremtiden. Det betyder, at uanset om træet afbrændes, genanvendes eller genbruges, beregnes det biogene CO_2 som frigivet i bortskaffelsesfasen. Eventuelle forskelle i klimapåvirkning mellem bortskaffelsesscenarierne opstår derfor kun pga. fossile påvirkninger knyttet til det specifikke bortskaffelsesscenarie. På denne måde sikres det, at det biogene CO_2 regnes som neutralt inden for hver livscyklus, og at dobbelt counting undgås.

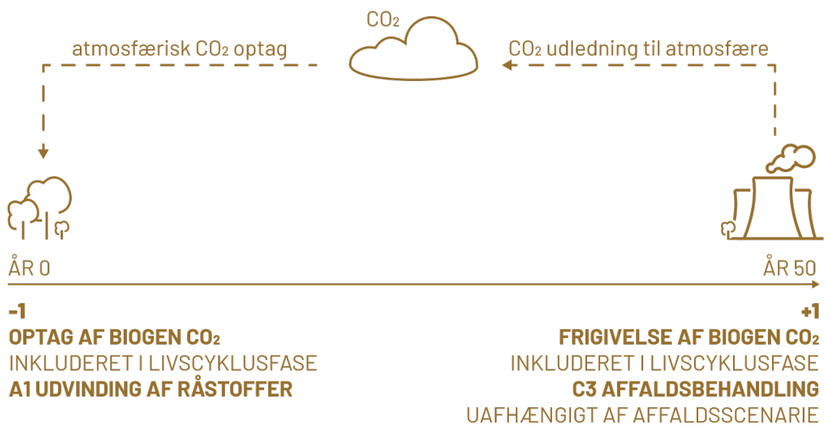

Figur 2. Metode for beregning af biogen CO2 i biobaserede produkter
Potentielle miljøpåvirkninger for træprodukter udregnes ved hjælp af -1/+1 metoden, der forudsætter at biogent kulstof optages og lagres i træer (+1), som anvendes i byggeriet. Senere frigives det efter endt levetid (-1).

BRANCHENS ERFARINGER MED TRÆ

Gode råd til træbyggeri

Der findes en række danske virksomheder, som har oparbejdet kompetencer til at bygge i træ. Rapporten "Erfaringer fra 20 Træbyggerier" (Wittchen & Rasmussen, 2021) beskriver erfaringer fra 20 træbyggerier udført af tegnestuerne Lendager Group, Vandkunsten, C.F. Møller Architects og Arkitema Architects. Rapporten bygger på interviews med arkitekter, konstruktører og ingeniører, som har været med i projekteringen af træbyggerierne.

Ud fra de adspurgtes erfaringer med træbyggeri kan følgende råd afledes til de virksomheder, der ønsker at oparbejde kompetencer til at bygge i træ:

Vurder kontekst: levetid og geometri

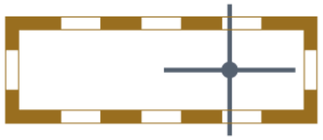

Projekter grundigt i indledende fase

Involver tværfaglig viden tidligt

Få inspiration fra andre projekter

Fastlæg konstruktionstype tidligt

Definer og følg fugtstrategi

Figur 3. Råd til træbyggeri
Råd til at bygge i træ baseret på erfaringer præsenteret i rapporten "Erfaringer fra 20 Træbyggerier" (Wittchen & Rasmussen, 2021).

Lisbjerg Bakke Foto Vandkunsten

FREMTIDENS BRUG AF TRÆ

Træ omtales ofte som et materiale, der bidrager til at reducere klimapåvirkningen for et byggeri, men selvom træ er fornybart og lagrer kulstof, er det essentielt, i hvilken kontekst materialet anvendes. Derfor bør vi have følgende strategier for øje, når vi ønsker at mindske byggeriets klimapåvirkninger ved at arbejde med træ:

Genbrug og genanvendelse fremfor at afbrænde
Der bør tænkes i genbrug og genanvendelse af træ efter endt levetid, så det ikke afbrændes. Ved genbrug og genanvendelse forbliver kulstof lagret i længere tid og emissioner bliver udskudt. I den forbindelse er der brug for strategier til at kunne genanvende eller upcycle byggekomponenter og -materialer, som allerede har indgået i en anden bygnings livscyklus.

Vurder i hvilken kontekst træ skal anvendes
Træressourcer bør benyttes, hvor det giver mening - og vi skal undgå at overforbruge materialerne. Som eksempel bliver restprodukter fra træindustrien ofte efterspurgt i tekstil og møbelindustrien, så her ligger et potentiale for aftagersynergier og yderligere udnyttelse af materialerne.

Vælg en bæredygtig træforsyning
Det skal sikres, at det træ, vi anvender, kommer fra bæredygtigt skovbrug, hvor der tages højde for biodiversitet, løbende aldring af træer og herved kontinuerlig CO_2-lagring. Det er desuden vigtigt, at se brugen af træ i et bredt perspektiv, hvor andre miljømæssige aspekter end klima tages i betragtning.

Husk: bæredygtigt byggeri er holistisk
Bæredygtigt byggeri handler ikke kun om at bygge i træ, men i høj grad også om at optimere sit byggeri ift. andre strategier indenfor bæredygtighed. Her kan eksempelvis nævnes det at bygge mindre, bygge mere fleksibelt, udnytte hver kvadratmeter, optimere materialeforbruget, genbruge materialer, renovere samt at tage højde for byggeriets funktionelle og kulturelle relevans for både dets brugere og samfundet. På den måde kan vi bidrage til at sikre at vi bygge miljømæssigt, socialt og økonomisk bæredygtigt ved at tage mange forskellige aspekter i betragtning - også på lang sigt.

Lethal Foto Vandkunsten

DATABEHANDLING

SAMLET OVERSIGT OVER CASES

Den anvendte data er indhentet i samarbejde med Vandkunsten, Arkitema Architects, Lendager Group, Arken, Artelia (tidligere MOE), EcoCocon Danmark, Henning Larsen og Adserballe & Knudsen i 2021-22. I alt er der indhentet data på 45 bygningscases, hvoraf 35 cases er gjort offentlig tilgængelig i casesamlingen til sidst i publikationen. Dataindsamlingen har fokuseret på designprocessen, og dermed er det primært mængdeudtræk fra arkitektmodeller, der ligger som baggrund for LCA´erne. Derudover udgør bygningscasene et øjebliksbillede af projekter, som allerede er opført. Der er ikke aktivt anvendt LCA som værktøj i projekternes designfase, og derfor vurderes det, at casene kan sammenlignes med øvrige træbyggerier i Danmark.

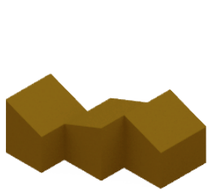

Rækkehuse
Danmarksgrunden Almenbolig+
Balancen
Timianhaven
Skråningen I
Skråningen II
Grøntorvet Almenbolig+
Engdraget
Skademosen
Anonym, rækkehus #1

Etageejendomme
Lisbjerg Bakke
Studio[Home] Lyngby
Studio[Home] Ballerup
Knudrisrækkerne
UN17 Village Kronen
Toppen
Skousbo I
Anonym etagebolig #1
Anonym etagebolig #2
Anonym etagebolig #3
Anonym etagebolig #4

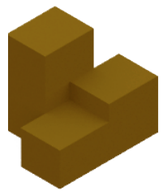

Andet byggeri
Lethal til street sport
Klub Svanen
Bakkens Hjerte
KUGA
Oksenøya Bo- og Behandlingscenter
Oksenøya Børnehave
Erlev Skole
Lysningen
Samsø Energiakademi
Trondheim Central Station
Feldballe Friskole
Rosa Daginstitution
Karolinelund Børnehave
Skolen for livet
Anonym, andet #1
Anonym, andet #2

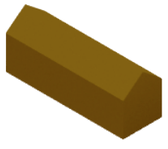

Enfamilie- & sommerhuse
Skadborg
Det Moderne Tanghus
Ebeltoft Halmbyggeri
Friland
Broager
Anonym, sommerhus #1

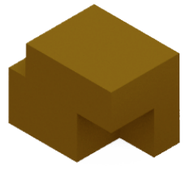

Kontorbyggeri
Storkens Kvarter
Anonym, kontor #1
Anonym, kontor #2

Figur 4. Lokation for træbyggerier
De 45 træbyggeri cases er indplaceret på kortet afhængigt af deres lokation. Cirklernes størrelse indikerer antallet af cases i området.

KONSTRUKTIONSTYPER

Anvendte konstruktionsprincipper

I de 45 træbyggerier anvendes primært fem forskellige konstruktionsprincipper, nemlig *boksmoduler, fladeelementer (heriblandt krydslamineret træ (CLT)), træskeletkonstruktion* og *limtræskonstruktion*. Derudover angiver *træhybrid* byggerier der anvender to eller flere af de nævnte konstruktionstyper. Konstruktionstyperne er defineret på følgende måde:

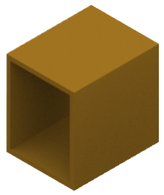

Boksmodul

Større præfabrikerede moduler, f.eks. en hel boligenhed i et etagebyggeri

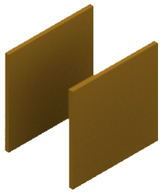

Fladeelement

Mindre præfabrikerede elementer, f.eks. en vægkomponent eller CLT

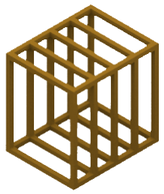

Træskelet

Skeletkonstruktion udført i konstruktionstræ

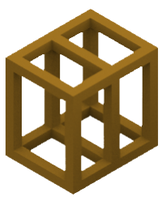

Limtræ

Søjlebjælkekonstruktion udført i limtræ

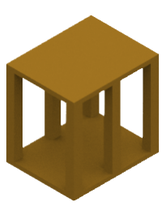

Træhybrid

Flere af ovennævnte konstruktionsprincipper anvendt samtidig

Samsø Energiakademi Foto Arkitema

DATAINDSAMLING

Modellering i værktøjet LCAbyg
Alle træbyggerier er modelleret i det digitale værktøj LCAbyg (2023), på baggrund af mængdeudtræk fra arkitekt- eller ingeniørmodeller. Byggerierne er modelleret på baggrund af metoden beskrevet i de følgende afsnit.

Livscyklusfaser
Dette studie inkluderer livscyklusfaserne produktion og transport af byggevarer (A1-3), transport til byggeplads og opførelse af byggeri (A4-5), udskiftning af bygningsdele (B4), energiforbrug til drift (B6) og affaldsbehandling ved endt levetid (C3-4). Figur 5 illustrerer samtlige moduler omfattet af EN 15798 (CEN, 2012) og markerer de moduler, der er inkluderet i dette studie (Andersen et al., 2021, s.16).

Bygningsdele
I dataindsamlingen har der været fokus på at harmonisere de bygningsdele, der inkluderes i LCA'erne på tværs af bygningscasene (Andersen et al., 2020, s. 16). Bygningsdelene *fundamenter, terrændæk, dæk, ydervægge, bærende konstruktioner, indervægge, tage, trapper og ramper, altaner og altangange, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg* samt *andet* er inkluderet i analyserne. Andre elementer, beplantning og belægning, kanaler under terræn, gruber og mindre fastgørelsesmidler er udeladt.

Figur 5. Inkluderede livscyklusfaser for bygningscasene
Byggeriets samlede livscyklus indeholder faserne: Produktfase (A1-A3), Byggeprocesfase (A4-A5), Brugsfase (B1-B7), Endt levetid-fase (C1-C4) og Udenfor system-fase (D), hvoraf de markerede livscyklusfaser er inkluderet i LCA'erne af bygningscasesne

Data på tekniske installationer er i høj grad mangelfuld i størstedelen af bygningscasene. Af denne grund er der anvendt generiske data for bygningsdelene *afløb, vand, varme* samt *ventilation og køl*, som er udarbejdet af Artelia (tidligere MOE), Sweco og Teknologisk Institut for Bolig- og Planstyrelsen (Teknologisk Institut & Sweco, 2022) (MOE, 2022). De tekniske installationer indgår ikke i transport til byggeplads og opførelse af byggeri (A4-5), da de er baseret på generiske værdier og vurderet til at udgøre mindre end 1% af den samlede klimapåvirkning for bygningerne. For gruppen *el- og mekaniske anlæg* er der anvendt specifikke værdier, da det her typisk drejer sig om solcelleanlæg og elevatorer.

Antagelser
Tagpap
Det er normal praksis at montere et enkelt lag tagpap eller andet beskyttede materiale på oversiden af boksmoduler, som ikke har monteret tag fra fabrikken. Derfor er dette tilføjet med antagelsen om, at tagpappet har samme areal som byggeriets etagedækareal.

Maling
For gipsvægge er der er lavet en standard antagelse omkring maling med et lag grunder på 0,19 kg/m^2 samt to lag emulsionsmaling på i alt 0,38 kg/m^2, hvis ikke andet er opgivet.

Genbrug
Byggevarer, der forventes at være af genbrugte materialer, såsom genbrugte teglsten og genbrugt plademateriale i metal, er modelleret efter cut-off metoden, hvor kun påvirkninger fra ekstra oparbejdning medtages i produktionsfasen (modul A1-3).

Byggevarer i træ	Afløb	Vand	Varme, ventilation og køl
Enfamilie- og sommerhuse	0,02 kg CO_2-ækv/m^2/år	0,06 kg CO_2-ækv/m^2/år	0,60 kg CO_2-ækv/m^2/år
Rækkehuse	0,10 kg CO_2-ækv/m^2/år	0,04 kg CO_2-ækv/m^2/år	0,51 kg CO_2-ækv/m^2/år
Etageejendomme	0,12 kg CO_2-ækv/m^2/år	0,06 kg CO_2-ækv/m^2/år	0,51 kg CO_2-ækv/m^2/år
Kontorbyggeri, skole og institutioner	0,04 kg CO_2-ækv/m^2/år	0,06 kg CO_2-ækv/m^2/år	0,84 kg CO_2-ækv/m^2/år
Andet byggeri	0,05 kg CO_2-ækv/m^2/år	0,08 kg CO_2-ækv/m^2/år	1,09 kg CO_2-ækv/m^2/år

Tabel 1. Generiske værdier for tekniske installationer efter bygningstype
De generiske værdier for tekniske installationer er udarbejdet af Artelia (tidligere MOE), Sweco og Teknologisk Institut for Bolig- og Planstyrelsen (Teknologisk Institut & Sweco, 2022) (MOE, 2022)

DATAMODELLERING

Database

LCA´erne i dette projekt er primært baseret på miljødata fra databasen indbygget i LCAbyg, gen_dk. Data i gen_dk stammer fra den tyske database Ökobaudat 2020 og repræsenterer derfor ikke nødvendigvis danske forhold i forhold til produktion og bortskaffelse. I dag findes der dog ikke nogen dansk database, der dækker bredt over materialer benyttet i byggeriet, og Ökobaudat er derfor valgt som grundlag for miljødata. Dog er udgivelsen af EPD´er fra den danske byggebranche i vækst, hvorfor det forventes, at det i stigende grad bliver muligt at anvende dansk branche- og produktspecifikt data i fremtidige LCA´er. Udviklingen af EPD'er kan være med til at nedbringe usikkerheden for miljødata, og derfor benyttes danske branche-EPD'er for beton- og træprodukter samt produktspecifikke EPD'er for træfacader i dette projekt (se Tabel 2) (Andersen et al., 2021, s. 17). Derudover benyttes EPD'er for byggevarer, hvor der ikke findes generiske data såsom halmelementer og grønt tag.

Betragtningsperiode

I overensstemmelse med Frivillig Bæredygtighedsklasse (FBK) og de kommende krav i Bygningsreglementet anvendes der i LCA´erne en betragtningsperiode på 50 år. Denne betragtningsperiode er sat som standard i de kommende krav og i FBK for at sikre sammenlignelighed i beregningerne for alle projekter. Betragtningsperioden angiver den årrække, som bygningen analyseres over og kan have stor indvirkning på, hvordan påvirkningerne fordeler sig på tværs af livscyklusfaserne. Jo længere betragtningsperioden er, jo større vægt lægges der på de påvirkninger der sker i fremtiden, for eksempel i bygningens brugsfase, mens der lægges mindre vægt på de påvirkninger der sker i dag ved bygningens opførsel. Det er vigtigt at være opmærksom på, at betragtningsperioden er en beregningsmæssig antagelse, der angiver den analyseperiode som bygningens påvirkninger beregnes over og dermed ikke er en estimeret levetid af bygningen. Den reelle levetid for bygningen vil derfor sandsynligvis afvige fra den valgte betragtningsperiode og kan vise sig at være både kortere eller længere end betragtningsperioden (Andersen et al., 2021, s. 18).

Miljøpåvirkningskategorier

Med en LCA kan miljøpåvirkningerne for forskellige miljøpåvirkningskategorier beregnes. Nogle eksempler på miljøpåvirkningskategorier er global opvarmning, ozonlagsnedbrydning, forsuring, primærenergiforbrug, fotokemisk ozondannelse og en række andre. I dette projekt fokuseres der på klimapåvirkningen, som er en miljøpåvirkningsindikator for den potentielle globale opvarmning af jordens overfladetemperatur på baggrund af en øget koncentration af drivhusgasser i atmosfæren. Enheden for klimapåvirkningen er kg CO_2 -ækvivalenter og inkluderer forskellige drivhusgassers påvirkning i forhold til kuldioxids (Andersen et al., 2021, s. 19). Det er dog vigtigt også at undersøge andre miljøpåvirkningskategorier for at undgå, at mens påvirkningen indenfor en kategori reduceres øges påvirkningen i stedet inden for andre miljøpåvirkningskategorier (*burden shifting*).

Byggevarer i træ	
Afstandslister/forskallingsbrædder	MD-20004-EN
Konstruktionstræ/lægter/regler	MD-20002-EN
Krydslamineret træ (CLT)	MD-20007-EN
Limtræ	MD-20005-EN
Krydsfiner	MD-20008-EN
Spånplade	MD-20006-EN
Ubehandlet træfacade	MD-20002-EN
Malet/behandlet træfacade	MD-20002-EN
Træfacade i hårdttræ	MD-20032-EN
Byggevarer i beton	
Beton C20/25	MD-20011-DA_rev1
Beton C30/37	MD-20012-DA_rev1
Betonelementer	MD-20015-DA_rev1
Letbeton vægelementer	MD-20016-DA_rev1
Huldækelementer	MD-20017-DA_rev2
TT-elementer/ribbedæk	MD-20018-DA_rev1
Sandwichelementer/facadeelementer	MD-20019-DA_rev1

Figur 6. Anvendte miljøvaredeklarationer (EPD) for byggevarer i træ og beton
Numrene angivet for hver materialetype refererer til EPD-nummeret og kan fremfindes i EPD databasen hos EPD Danmark (EPD Danmark, n.d.)

DATAMODELLERING

Spild og transport

Livscyklusfaserne A4 og A5 omfatter spild og transport af byggematerialer samt energiforbrug i forbindelse med opførelse af bygningen. Nærmere beskrevet omhandler A4 transport af byggevarer til byggepladsen, hvorfor det er nødvendigt at kende til de benyttede transportformer og distancer for alle byggevarer. A5 omhandler energiforbruget på byggepladsen samt spild af materialer i forbindelse med byggeprocessen. Begge livscyklusser kræver derfor meget specifik data, og da det er relativt nyt at inkludere disse livscyklusfaser i LCA var disse data ikke tilgængelige. Derfor er miljøpåvirkninger fra livscyklusfaserne A4 og A5 beregnet ud fra generiske antagelser (se Tabel 3). Energiforbruget på byggepladsen er ekskluderet fra beregningerne i dette studie, da ingen data var tilgængelige (Andersen et al., 2021, s. 19).

Udskiftning af bygningsdele

Livscyklusfasen B4 omfatter påvirkningerne fra udskiftning af byggevarerne i løbet af driftsfasen. Hvorvidt en bygningsdel udskiftes, afhænger af byggevarens levetid og den valgte betragtningsperiode. Levetiden for byggevarerne fremgår i LCAbyg (Andersen et al., 2021, s. 19).

Driftsenergiforbrug

Påvirkningerne fra driftsenergiforbruget indgår i livscyklusfasen B6. Data for driftsenergiforbrug er baseret på energirammeberegningerne tilgængelig for størstedelen af bygningscasene. Påvirkningerne fra driftsenergiforbruget beregnes ud fra miljødata i LCAbyg, hvor der er anvendt fremskrevne data for energiproduktionen over perioden 2020 til 2040 (Trafik-, Bygge- og Boligstyrelsen & COWI, 2020). Det vil sige, at der antages en fortsat øget grad af fornybar energi i både el- og fjernvarmenet, og at påvirkningerne fra 1 kWh eller MJ produceret energi dermed vil blive mindre over tid (Andersen et al., 2021, s. 19). Typen af energikilde anvendt i byggeriet er specificeret for hver case.

Databehandling og referenceenhed

Der er foretaget en simpel statistisk analyse af resultaterne for bygningscasene. I databehandlingen har der været fokus på at identificere forskelle i klimapåvirkningerne, som relaterer sig til brugen af træ i bygningerne. Resultaterne for klimapåvirkningen vil blive præsenteret i kg CO_2-ækvivalenter harmoniseret til arealet (per m^2). Påvirkningerne fra byggevarerne (livscyklusfaserne A1-3, A4, A5, B4, C3 og C4) bliver harmoniseret på baggrund af bruttoarealet for bygningen, hvor påvirkningerne fra driftsenergiforbruget (livscyklusfasen B6) bliver harmoniseret til per kvadratmeter på baggrund af det opvarmede etageareal. Derudover bliver resultaterne også harmoniseret til årene i betragtningsperioden (per år) (Andersen et al., 2021, s. 20).

Byggevarer	A4	A5
Afstandslister/forskallingsbrædder	600km i lastbil, standard samt 170km i massegodsskib	5%
Konstruktionstræ/lægter/regler	600km i lastbil, standard samt 170km i massegodsskib	5%
Krydslamineret træ (CLT)	1400km i lastbil, standard	5%
Limtræ	70km i lastbil, standard	5%
Krydsfiner	600km i lastbil, standard samt 1228km i massegodsskib	5%
Spånplade	200km i lastbil, standard	5%
Fabriksbeton	50km i lastbil > 26t	5%
Betonelementer	150km i lastbil, standard	5%
Øvrige materialer	500km i lastbil, standard	10%
Jord til/fra/på byggeplads	200km i lastbil, standard	5%

Tabel 2. Antagelser for livscyklusfaserne A4 og A5
Livscyklusfasen A4 vedrører transport af byggevarer til byggepladsen og A5 vedrører spild af byggevarer på byggepladsen. Spildprocenterne angiver spild af den anvendte materialemængde i bygningens opførsel (i livscyklusfase A1-A3)

Usikkerheder

Data i dette projekt er hovedsageligt baseret på mængdeudtræk fra arkitektmodeller, da fokus oprindeligt var på brug af træ i designfasen. Da der i den tidlige designfase typisk ikke er taget stilling til specifikke detaljer for eksempel vedrørende fundament og tekniske installationer er data for disse bygningsdele ofte baseret på indledende estimater. Der er dog studier, der viser at detaljeringsgraden for mængdeudtrækkene kan give anledning til forskelle i de endelige LCA resultater (Zimmermann et al., 2019). For at tydeliggøre dette har vi noteret for hver bygningscase om mængdeudtrækkene, som ligger til grund for LCA resultaterne, er baseret på arkitekt- eller ingeniørmodeller.

EMPIRI & INTERVIEWS

Der er afholdt en række semistrukturerede interviews med aktører som har deltaget i projekteringen af de træbyggerier, som præsenteres i casesamlingen. Aktørerne er arkitekter, ingeniører og konstruktører fra en række af de rådgivende virksomheder, som har indleveret casespecifik data. Interviewene har været tilrettelagt ud fra følgende emner:

- **Visioner for projektet - herunder med fokus på valget af træ som byggemateriale, samt byggeriets tiltag for bæredygtighed generelt**
- **Gennemgang af projektets forløb fra opgavetype til entrepriseform**
- **Parametre, der skabte særlige potentialer eller barrierer i projektet, samt hvordan de blev håndteret i praksis**
- **Evt. hvilken betydning de fremhævede potentialer og barrierer havde for materialevalget**

Derudover er interviewene tilrettelagt med fokus på de barrierer som opleves ved at bygge med træ, beskrevet i rapporten "Anvendelse af træ i byggeriet" (Rasmussen et al., 2020). Dette inkluderer emnerne *brand*, *økonomi*, *statik*, *fugt*, *æstetik*, *logistik* og *akustik*. Emnerne er illustreret i Figur 6.

En mere dybdegående metodebeskrivelse for interviewene kan findes i rapporten "Erfaringer fra 20 træbyggerier" (Wittchen & Rasmussen, 2021).

INTERVIEWS: OPMÆRKSOMHEDPUNKTER VED TRÆBYGGERI

Figur 7. Opmærksomhedspunkter ved træbyggeri
De særlige opmærksomhedspunkter ved træbyggeri i Danmark kan inddeles i emnerne: Brand, statik, akustik, økonomi, logistik, æstetik og fugt. Herfra stilles der i Bygningsreglementet (BR) krav til brand, statik og akustik. Diagrammet er baseret på 'Figur 1: Opsummering af en række oplevede barrierer beskrevet i BUILD-rapport 2020:25' (Wittchen & Rasmussen, 2021, s. 8).

LÆSEVEJLEDNING FOR LCA RESULTATER

For at sikre at LCA resultaterne læses korrekt, er der udarbejdet en læsevejledning for de grafer, der netop præsenterer LCA resultaterne for hver bygningscase.

KLIMAPÅVIRKNING VIST PÅ BYGNINGSNIVEAU ELLER BYGNINGSDELSNIVEAU

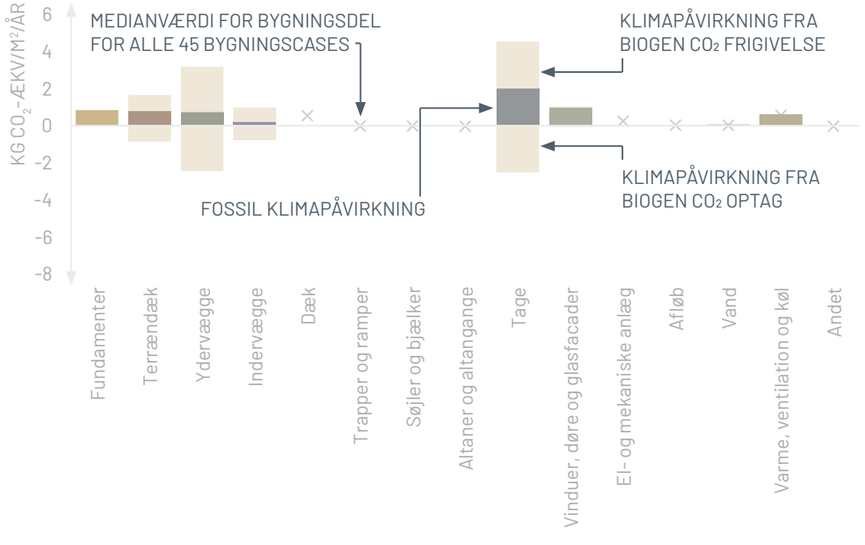

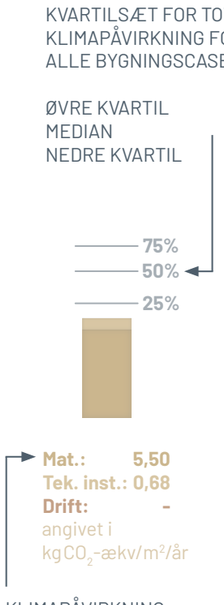

KLIMAPÅVIRKNING VIST OVER TID

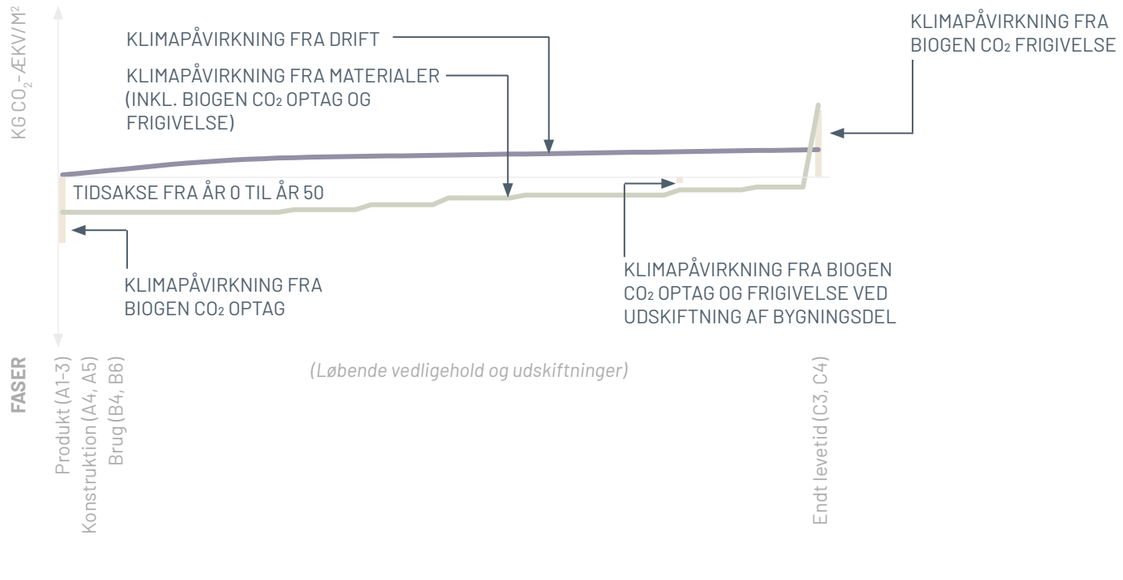

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

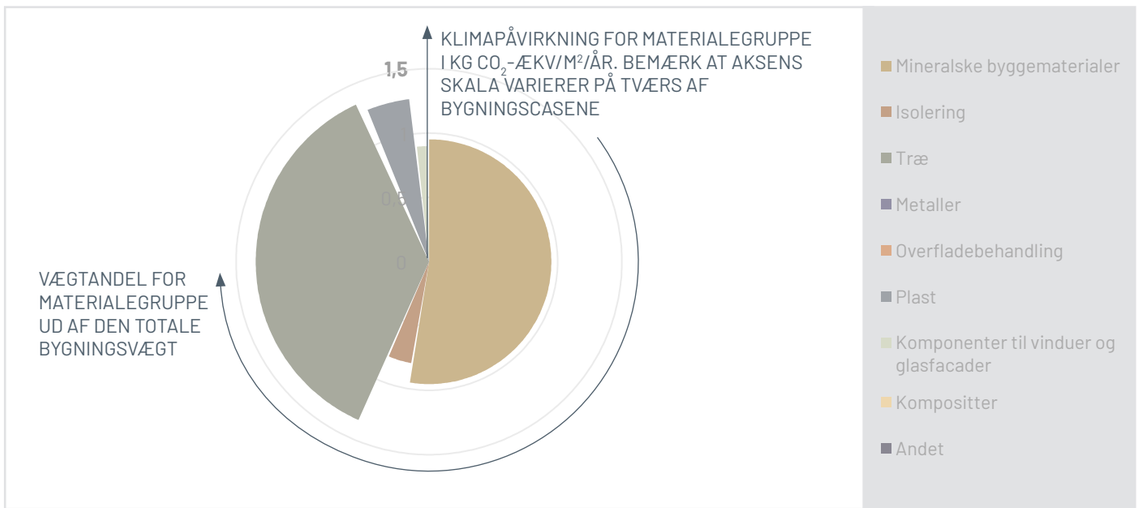

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

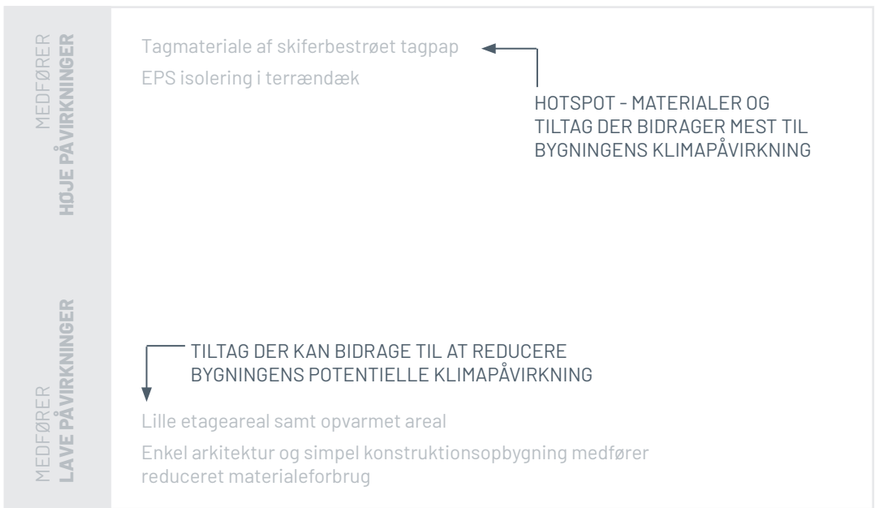

CASERESULTATER

45 TRÆBYGGERI CASES

I dette afsnit vises resultaterne af LCA´erne for alle 45 træbyggeri cases. Resultaterne er angivet i kg CO_2-ækv/m^2/år og er vist på flere forskellige detaljeringsniveauer.

På grafen til højre er klimapåvirkningen for træbyggeri casene indplaceret i henhold til det såkaldte reduction roadmap (Reduction Roadmap, 2023). Reduction roadmap er udviklet til at vise vejen fra en klimapåvirkning på 9,6 kg CO_2-ækv/m^2/år for et gennemsnitligt dansk hus til målet om at udlede blot 0,4 kg CO_2-ækv/m^2/år svarende til at overholde de planetære grænser (Reduction Roadmap, 2023). Yderligere viser reduction roadmap tre forskellige sandsynlighedsscenarier, der beskriver sandsynligheden for at overholde Parisaftalens målsætning om at begrænse den globale temperaturstigning til 1,5 grader. IPCCs seneste rapport forklarer dog at det ikke er muligt at nå målsætningen om at begrænse den globale temperaturstigning 1,5 grader medmindre udledningerne øjeblikkeligt reduceres markant for alle sektorer (IPCC, 2022). Det vil også sige at jo hurtigere byggebranchen når målet på 0,4 kg CO_2-ækv/m^2/år, des større sandsynlighed er der for at holde sig inden for den 1,5 graders målsætning.

Generelt ser vi at casene opført før 2020 har de højeste klimapåvirkninger. Her skal det bemærkes at casene generelt ikke er designet med et specifikt fokus på at reducere klimapåvirkningerne og, at der ikke aktivt er anvendt LCA som værktøj i projekternes designfase.
Af de efterfølgende figurer ses det at:

- **41 cases ligger under CO_2 kravene i Bygningsreglementet på 12 kg CO_2-ækv/m^2/år gældende for bygninger over 1000 m^2**
- **14 cases ligger under grænseværdien i Frivillig CO_2 klasse på 8 kg CO_2-ækv/m^2/år**
- **I alle cases udgør materialerne et større bidrag til klimapåvirkninger end drift**
- **Det er bygningsdelene terrændæk, ydervægge, tage samt vinduer, døre og glasfacader, der bidrager mest til klimapåvirkningerne med over 50% af materialernes samlede klimapåvirkning**
- **Terrændæk udgør den største andel af materialernes klimapåvirkninger i 14 cases med over 22% af materialernes samlede klimapåvirkning**
- **Der er i gennemsnit anvendt 684,6 kg/m^2 materiale i casene set over en 50 års betragtningsperiode**

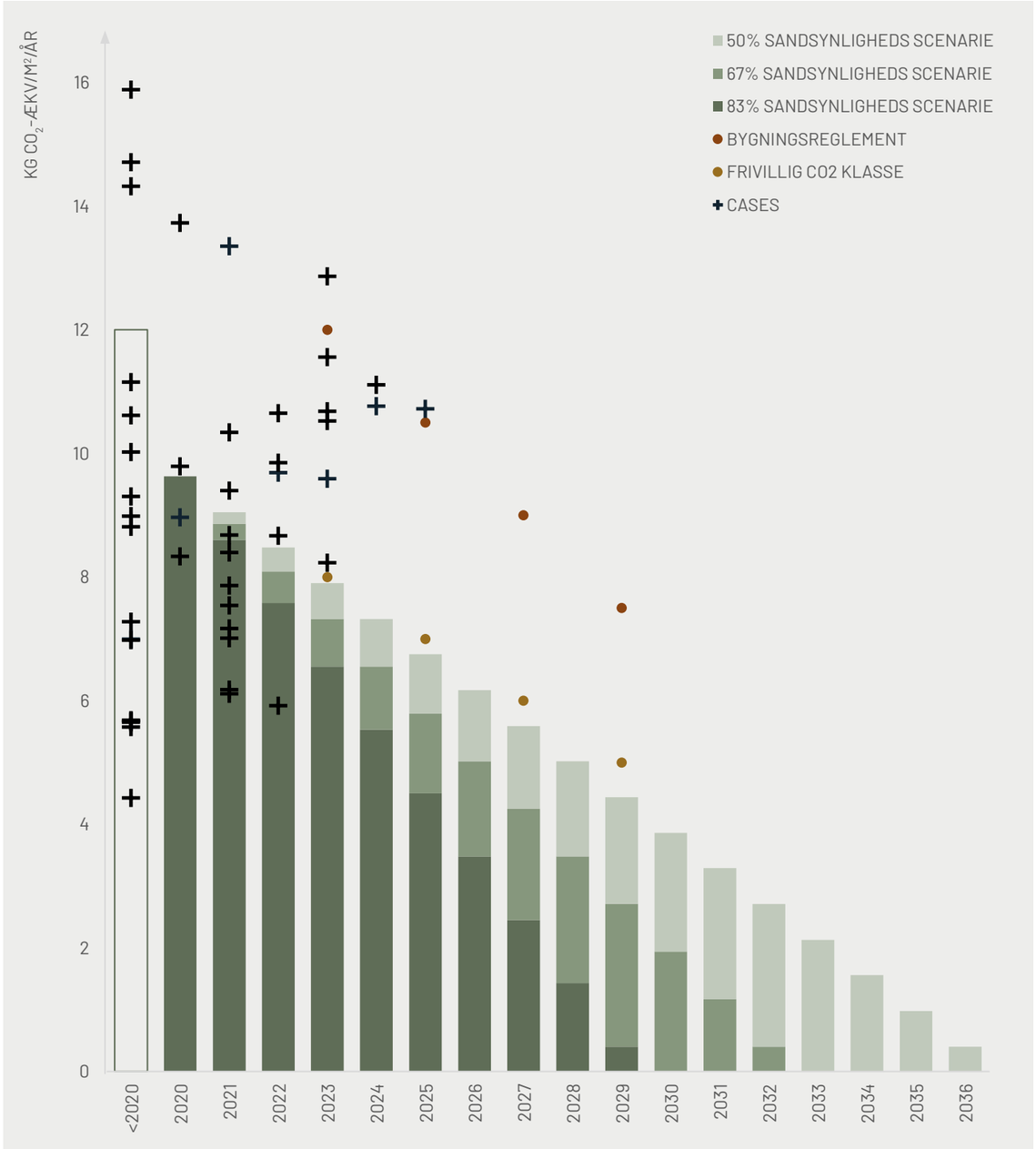

45 TRÆBYGGERI CASES

Nedenfor ses resultaterne af LCA´erne for alle 45 cases fordelt over to grafer. Forklaringen dækker derfor også begge grafer. Resultaterne er angivet i kg CO_2-ækv/m^2/år. Bemærk at de tekniske installationer afløb, vand, varme samt ventilation og køl er baseret på generiske værdier, men at el- og mekaniske anlæg er specifikke værdier. Resultaterne sammenholdes LCA-kravene i Bygningsreglementet på 12 kg CO_2-ækv/m^2/år samt grænseværdien i den Frivillige CO_2 klasse på 8 kg CO_2-ækv/m^2/år og indeholder derfor ikke påvirkninger fra livscyklusfaserne vedrørende transport, energiforbrug og spild på byggeplads (A4 og A5).

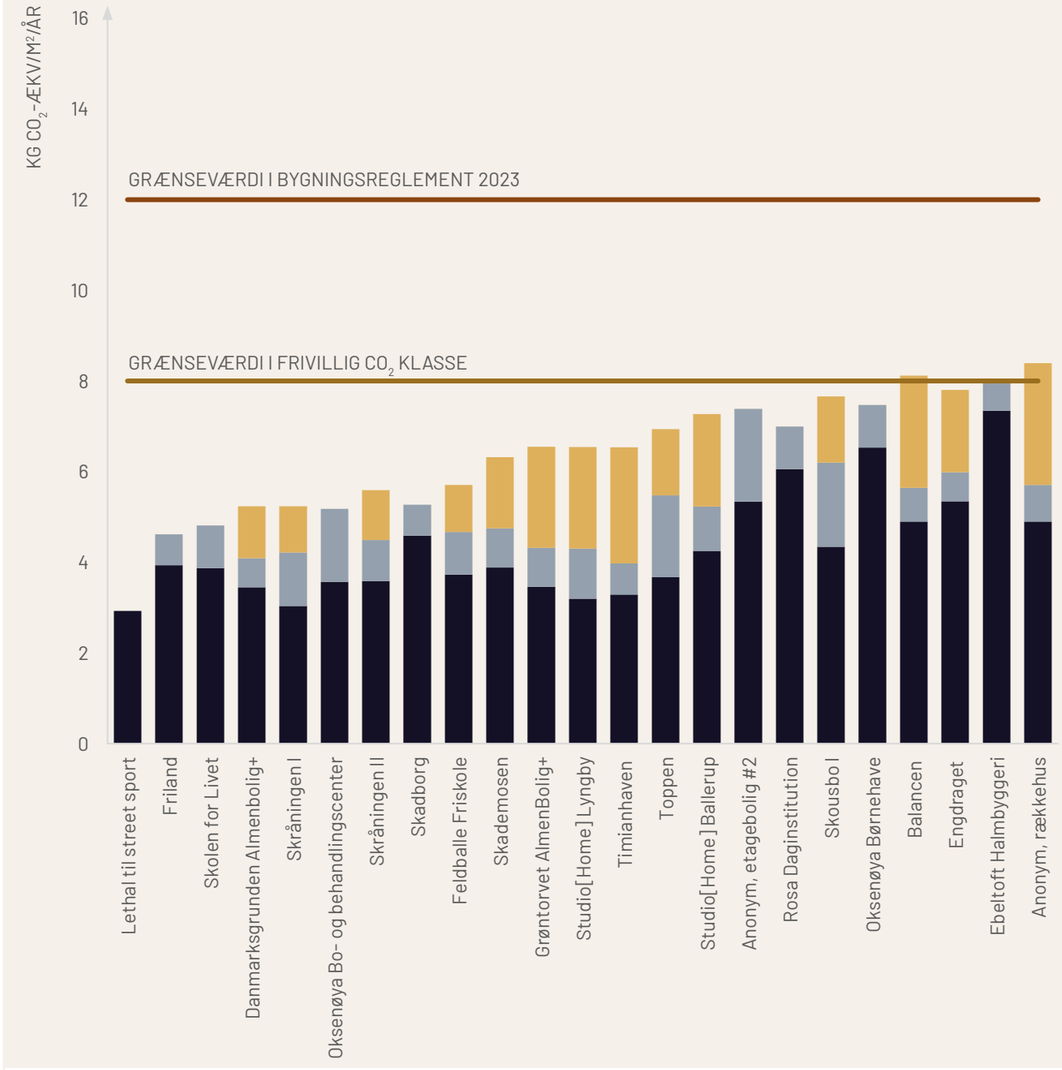

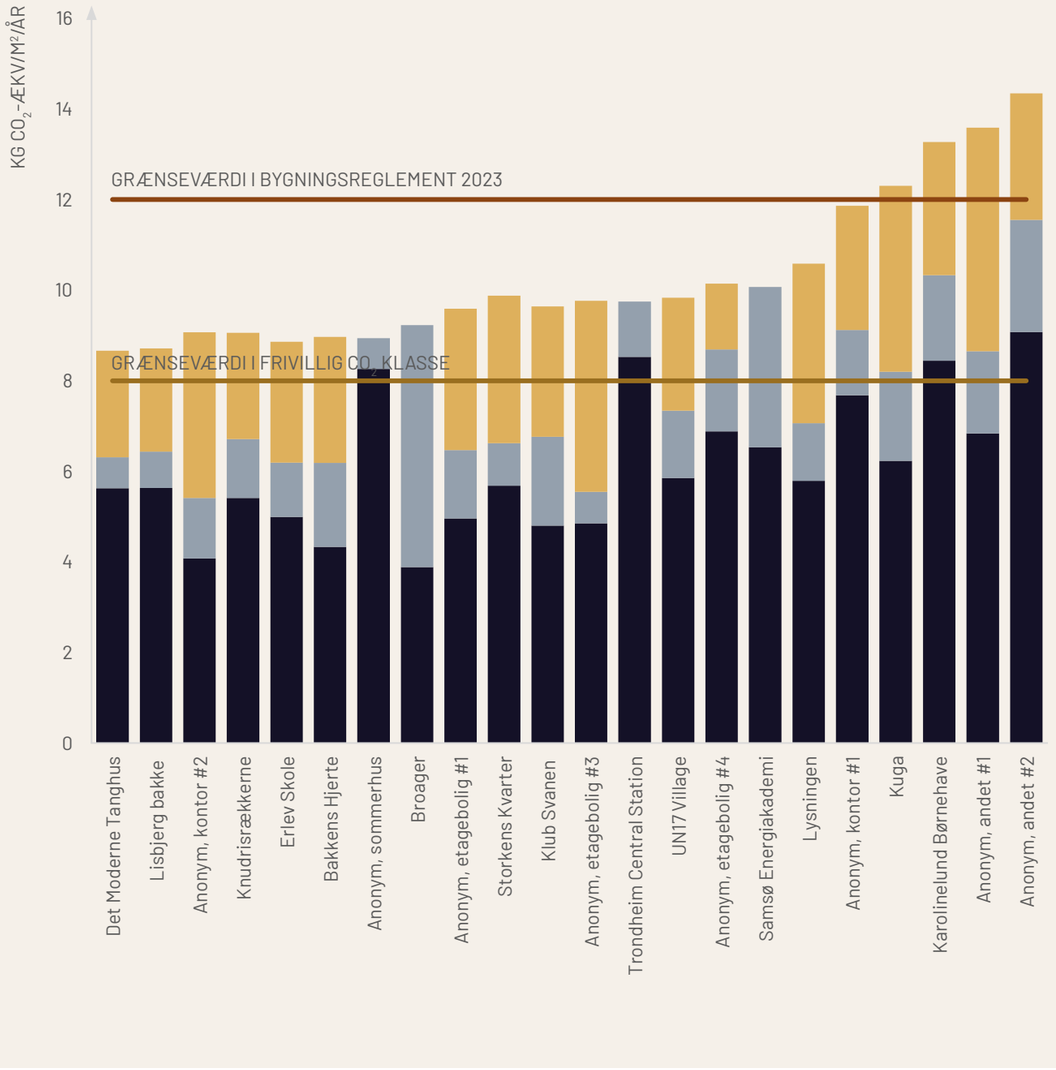

Drift

Tekniske installationer

Materialer

45 TRÆBYGGERI CASES

Nedenfor ses resultaterne af LCA´erne for alle 45 cases fordelt over to grafer. Forklaringen dækker derfor også begge grafer. Resultaterne er angivet i kg CO_2-ækv/m^2/år. Resultaterne er fordelt på påvirkninger fra materialer, tekniske installationer og drift samt biogen CO_2 optag og udledning. Bemærk at de tekniske installationer for bygningsdelene afløb, vand, varme samt ventilation og køl er baseret på generiske værdier, men at el- og mekaniske anlæg er specifikke værdier.

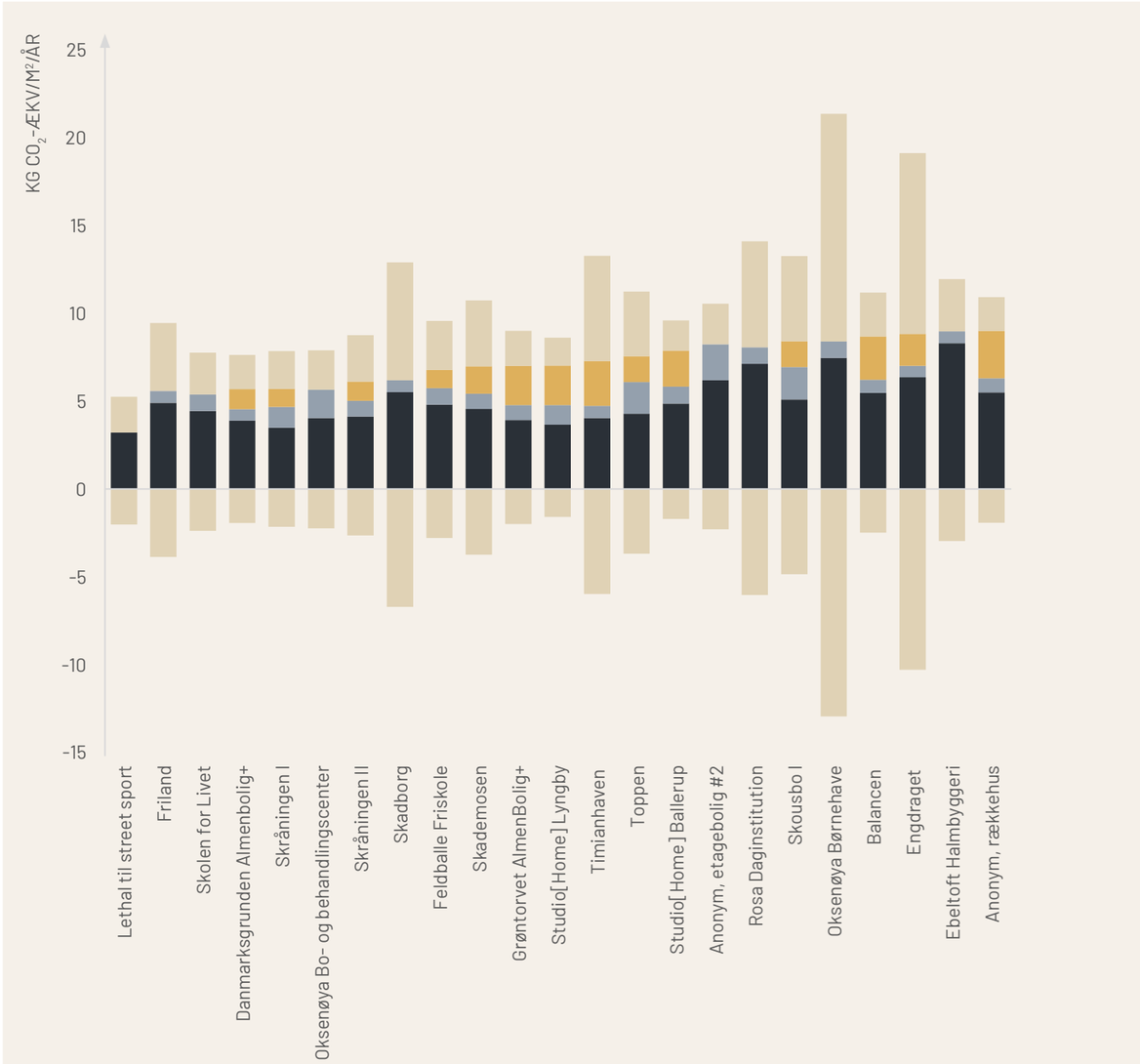

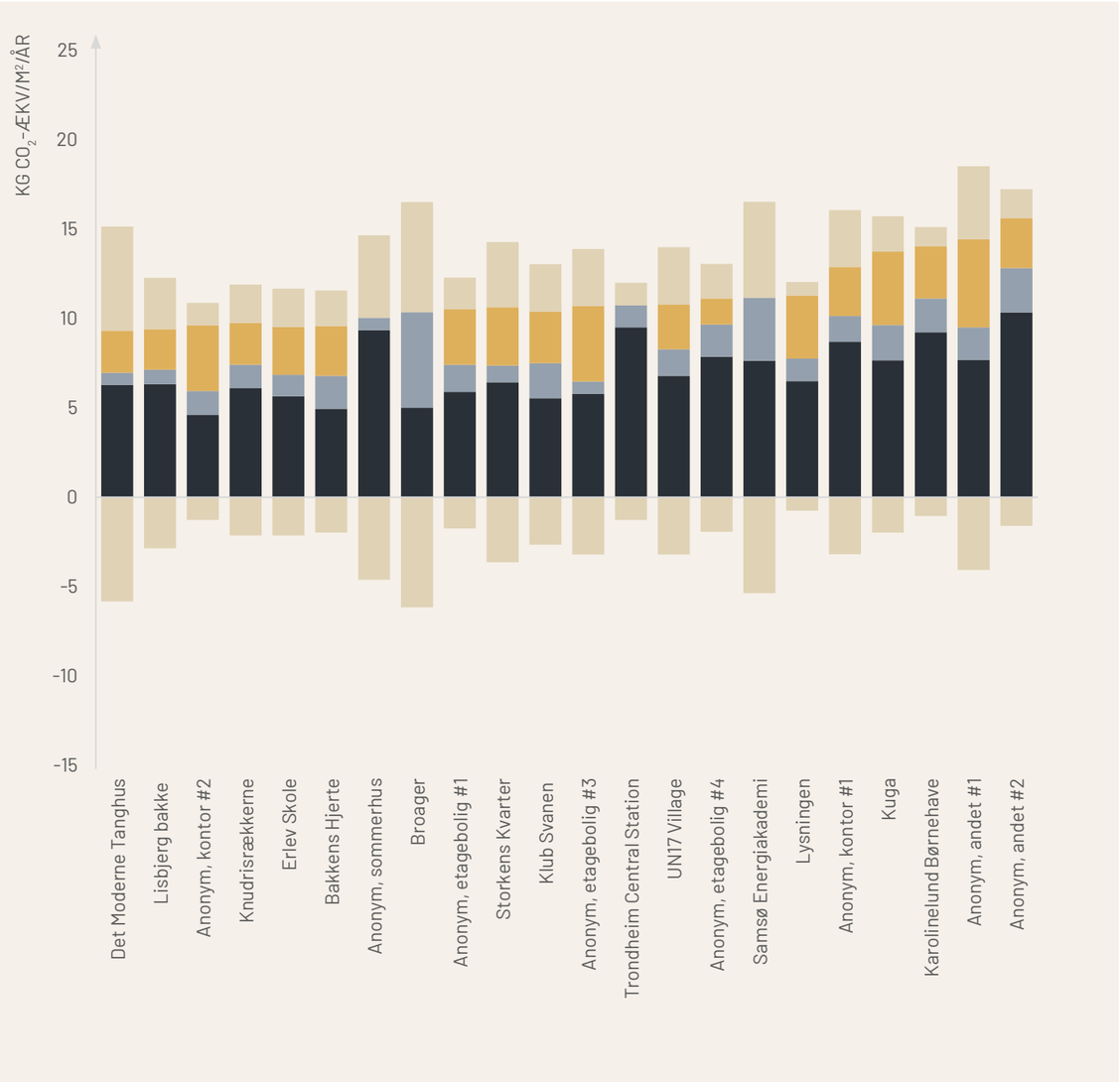

Drift

Tekniske installationer

Materialer

Biogen CO_2 optag og frigivelse

45 TRÆBYGGERI CASES

Nedenfor ses resultaterne af LCA´erne for alle 45 cases fordelt over to grafer. Forklaringen dækker derfor også begge grafer. Resultaterne viser klimapåvirkningen fordelt på bygningsdelene og er angivet i kg CO_2-ækv/m^2/år. Bygningsdelene afløb, vand, varme samt ventilation og køl er baseret på generiske værdier, men at el- og mekaniske anlæg er specifikke værdier. Bemærk at det biogene CO_2 indhold ikke er vist separat.

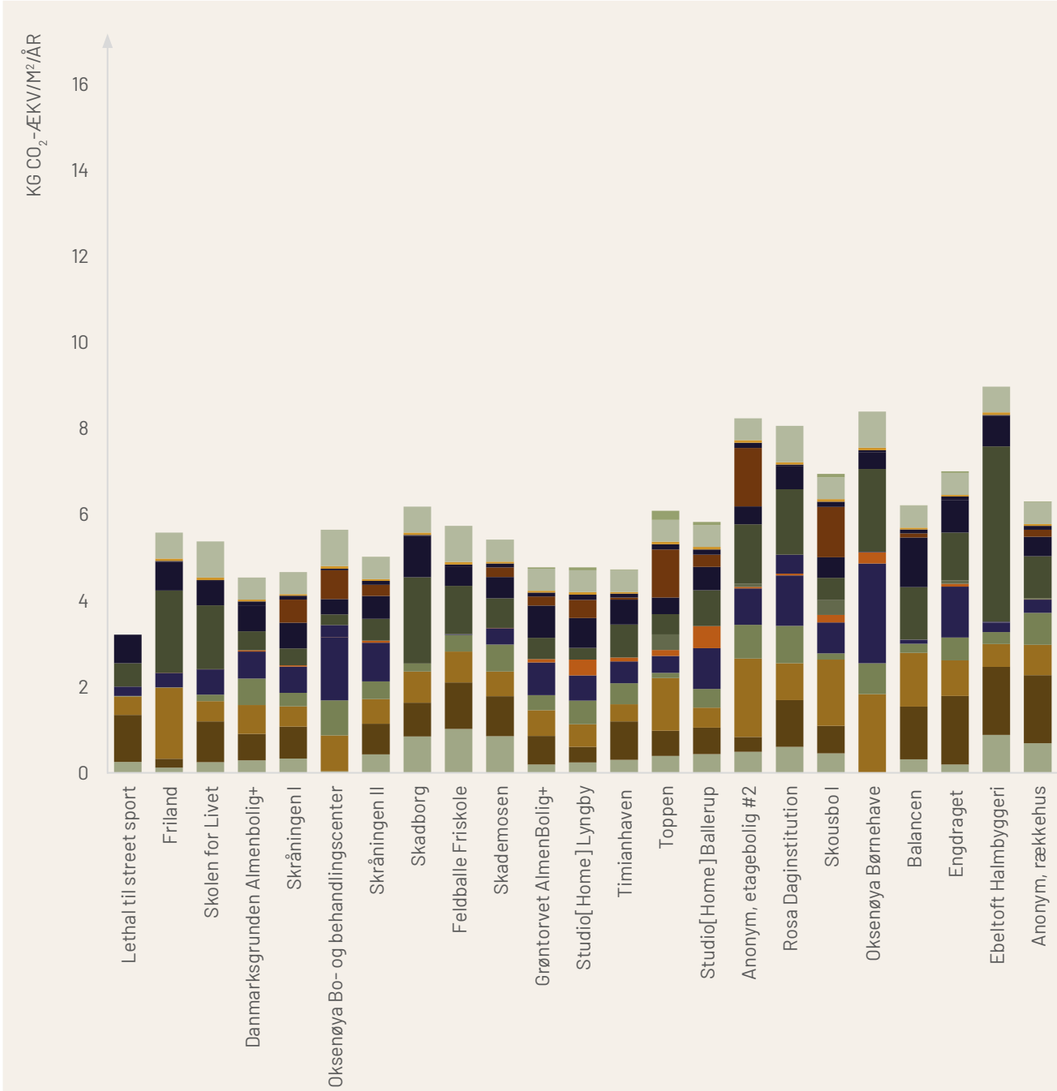

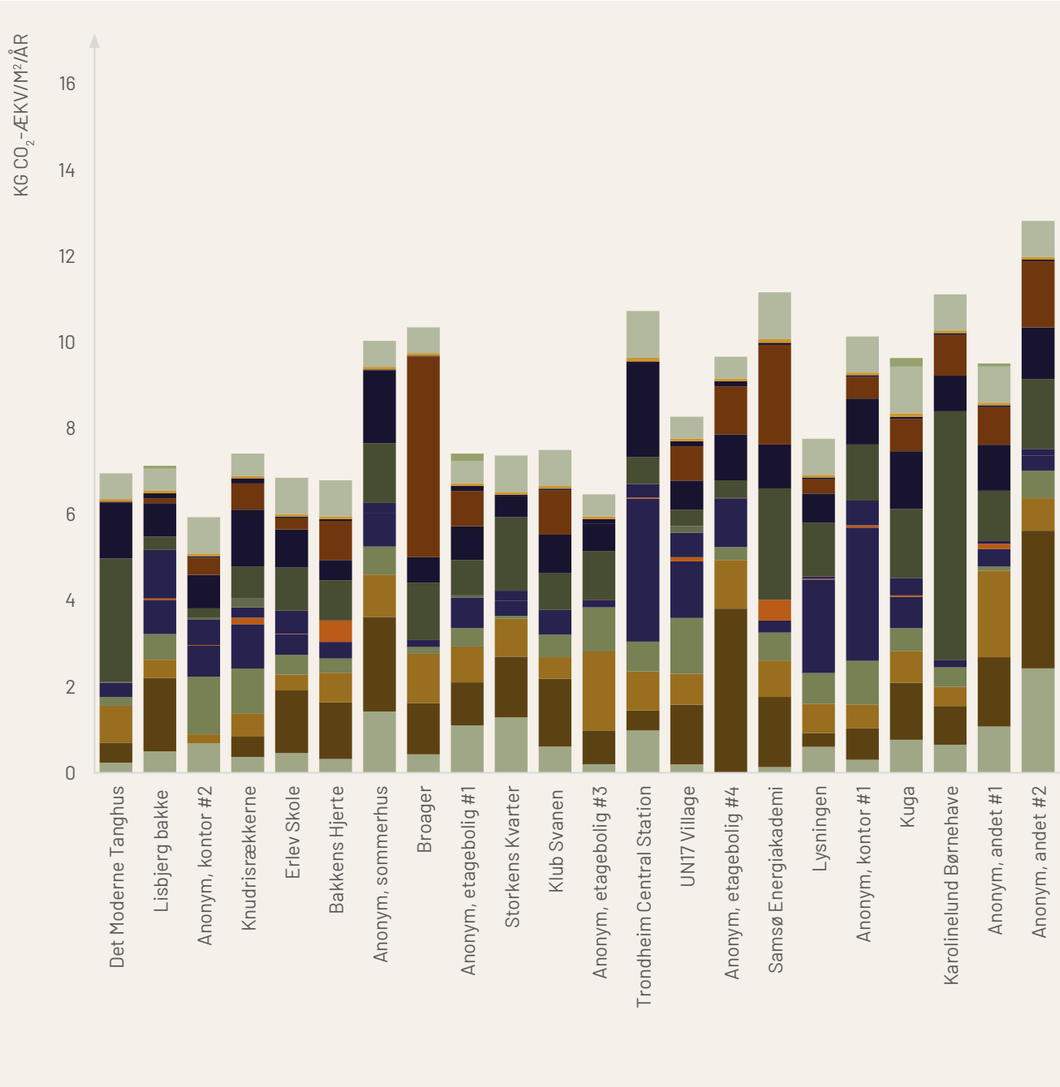

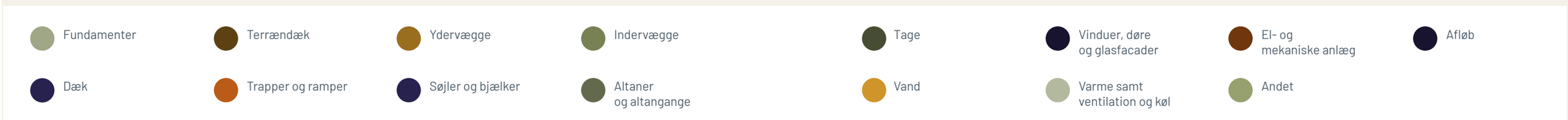

45 TRÆBYGGERI CASES

Nedenfor ses resultaterne af LCA´erne for alle 45 cases fordelt over to grafer. Forklaringen dækker derfor også begge grafer. Figurerne viser klimapåvirkningen for biobaserede byggevarer, herunder byggevarer som konstruktionstræ, limtræ, krydslamineret træ (CLT), spånplader og krydsfiner, ud af den samlede klimapåvirkning for hele bygningen angivet i kg CO_2-ækv/m^2/år. Bemærk at det biogene CO_2 indhold ikke er vist separat.

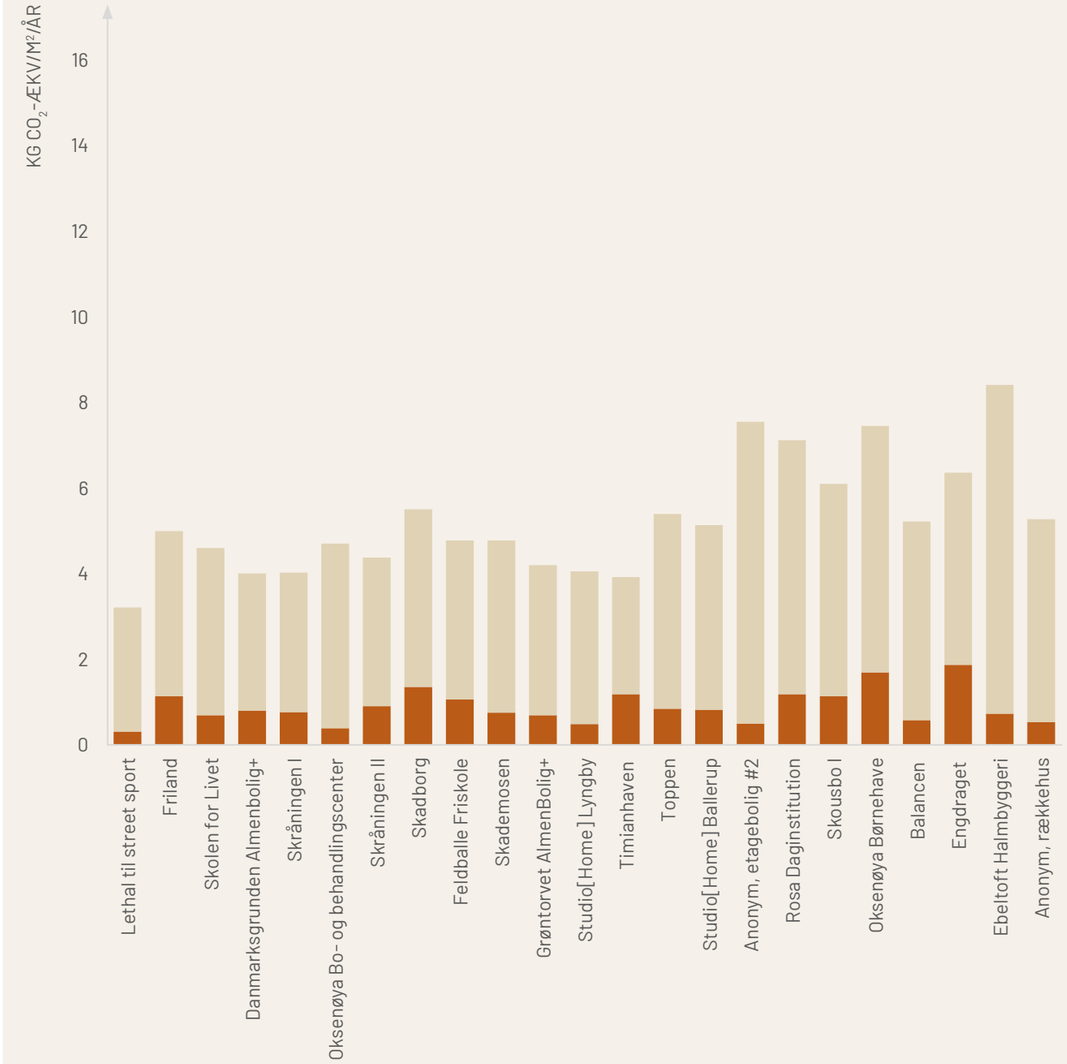

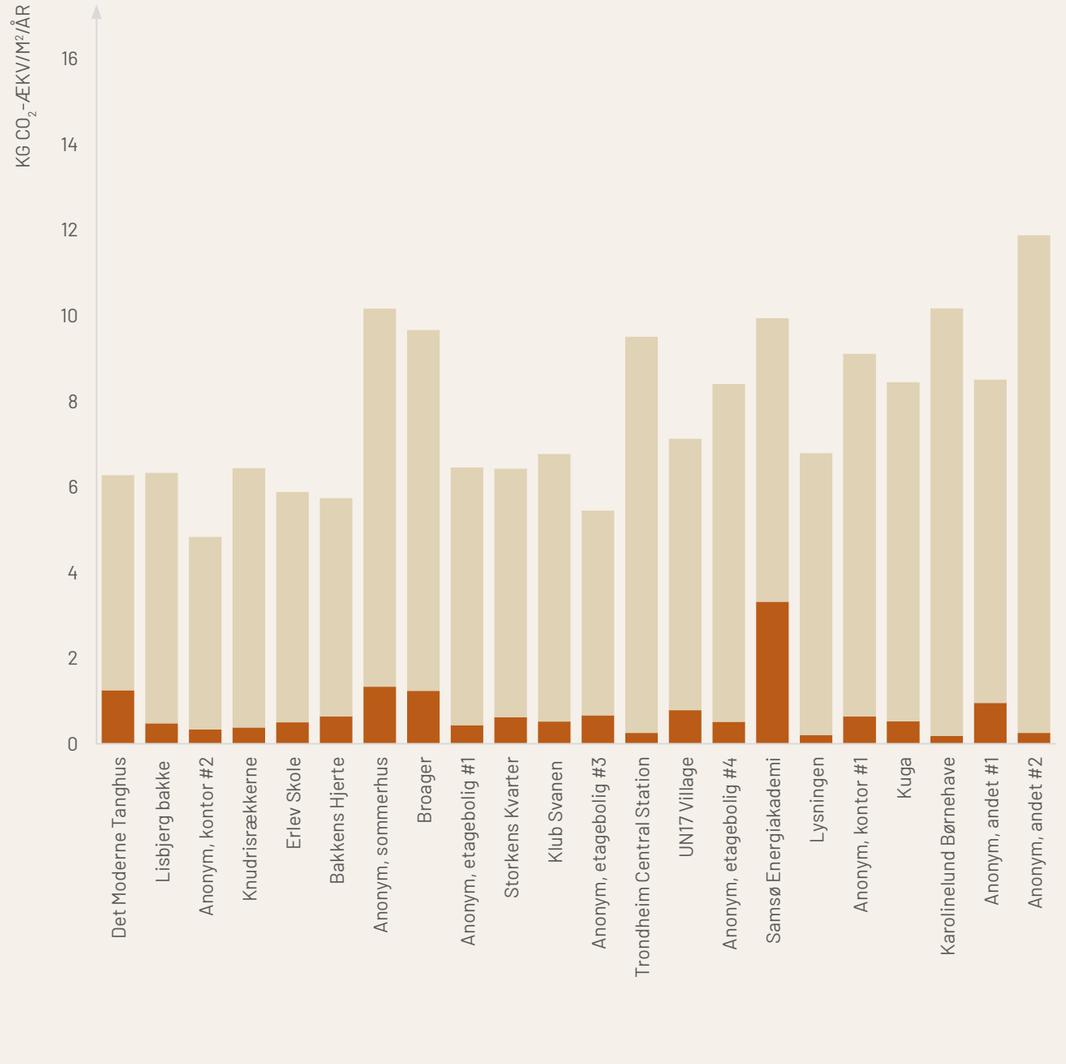

Træ og biobaserede byggevarer

Alle øvrige byggevarer

CASESAMLING

SKADBORG

Foto Martha Lewis

Foto Martha Lewis

BESKRIVELSE

Byggeriet er et sommerhus udført med alle bærende konstruktioner i CLT - gulv, ydervægge og tag. I bygningen blev der lagt vægt på at genbruge det eksisterende fundament, som blev udbygget for at få et større hus end det oprindelige. Før valget faldt på CLT elementer, overvejede bygherre også halmelementer eller en traditionel trækonstruktion bygget på stedet. Det viste sig dog på daværende tidspunkt at CLT elementer var billigst, da man sparede arbejdsgange til indvendig beklædning og reducerede omkostningerne til arbejdstimer. Desuden synes bygherre at CLT elementer gav en særlig æstetik, da alle elementerne står rå inde i huset.

Beliggenhed	Sjælland (NV), Danmark
Byggeår	2021
Antal enheder	1
Kategori	Sommerhus
Arkitekt	Mikael Schmidt Skadborg & Martha Lewis
Landskab	-
Ingeniør	-
Bygherre	Mikael Schmidt Skadborg & Martha Lewis
Entreprenør	CLT Danmark (råhus), Roskilde Tømrerfirma
Entrepriseform	Fagentreprise
Opvarmet areal	53 m²
Energiklasse	-
Total energiforbrug	-
Energikilde	-
Datagrundlag for LCA	Arkitektmodel
Certificering	-
Projekthjemmeside	-

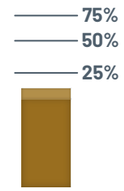

Mat.: 5,5
Tek. inst.: 0,7
Drift: -
angivet i kg CO_2-ækv/m²/år

1 etage

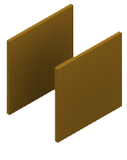

Fladeelement (CLT)

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Gennem interviews med byggeriets parter fremgår følgende erfaringer ved brug af træ i det konkrete projekt.

Akustik
Der blev tilføjet ekstra plader af hamp mellem bad- og soveværelse samt i væggen mod soveværelset for at mindske støj.

Økonomi
Bygherre valgte at anvende CLT, da indvendig beklædning ikke er nødvendig med denne konstruktionstype og der derved kunne opnås en økonomisk besparelse. Desuden blev huset optimeret ift. energi, hvor små vinduer sørger for at holde temperaturen nede om sommeren og oppe om vinteren. Desuden genanvendes 40 m² af det eksisterende betonfundament fra det tidligere sommerhus, som er udvidet på to sider med omkring 20 m².

Logistik
Tidligt i processen var det nødvendigt at have oversigt over alle installationer, såsom el, vvs og afløb, da de udskæres på fabrikken. Det krævede detaljeret planlægning samt samarbejde med leverandøren for at opnå det ønskede resultat. Det tog omkring 10 timer fra det første CLT element blev monteret til der blev etableret et vandafvisende lag på råhuset.

Æstetik
Træets æstetik i husets indre var en vigtig design parameter. For at bibeholde CLTs lyse farve blev væggene og lofterne behandlet med blanding af linolie og vand. Desuden bidrager lergulvet i badeværelset til en varm oplevelse af rummet.

Fugt i byggefase
Bygherre gjorde brug af Træinformations udgivelser (traeinfo.dk) og CLT Danmarks online information om fugt, brand, statik, akustik. Der blev fokuseret på at lukke råhuset hurtigst muligt for at mindske fugt i byggefasen.

Fugt i brug
Sommerhusets badeværelse er placeret i hjørnet, hvorfor der ikke blev anvendt CLT i gulvet her. Af hensyn til fugt i brugsfasen blev væggene også dækket med kalkpuds.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

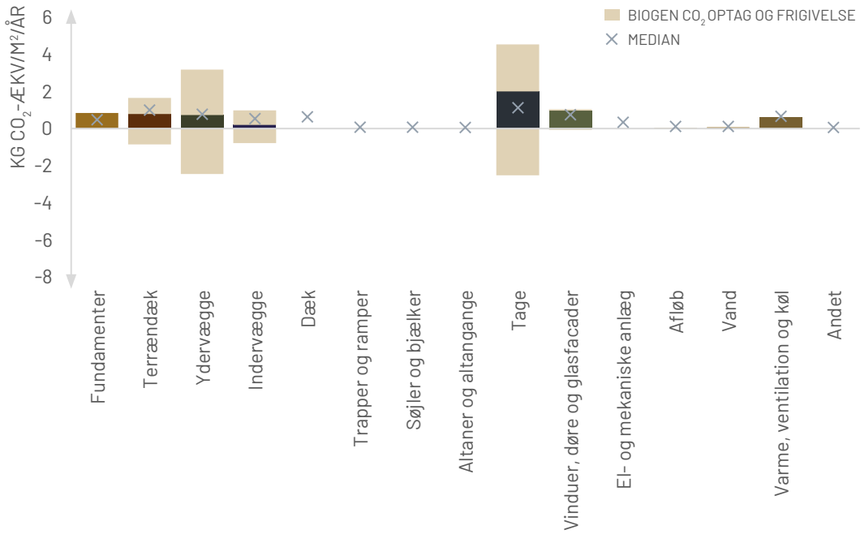

Figur 8. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

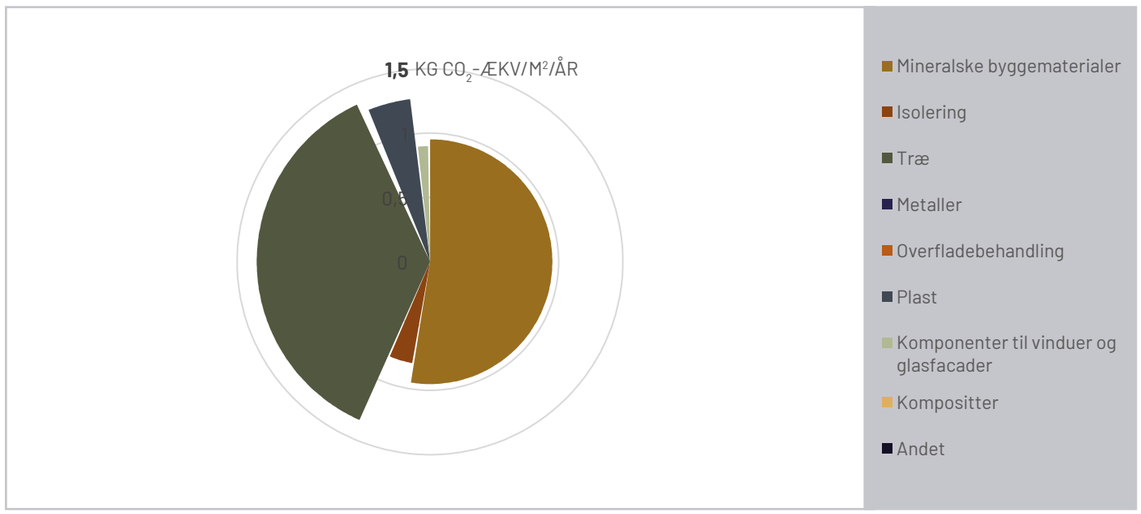

Figur 9. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

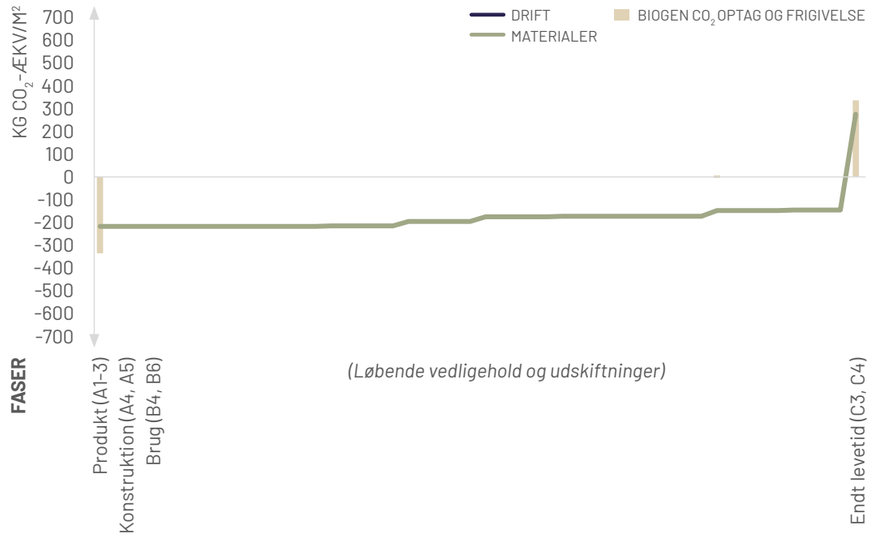

Figur 10. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**	Tagmateriale af skiferbestrøet tagpap
MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**	Materialeforbrug under gennemsnit på 570,3 kg/m^2 (gennemsnit på 684,6 kg/m^2) Lille etageareal samt opvarmet areal Enkel arkitektur og simpel konstruktionsopbygning medfører reduceret materialeforbrug

DET MODERNE TANGHUS

Foto Vandkunsten

BESKRIVELSE

Det Moderne Tanghus er en nutidig fortolkning af traditioner indenfor brug af ålegræs til tangtage, som bl.a. findes på Læsø, hvor huset også er placeret. Bygningen blev opført i tæt samarbejde med lokale kapaciteter og fungerer i dag som sommerhus. Ålegræs' isoleringsevne svarer næsten til mineraluld, hvilket blev udnyttet i det Moderne Tanghus ved at placere tangen mellem konstruktionerne i gulv, facade og tag. Desuden er ålegræs brandhæmmende og bidrog til at skabe god akustik i boligen.

Beliggenhed	Læsø, Danmark
Byggeår	2012-2013
Antal enheder	1
Kategori	Enfamiliehus
Arkitekt	Vandkunsten
Landskab	Vandkunsten
Ingeniør	Artelia (tidligere MOE)
Bygherre	Realdania Byg
Entreprenør	Greenhouse
Entrepriseform	Totalentreprise
Opvarmet areal	87 m^2
Energiklasse	Bygningsklasse 2020
Total energiforbrug	24,7 kWh/m^2/år
Energikilde	El - fremskrivning
Datagrundlag for LCA	Arkitektmodel
Certificering	-
Projekthjemmeside	Se link

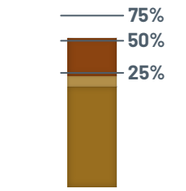

Mat.: 6,3
Tek. inst.: 0,7
Drift: 2,4
angivet i kgCO_2-ækv/m^2/år

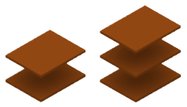

1,5 etager

Fladeelement

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Gennem interviews med byggeriets parter fremgår følgende erfaringer ved brug af træ i det konkrete projekt.

Æstetik
Ålegræs blev anvendt som isoleringsmateriale og facadebeklædning på grund af projektets hovedfokus. Desuden blev der brugt træ som bærende konstruktion i kassetter og til indvendig beklædning og trapper.

Fugt i byggefase
I trækasetterne i vægge og tag blev ålegræsset snoet og komprimeret i lange striktuber. Efter opførsel opstod der problemer med utætheder i taget og fugtindtrængning. Derfor valgte den nuværende ejer at fjerne ålegræsset på tagoverfladen og erstatte den med andre materialer.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

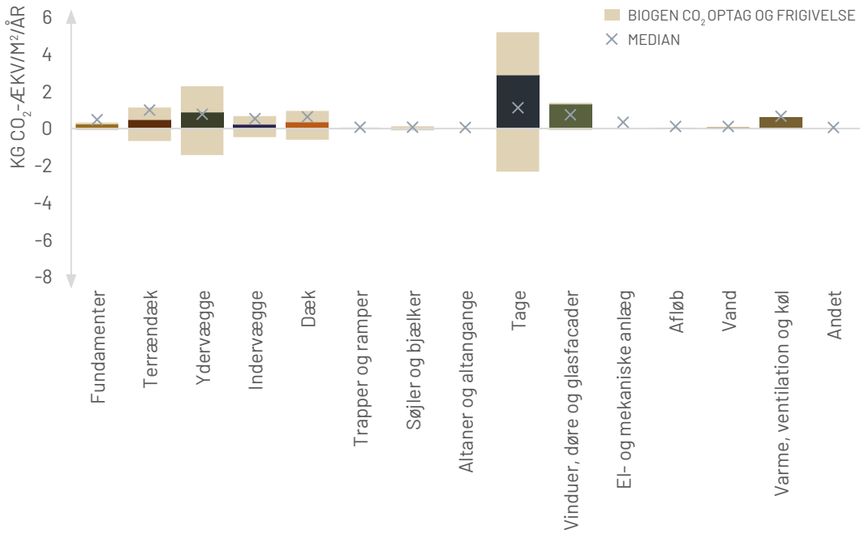

Figur 11. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

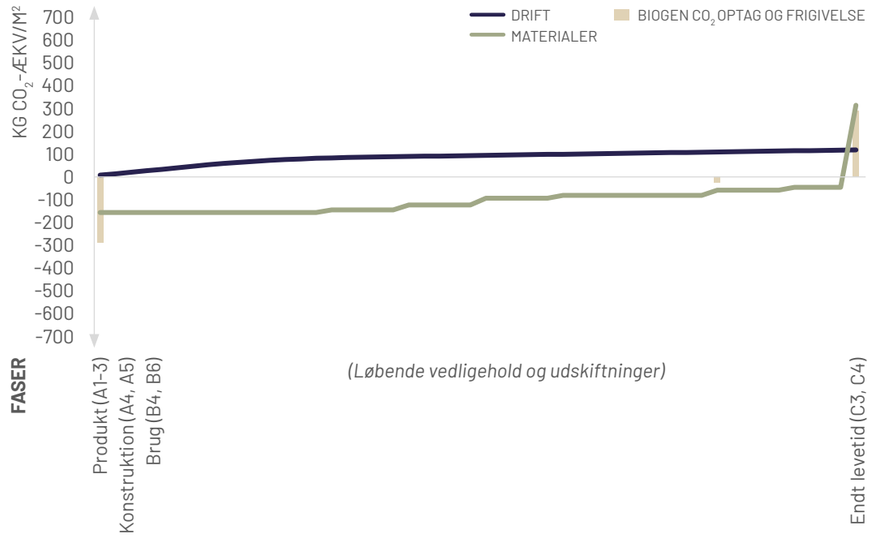

Figur 13. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

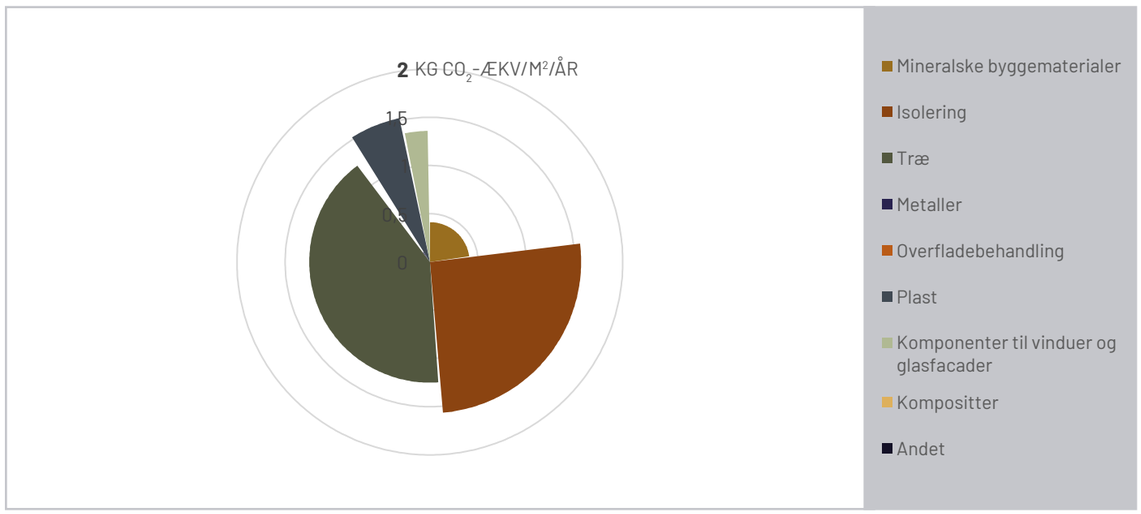

Figur 12. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**	To-lags ruder i klimaskærm Tagmembran af tagpap under ålegræs Tagmateriale af ålegræs
MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**	Materialeforbrug under gennemsnit på 460,8 kg/m^2 (gennemsnit på 684,6 kg/m^2) Enkel arkitektur medfører reduceret materialeforbrug

EBELTOFT HALMBYGGERI

Foto Sophia Lydolph / EcoCocon Danmark

BESKRIVELSE

Ebeltoft halmbyggeri blev opført med ønsket om at lave et bæredygtigt byggeri. Derfor valgte man at bruge halmelementer som bærende dele og lave et grønt tag af sedum.

Beliggenhed	Ebeltoft, Danmark
Byggeår	2020
Antal enheder	1
Kategori	Enfamiliehus
Arkitekt	-
Landskab	-
Ingeniør	Thoudal Rådgivende Ingeniørfirma
Bygherre	-
Entreprenør	Selvbyg
Entrepriseform	-
Opvarmet areal	-
Energiklasse	147 m^2
Total energiforbrug	-
Energikilde	-
Datagrundlag for LCA	Arkitektmodel
Certificering	-
Projekthjemmeside	-

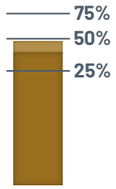

Mat.: 8,3
Tek. inst.: 0,7
Drift: -
angivet i kg CO_2-ækv/m^2/år

1 etage

Fladeelement

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Der blev ikke afholdt noget interview for denne bygning og derfor er der ikke indhentet nogle erfaringer.

Foto Sophia Lydolph / EcoCocon Danmark

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

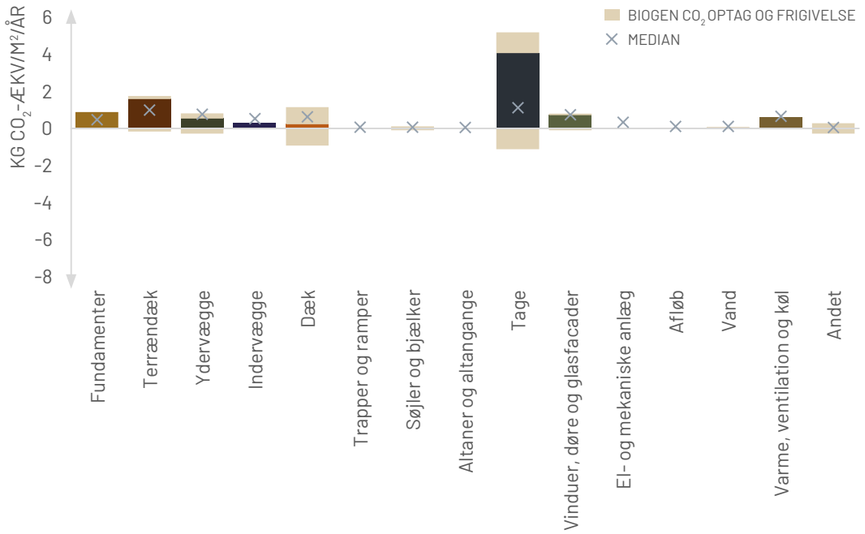

Figur 14. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

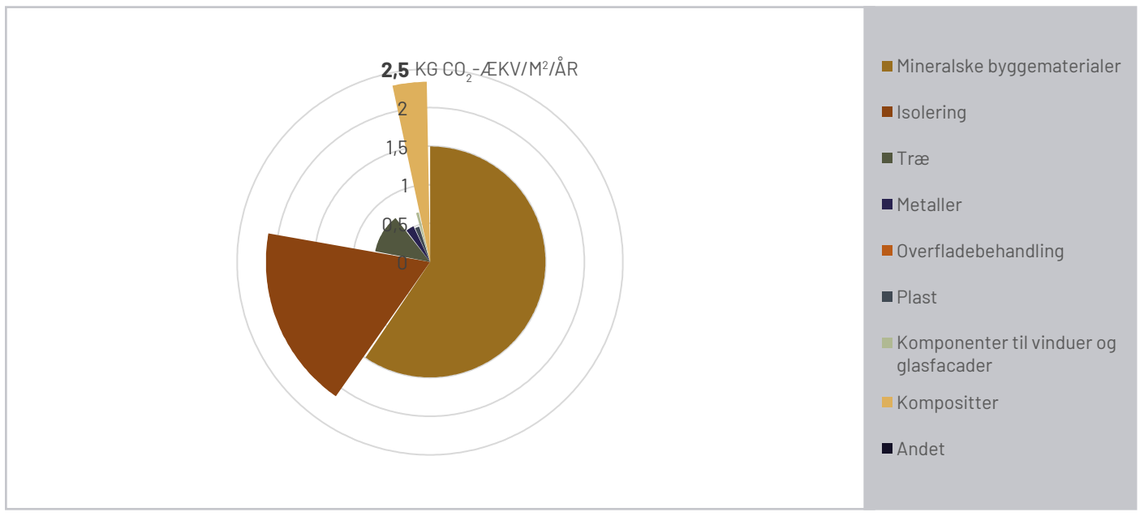

Figur 15. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

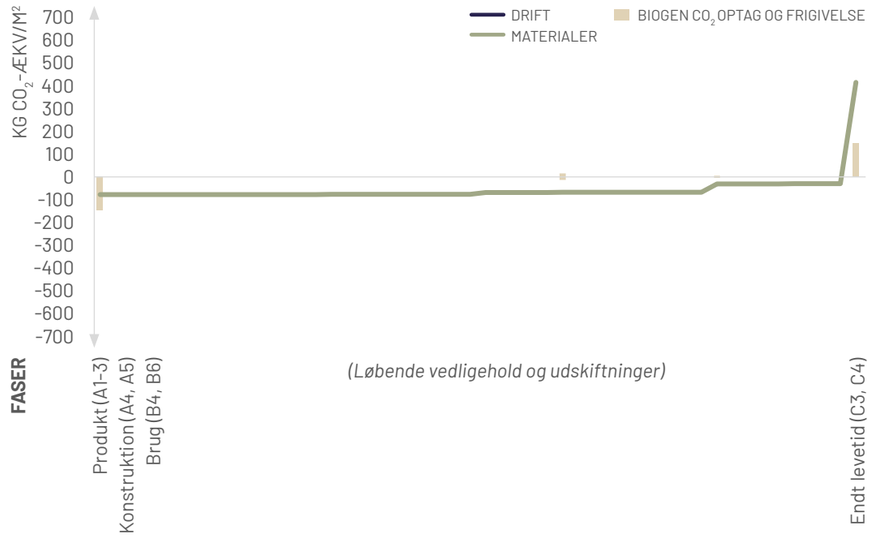

Figur 16. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**	Tag med sedumtag medfører øget materialeforbrug i konstruktionen Armeringsnet i terrændæk af beton EPS isolering i terrændæk
MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**	

FRILAND

Foto Lars Keller / EcoCocon Danmark

BESKRIVELSE

Friland er en privat bolig som ligger i Friland på Djursland. Bygherre ønskede at anvende bio-baserede materialer i forsøget på at opnå et lavt klimaaftryk. Derfor valgte man at bruge halmelementer, som er lette at montere og potentielt kan genbruges efter endt levetid. Bygherre byggede huset selv i samarbejde med venner og lokale håndværkere.

Beliggenhed	Rønde, Danmark
Byggeår	2015
Antal enheder	1
Kategori	Enfamiliehus
Arkitekt	-
Landskab	-
Ingeniør	Privat bekendt, EcoCocon
Bygherre	Kent Olsen
Entreprenør	-
Entrepriseform	Selvbyg
Opvarmet areal	143 m²
Energiklasse	-
Total energiforbrug	-
Energikilde	-
Datagrundlag for LCA	Arkitektmodel
Certificering	-
Projekthjemmeside	-

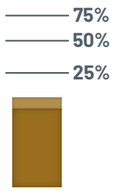

Mat.: 4,9
Tek. inst.: 0,7
Drift: -
angivet i kg CO_2-ækv/m²/år

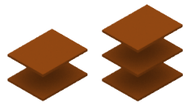

1,5 etager

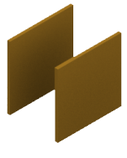

Fladeelement

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Gennem interviews med byggeriets parter fremgår følgende erfaringer ved brug af træ i det konkrete projekt.

Akustik
Lerpudsede vægge og et loft af fibergips pudset med lerpuds blev anvendt for at hjælpe akustikken i boligen. Desuden blev der lagt træuld i etageadskillesen for at undgå trinlydsforplantning.

Logistik
Halmelementerne var regulære og hjalp monteringen i opførselsfasen. Råhuset blev rejst på tre dage efter det første element blev leveret.

Fugt i byggefase
Bygherre var opmærksom på ikke at indbygge fugt i boligen. Elementerne blev overdækket undervejs med presseninger. Desuden blev der hurtigt monteret en vandtæt og diffusionsåben vindspærre på elementerne efter levering.

Fugt i brug
Halmelementerne blev beklædt med en vindspærre som blev klipset på. Derefter blev elementerne pudset med ler både ude og inde.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

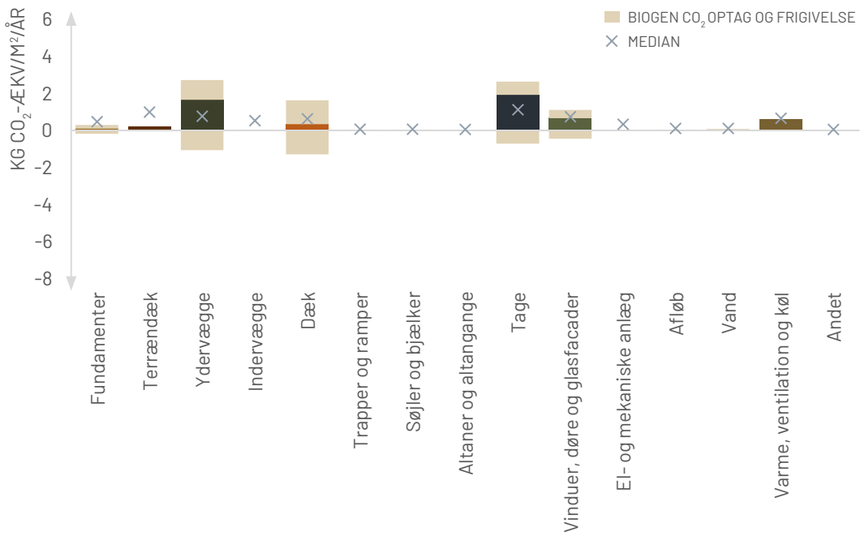

Figur 17. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

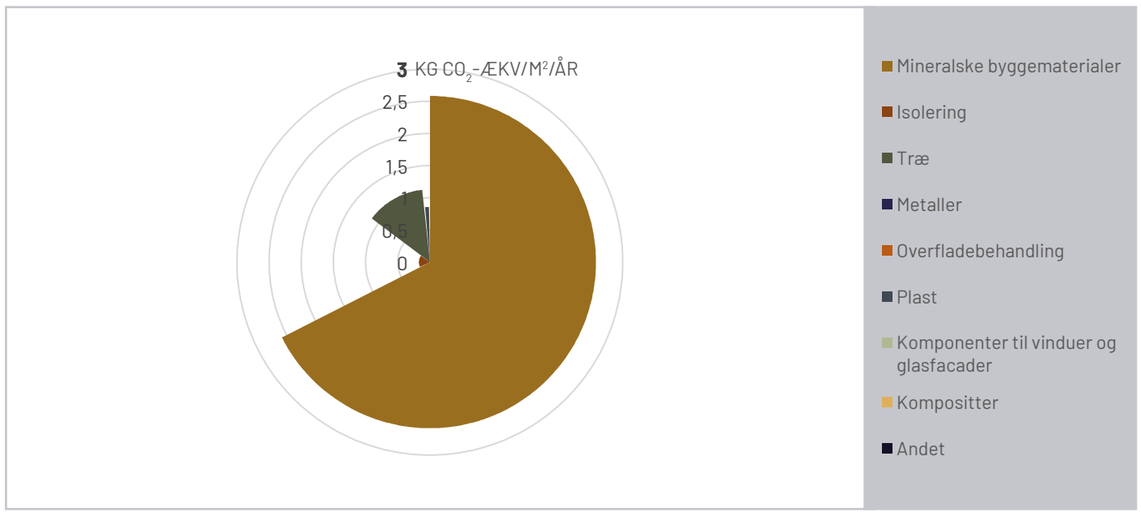

Figur 18. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

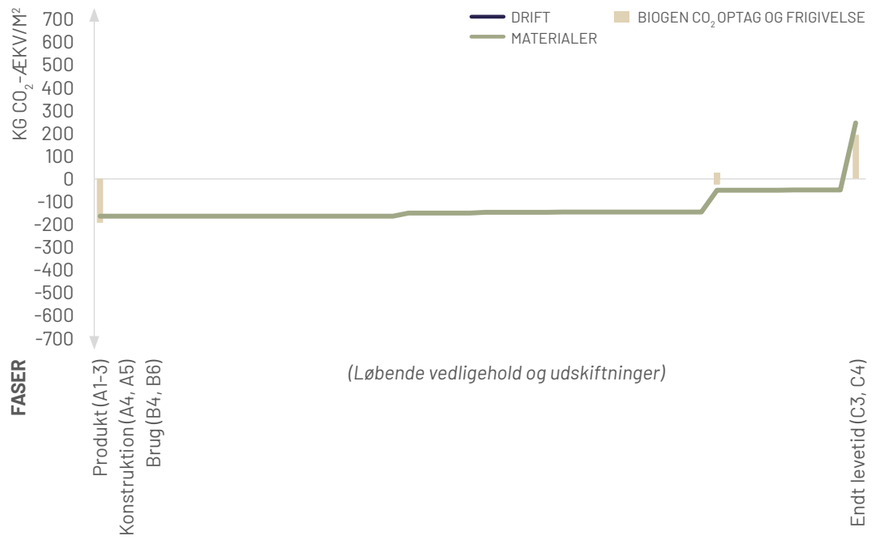

Figur 19. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**	Stor hældning og udhæng på taget medfører øget materialeforbrug i konstruktionen Træfiberisolering i tag
MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**	

BROAGER

Foto Charlotte Mannstaedt

BESKRIVELSE

Træ blev valgt som konstruktionsmateriale i dette enfamiliehus ud fra bygherres ønske om at bygge så klimavenligt som muligt. Huset blev opbygget af halmelemeter i alle vægge og taget blev opbygget af en klassisk trækonstruktion. Bygherre ønskede skruefaste vægge, hvorfor halmelementerne blev beklædt med fibergipsplader indvendigt, som derefter blev pudset op.

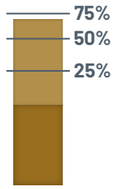

Mat.: 5,0
Tek. inst.: 5,3
Drift: -
angivet i kg CO_2-ækv/m²/år

Beliggenhed	Stevns, Danmark
Byggeår	2021
Antal enheder	1
Kategori	Enfamiliehus
Arkitekt	Charlotte Maanstaedt
Landskab	-
Ingeniør	Nick Kalmer
Bygherre	Charlotte Maanstaedt
Entreprenør	-
Entrepriseform	Fagentreprise
Opvarmet areal	91 m²
Energiklasse	Bygningsklasse 2020
Total energiforbrug	-
Energikilde	-
Datagrundlag for LCA	Arkitektmodel
Certificering	-
Projekthjemmeside	-

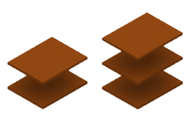

1,5 etager

Fladeelement

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Gennem interviews med byggeriets parter fremgår følgende erfaringer ved brug af træ i det konkrete projekt.

Brand
Halmelementerne er brandcertificerede.

Akustik
Bygherre ønskede skruefaste vægge og derfor blev der påsat fibergips på alle indvendige vægge. Væggene blev pudset med lerpuds og der blev anvendt træbeton på alle lofter.

Økonomi
Det var vanskeligt at få lov at optage et lån til at bygge huset, fordi flere forsikringsselskaber ikke ville forsikre byggerier der anvender utraditionelle byggematerialer. Det vanskeliggjorde især brandforsikring og forsikring imod svamp.

Æstetik
Lokalplanen i området foreskrev at bygninger skal stå med blank eller pudset facade. Derfor blev halmelementerne pudset op udvendigt.

Logistik & Fugt i byggefase
Der blev anvendt pressenning til afdækning af elementer og dæk under byggefasen fra maj-august. Elementerne ankom i august og blev rejst af et team med erfaring (fire tømrer, to bygherrer, en kranfører) på tre dage uden tag. Herefter blev råhuset dækket til med pressenning og ydervægge med vindpap. Tagkonstruktionen blev efterfølgende opført over 2-4 uger. Bygherre ville anbefale at gøre brug af overdækket byggeplads til lign. fremtidige projekter.

Bygherre havde tilknyttet en ingeniør og hjalp til rådgivning om, hvordan forskellige problematikker omkring brand, fugt og statik burde håndteres. Desuden var bygherre medbygger, hvilket bidrog til en optimeret planlægning igennem hele projektet.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

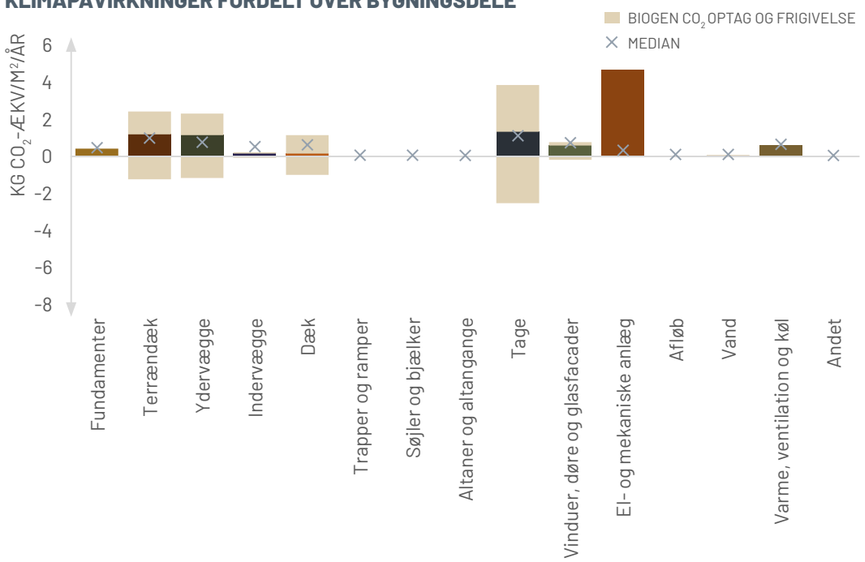

Figur 20. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

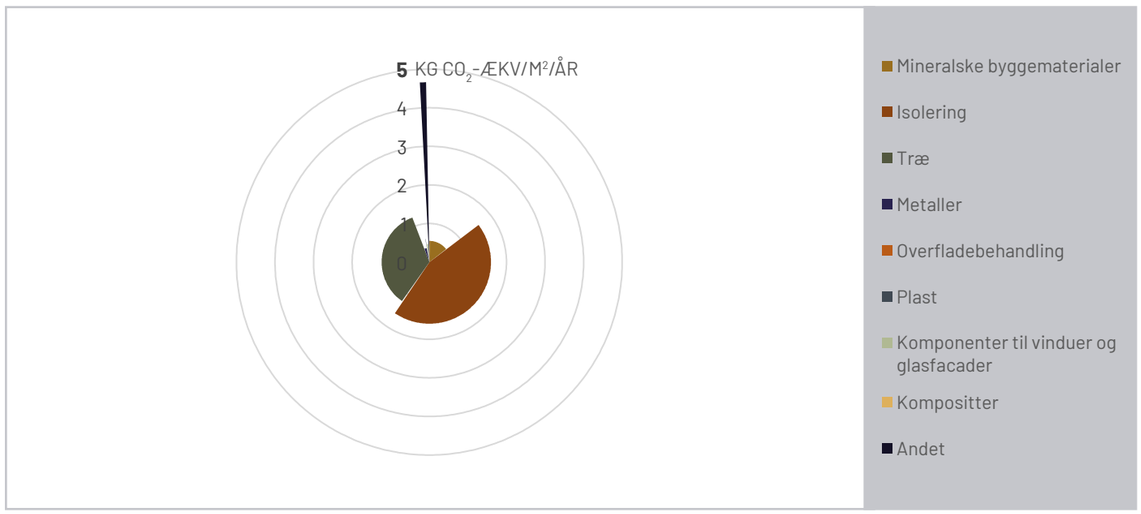

Figur 21. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

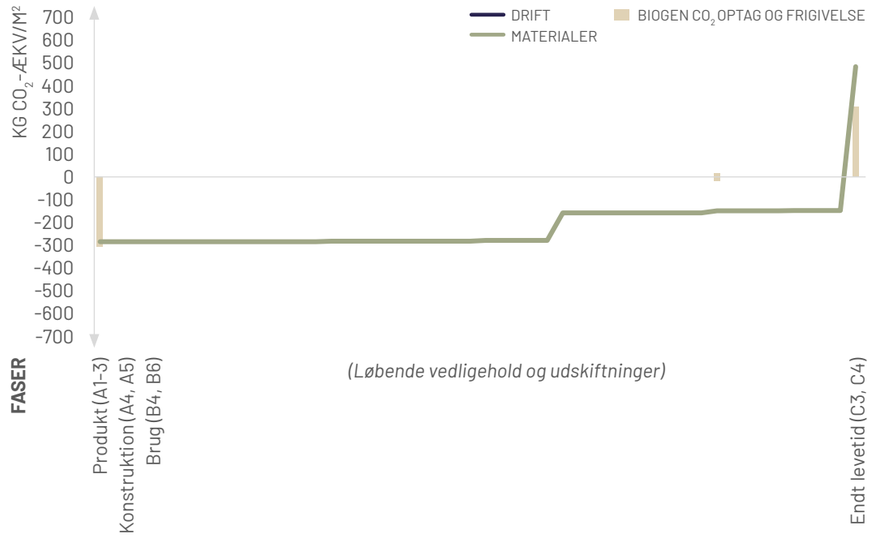

Figur 22. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**	Solcelleanlæg på tag Træfiberisolering i tag og terrændæk
MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**	Enkel arkitektur uden store glaspartier Materialeforbrug under gennemsnit på 590,1 kg/m^2 (gennemsnit på 684,6 kg/m^2)

DANMARKSGRUNDEN ALMENBOLIG+

Foto Vandkunsten

BESKRIVELSE

Rækkehusene Danmarksgrunden blev udarbejdet med KAB som bygherre. Rækkehusene er en del af konceptet AlmenBolig+, som fokuserer på at skabe betalelige boliger af en god kvalitet og derfor stilles der krav til at huslejen holdes på et minimum. Den gennemsnitlige husleje i AlmenBolig+ bebyggelser er ca. 23% lavere end andre sammenlignelige almenboliger. Besparelsen blev i dette projekt bl.a. hentet ved energioptimering og præfabrikation. Byggeriet blev projekteret som boksmoduler, der kunne hjælpe til at reducere prisen og ressourceforbruget. Desuden blev der anvendt langtidsholdbare materialer, for at opnå lav vedligehold og få udskiftninger.

Beliggenhed	Rødovre, Danmark
Byggeår	2010-2014
Antal enheder	72 lejligheder
Kategori	Almene lejeboliger
Arkitekt	Vandkunsten
Landskab	Vandkunsten
Ingeniør	Dansk Energimanagement og Esbensen
Bygherre	Boligselskabet AKB, ved KAB
Entreprenør	GVL Entreprise og BM Tag
Entrepriseform	Totalentreprise
Opvarmet areal	8.370 m^2
Energiklasse	Lavenergiklasse BR2018
Total energiforbrug	35,3 kWh/m^2/år
Energikilde	EI - fremskrivning
Datagrundlag for LCA	Arkitektmodel
Certificering	-
Projekthjemmeside	Se link

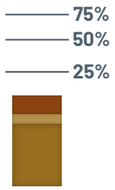

Mat.: 3,9
Tek. inst.: 0,6
Drift: 1,1
angivet i kgCO_2-ækv/m^2/år

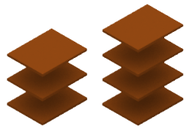

2-3 etager

Boksmodul

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Gennem interviews med byggeriets parter fremgår følgende erfaringer ved brug af træ i det konkrete projekt.

Brand
Der blev påbygget tre lag gips eller to lag fibergips på begge sider af brandsektionering mellem to boliger, for at beskytte de bærende trækonstruktioner mod brand.

Økonomi
Man ønskede at opnå det bedste byggeri til prisen og derfor blev der blandt andet valgt materialer til facadebeklædning med en lav grad af vedligehold. Dette hjælper til at holde omkostninger for bygherre og beboere nede i brugsfasen.

Logistik & Æstetik
Skitseprojektet i konkurrencen blev tegnet som boksbyggeri, da man ønskede at skabe gode, billige boliger og gøre boksbyggeri arkitektonisk interessant.

Fugt i byggefase
Boksmodulerne blev leveret indpakkede og lukkede. Facaden blev monteret på stedet for at sikre korrekte samlinger mellem boksmodulerne.

Fugt i brug
De præfabrikerede bokse blev hævet 40 cm over jorden og der blev gravet render omkring fundamentet for at undgå fugtindtrængning.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

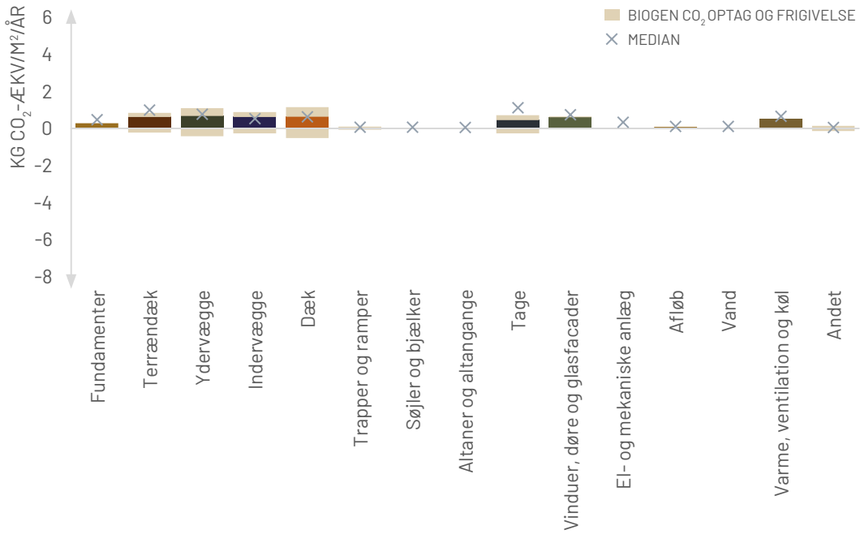

Figur 23. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

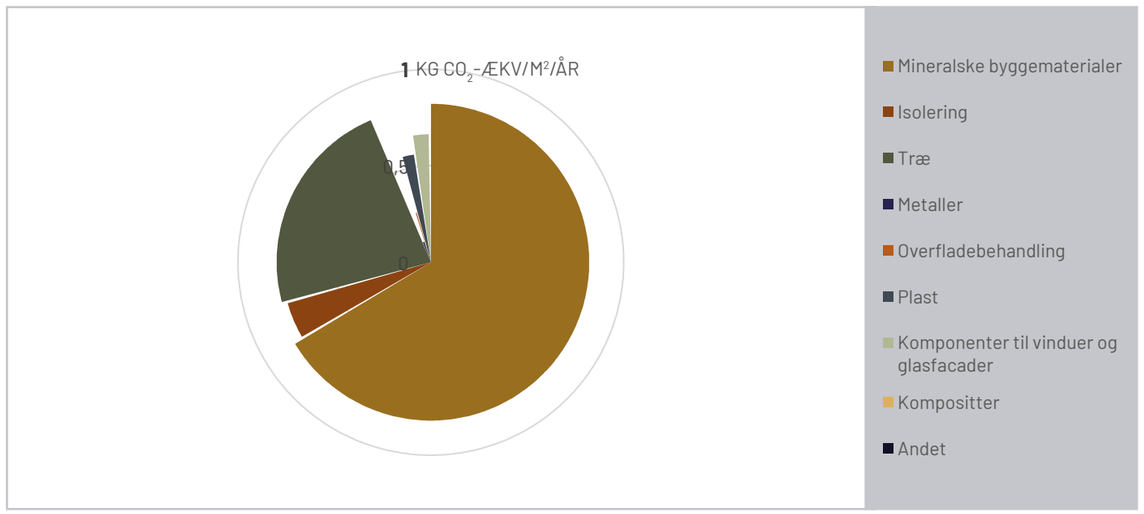

Figur 24. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

Figur 25. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**	3-lags ruder i klimaskærm Cementbunden spånplade og fibercementplader i ydervægge EPS isolering i terrændæk
MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**	Materialeforbrug under gennemsnit på 319,3 kg/m^2 (gennemsnit på 684,6 kg/m^2) Kompakt arkitektur og flere etager optimerer materialeforbruget

BALANCEN

Foto Vandkunsten

BESKRIVELSE

Byggeriet består af 33 boliger i tre forskellige typer dobbelthuse samt et fælleshus. Byggeriet blev oprindeligt tegnet som boksbyggeri i skitseprojektet, men pga. geometrien, blev der brugt fladeelementer. Byggeriet blev opført på baggrund at et værdiprogram udviklet i samarbejde mellem Pension Danmark, Realdania og Vandkunsten. Det skriftlige værdigrundlag fungerede som pejlemærke for projektet gennem alle byggeriets faser og sikrede tæt dialog mellem alle parter. Entreprenøren var tidligt inde over projektet og i tæt dialog med arkitekter og bygherre. Derudover projekteres byggeriet efter krav i BR18 Lavenergi i henhold til Pension Danmark's skærpede krav til bæredygtighed.

Beliggenhed	Ry, Danmark
Byggeår	2018-2021
Antal enheder	33 boliger, fælleshuse
Kategori	Bofællesskab, boliger
Arkitekt	Vandkunsten
Landskab	Vandkunsten
Ingeniør	Viggo Møller
Bygherre	Pension Danmark
Entreprenør	LPH Byg
Entrepriseform	Totalentreprise
Opvarmet areal	2.942 m^2
Energiklasse	Lavenergiklasse BR2018
Total energiforbrug	38,7 kWh/m^2/år
Energikilde	El - fremskrivning
Datagrundlag for LCA	Arkitektmodel
Certificering	DGNB Guld
Projekthjemmeside	Se link

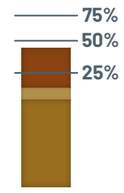

Mat.: 5,5
Tek. inst.: 0,7
Drift: 2,5
angivet i kgCO_2-ækv/m^2/år

1 etage

Fladeelement

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Gennem interviews med byggeriets parter fremgår følgende erfaringer ved brug af træ i det konkrete projekt.

Brand
Bygningsreglementets afstandskrav mellem bebyggelser med træfacer var den største udfordring i projektet ift. brand. Enkelte skure får derfor påsat en ekstra betonplade under træbeklædningen for at overholde afstandkrav.

Akustik
For at overholde bygningsreglementets krav til akustik blev der anvendt gips på indvendige vægge med hulrum i alle vægge mellem boliger.

Økonomi
Ønsket var at overholde den økonomiske ramme og samtidig leve op til grundlæggende værdier i værdiprogrammet, samt at leve op til beboernes krav og ønsker. Derfor blev der anvendt kendte materialer (f.eks. gipsvægge og mineraluldsisolering) for at mindske risikoen for øgede omkostninger.

Fugt i brug
For at beskytte facaden mod fugt blev træskonstruktion beklædt med mursten nederst og træ øverst. Desuden blev der etableret en sålbænk i træ for at lede vand væk og beskytte murstene.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

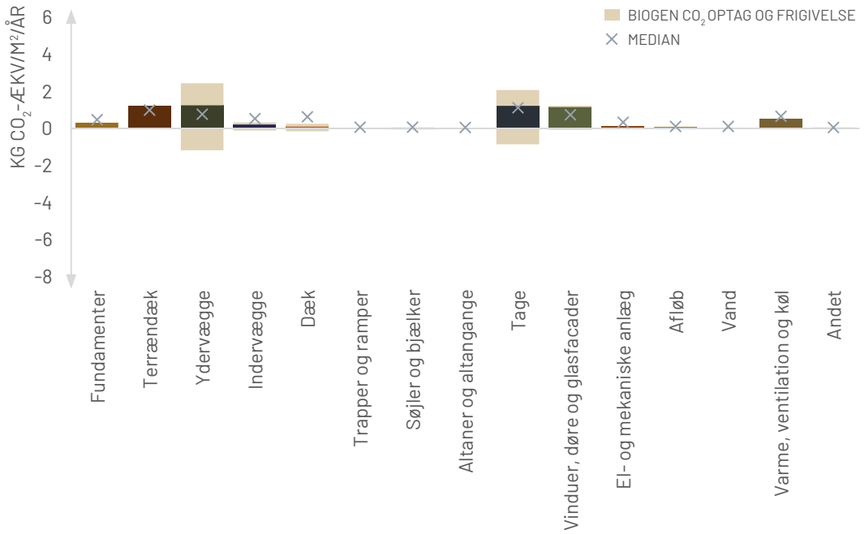

Figur 26. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

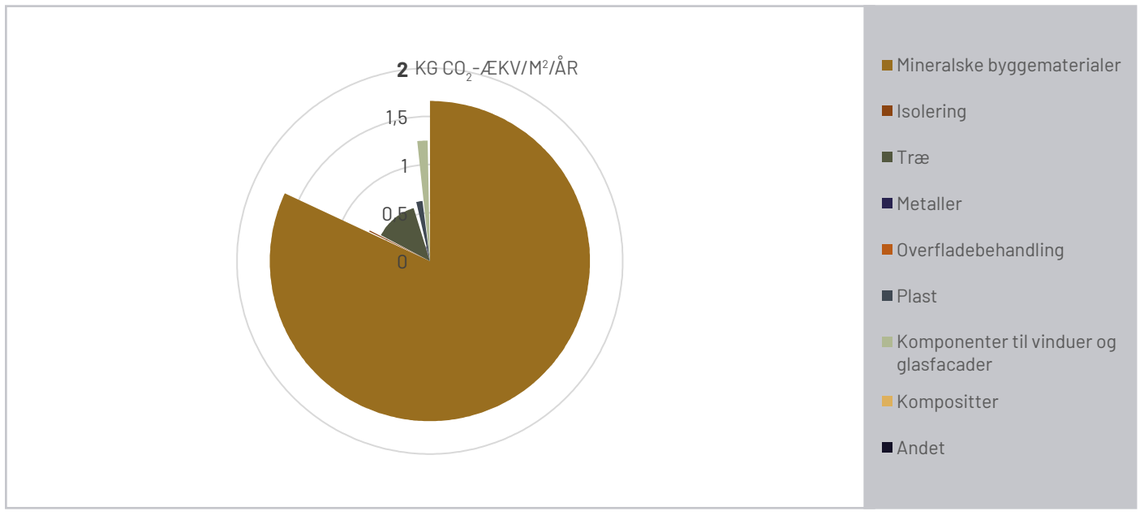

Figur 27. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

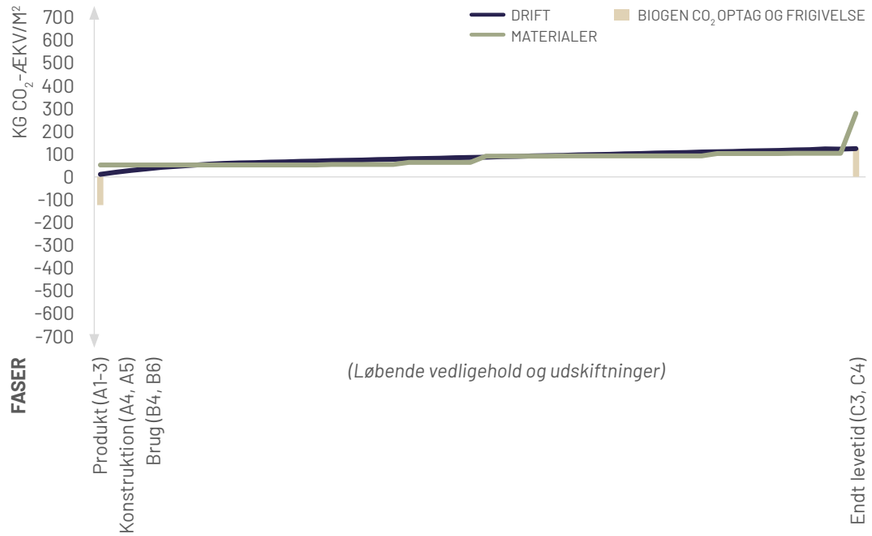

Figur 28. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**	EPS isolering i terrændæk 3-lags ruder i klimaskærmen Beton i terrændæk Tagmateriale af tagpap
MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**	Materialeforbrug under gennemsnit på 631,4 kg/m^2 (gennemsnit på 684,6 kg/m^2)

TIMIANHAVEN

Foto Vandkunsten

BESKRIVELSE

Vandkunsten tegnede oprindeligt et udbud til et projektforslag som boksbyggeri på baggrund af bygherres ønsker til geometri, men ingen producenter af boksmoduler bør på opgaven. Adserballe og Knudsen ønskede at oparbejde nye kompetencer og bød ind med et byggeri i CLT. Byggeriet blev derfor opført som præfabrikerede CLT elementer. CLT elementerne blev også valgt pga. mulighederne for en hurtig og effektiv byggeproces, ligesom muligheden for adskillelse ved endt levetid blev indtænkt i projektet. For at sikre rigeligt med dagslys blev der anvendt ovenlysvinduer og boligerne blev beklædt med teglskaller og lærketræ.

Beliggenhed	Havdrup, Solrød, Danmark
Byggeår	2017-2018
Antal enheder	44 boliger, fælleshus
Kategori	Almene boliger
Arkitekt	Vandkunsten
Landskab	Vandkunsten
Ingeniør	Dominia
Bygherre	Domea Solrød
Entreprenør	Adserballe & Knudsen A/S
Entrepriseform	Totalentreprise
Opvarmet areal	3.720 m^2
Energiklasse	Bygningsklasse 2020
Total energiforbrug	32,7 kWh/m^2/år
Energikilde	El - fremskrivning og fjernvarme - fremskrivning
Datagrundlag for LCA	Arkitektmodel
Certificering	-
Projekthjemmeside	Se link

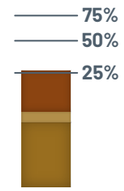

Mat.: 4,0
Tek. inst.: 0,7
Drift: 2,6
angivet i kg CO_2-ækv/m^2/år

2 etager

Fladeelement (CLT)

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Gennem interviews med byggeriets parter fremgår følgende erfaringer ved brug af træ i det konkrete projekt.

Brand
CLT har brandhæmmende egenskaber og det var derfor ikke nødvendigt at tilføje yderligere indvendige vægmaterialer for at brandsikre. Loftet på 1. sal blev dog beklædt med gips udenpå CLT elementerne pga. brandkrav til indvendige vægoverflader. Desuden blev der tilføjet 95 mm ikke-brandbar isolering mellem lejlighederne.

Statik & Akustik
Der blev anvendt et 50 mm betonlag af fliser for at stoppe lydbevægelse mellem lejlighederne samt for at løse statik.

Økonomi
Ud fra argumenter om lang levetid og lav vedligehold valgte byggerådet materialer til byggeriet. I forsøget på at reducere prisen mest muligt for byggeriet er der foretaget nogle valg, som senere har vist sig at være udslagsgivende for projekts endelige kvalitet og robusthed. Enkelte løsninger, fx kantlimningen, har givet ekstra omkostninger og problemer under drift.

Æstetik
Der blev lavet studier i patinering med fysiske prøver af CLT for at opbygge viden om vedligehold af indvendig træbeklædning, samt design for udvendig træbeskyttelse. Dominia ønskede oprindeligt ikke træfacader pga. øget vedligehold, men blev overbevist om at lave dele facaderne i træ pga. Vandkunstens erfaringer med konstruktiv træbeskyttelse. Indvendig CLT blev behandlet med lud, men manglende standarder for ludbehanling medfører at alle vægge behandles forskelligt og derfor fremstår med varierende udtryk.

Fugt
Der blev ikke indlagt dampspære i konstruktionen, da CLT varetager denne funktion. Den uhensigtsmæssig behandling af bl.a. kantlimningen har senere skabt revner, hvorved problemer med utæthed og fugt kan opstå.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

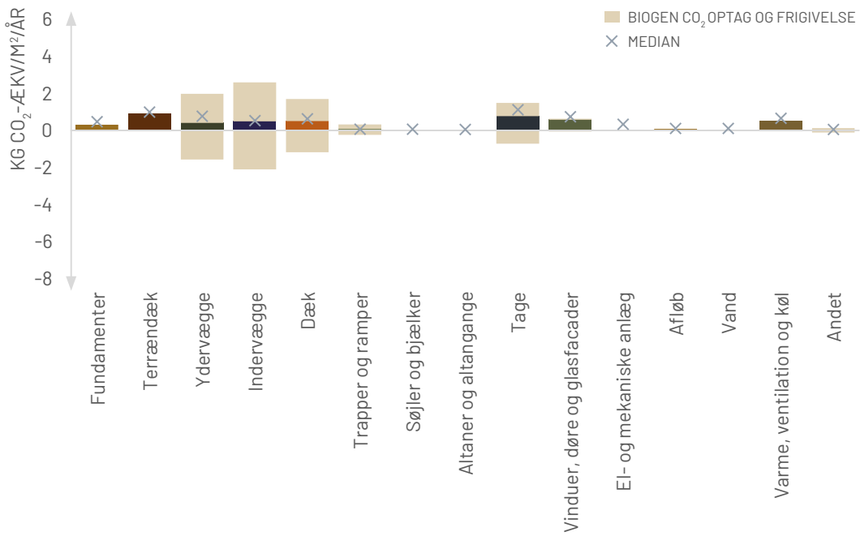

Figur 29. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

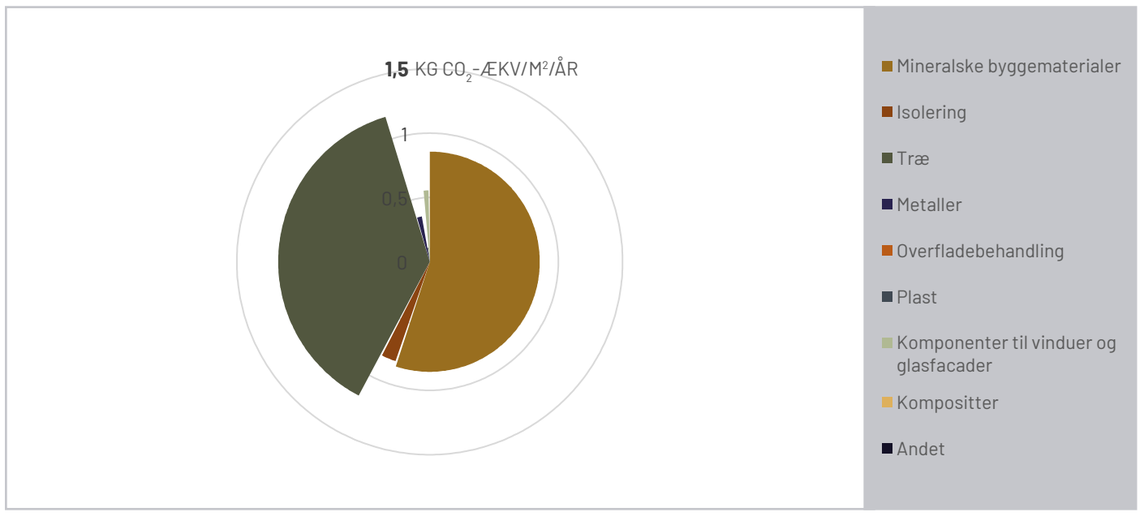

Figur 30. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

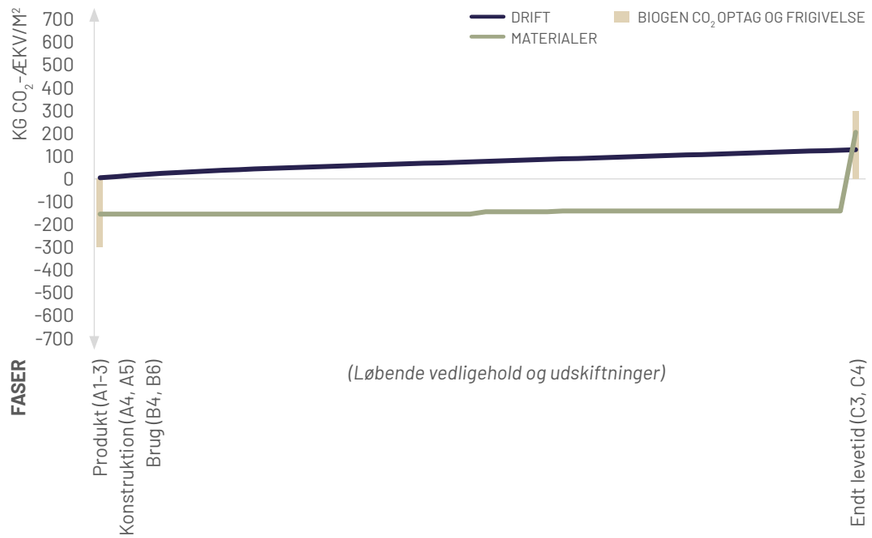

Figur 31. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**	Stor hældning i taget øger materialeforbruget EPS isolering i terrændæk 3-lags ruder i klimaskærmen Beton i terrændæk Stålplade som tagoverflade
MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**	Materialeforbrug under gennemsnit på 506,2 kg/m^2 (gennemsnit på 684,6 kg/m^2)

SKRÅNINGEN I

Foto Vandkunsten

BESKRIVELSE

Skråningen blev til på baggrund af en henvendelse fra EcoVillage, der kender til Vandkunstens erfaring med bofællesskaber. Der blev udviklet et byggeri som tager højde for både funktionalitet og fællesskab indenfor en snæver økonomisk ramme. I projektet blev der lagt vægt på fortællingen om EcoVillage som et bæredygtigt bofællesskab, hvorfor svanemærket træ blev valgt som facademateriale. Selve boligerne blev designet med et basismodul, og ekstramoduler tilgodeser forskellige ekstra behov og muligheden for at skabe variation. Desuden blev der hovedsagligt anvendt træbaseret isolering i form af papiruld. Fællesarealerne, som bl.a. indeholder fælleshuse og flere mindre fælles faciliteter, udgør 12 % af den samlede bebyggelse.

Beliggenhed	Lejre, Danmark
Byggeår	2015-2019
Antal enheder	46 boliger, fælleshuse
Kategori	Bofællesskab
Arkitekt	Vandkunsten
Landskab	Vandkunsten
Ingeniør	Scandibyg
Bygherre	Ecovillage og CASA
Entreprenør	Scandibyg
Entrepriseform	Totalentreprise
Opvarmet areal	4.788 m²
Energiklasse	Bygningsklasse 2020
Total energiforbrug	33,7 kWh/m²/år
Energikilde	El - fremskrivning
Datagrundlag for LCA	Arkitektmodel
Certificering	Svanemærket
Projekthjemmeside	Se link

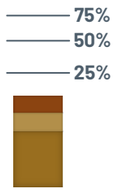

Mat.: 3,5
Tek. inst.: 1,2
Drift: 1,0
angivet i kgCO_2-ækv/m²/år

2 etager

Boksmodul

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Gennem interviews med byggeriets parter fremgår følgende erfaringer ved brug af træ i det konkrete projekt.

Brand
Facadetræet blev brandimprægneret.

Akustik
Scandibyg havde på baggrund af erfaring med test af boksmoduler kompetencerne til at indtænke akustik i byggeriet. Isolering i modulerne gjorde det muligt at overholde krav i træbyggeriet på trods af vandrette lejlighedsskel.

Logistik
Boksmodulernes design blev fastlagt ud fra hvilke dimensioner, der var mulige at transportere. Kompetencer indenfor logistik lå hos leverandøren Scandibyg på baggrund af mange års erfaring, hvor også specialløsninger med ændrede dimensioner i fx fælleslokaler blev udviklet specifikt.

Fugt i byggefase
Byggeri med boksmoduler blev vurderet til at være mindre sårbart for fugt end andet træbyggeri, da elementerne er beskyttet under transport og opførsel. Kompetencer til at undgå fugt lå hos Scandibyg.

Fugt i brug
Der blev ikke anvendt udhæng som konstruktiv træbeskyttelse, da det ville øge omkostningerne at indarbejde tagmoduler fra en anden producent. I stedet blev træfacaden behandling med træbeskyttelse.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

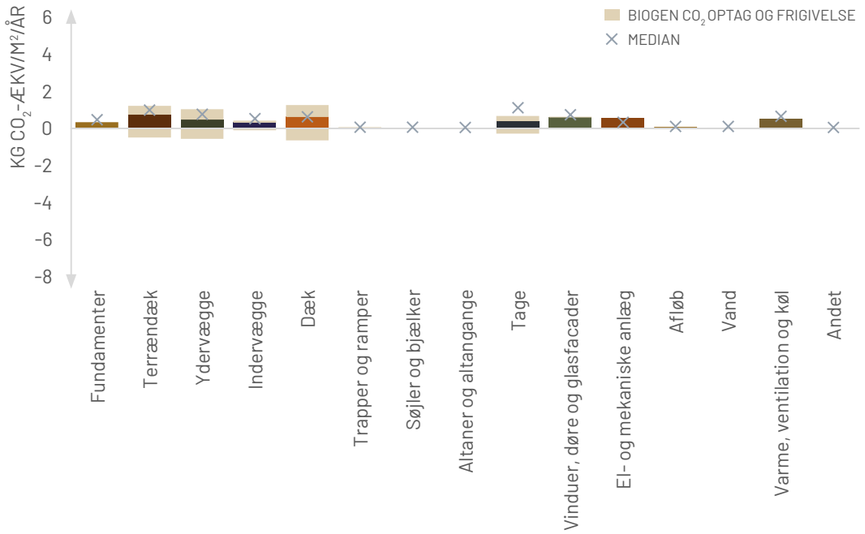

Figur 32. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

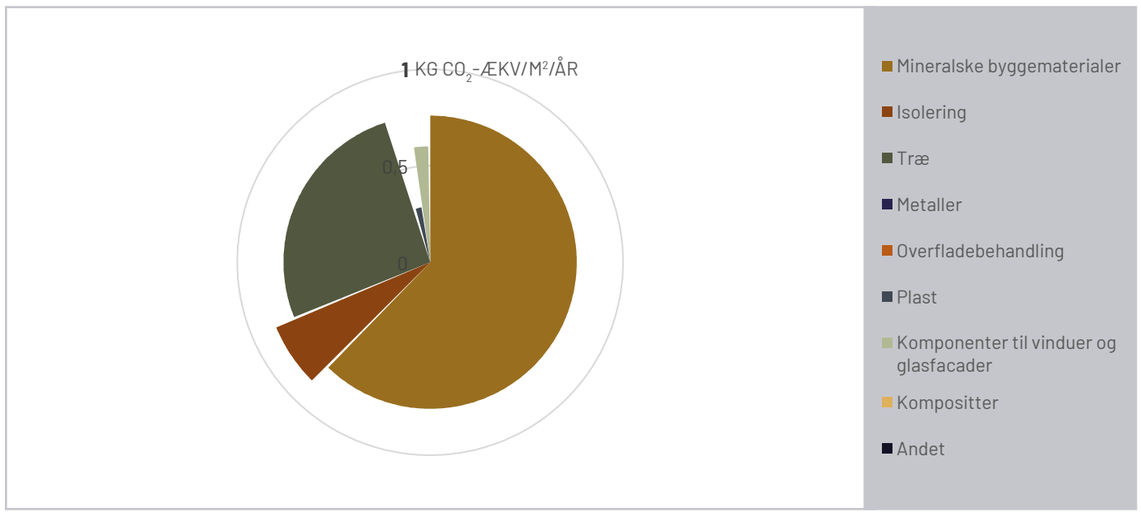

Figur 33. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

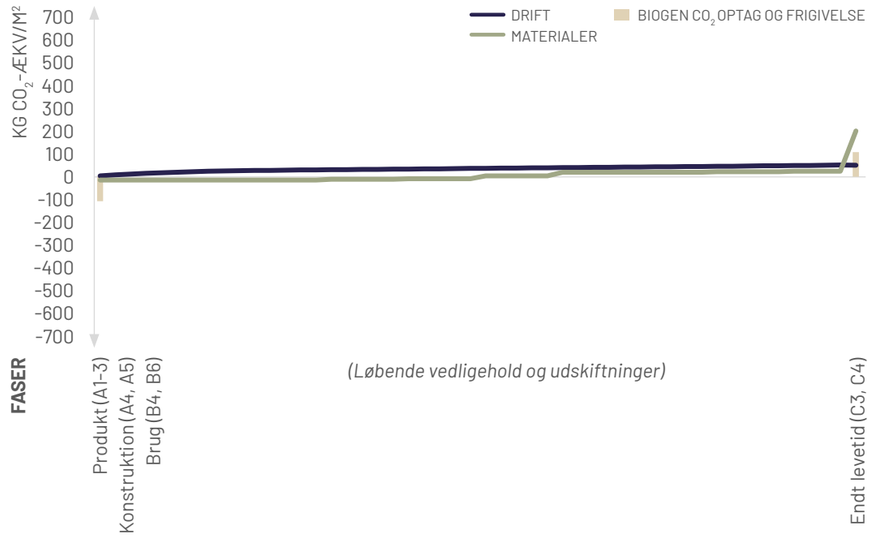

Figur 34. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**

Solcelleanlæg på tag
3-lags ruder i klimaskærm
EPS isolering i terrændæk
Cementbunden spånplade i terrændæk og ydervægge
Store vinduesarealer i boligerne

MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**

Materialeforbrug under gennemsnit på 295,8 kg/m^2 (gennemsnit på 684,6 kg/m^2)

SKRÅNINGEN II

Foto Vandkunsten

BESKRIVELSE

Vandkunsten fortsatte samarbejdet med EcoVillage i forlængelse af Skråningen Etape I. Alle lejligheder i Etape II har egen udgang, da det viste sig at være et ønske fra beboerne. På samme måde valgte man ikke at lave vandrette lejlighedsskel igen, da de ikke var salgbare. I projektet lægges der stadig vægt på fortællingen om EcoVillage som et bæredygtigt bofællesskab, hvorfor svanemærket træ vælges som facademateriale.

Beliggenhed	Lejre, Danmark
Byggeår	2020-2021
Antal enheder	53 boliger, fælleshuse
Kategori	Bofællesskab
Arkitekt	Vandkunsten
Landskab	Vandkunsten
Ingeniør	Scandibyg
Bygherre	Ecovillage og CASA
Entreprenør	Scandibyg
Entrepriseform	Totalentreprise
Opvarmet areal	5.700 m²
Energiklasse	Bygningsklasse 2015
Total energiforbrug	18,4 kWh/m²/år
Energikilde	El - fremskrivning
Datagrundlag for LCA	Arkitektmodel
Certificering	Svanemærket
Projekthjemmeside	Se link

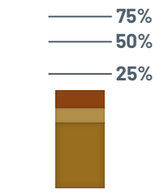

Mat.: 4,1
Tek. inst.: 0,9
Drift: 1,1
angivet i kgCO_2-ækv/m²/år

2 etager

Boksmodul

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Gennem interviews med byggeriets parter fremgår følgende erfaringer ved brug af træ i det konkrete projekt.

Brand
Erfaringer fra første etape gjorde, at myndighederne kendte til brandløsningerne anvendt i første etape. Dette resulterede i en mere effektiv godkendelsesproces ift. brandkrav.

Økonomi & Æstetik
Tegnestuen ønskede at differentiere byggeriet fra Skråningen Etape I bl.a. ved at male facaden sort. Bygherre derimod fokuserede særligt på nedsat vedligehold og derfor blev der valgt Svanemærket, termobehandlet facadetræ. Desuden valgte man også en anden profilering på træet i forhold til første etape. Der blev ikke etableret vandrette lejlighedsskel, da man fra første etape fandt ud af, at disse ikke var salgbare.

Logistik
Oprindeligt blev multisalen sparet væk pga. besvær med transporten. Den vedtages dog igen på grund af beboernes ønske. For at lette transporten anvendes limtræ til multisalen i stedet for ét samlet modul, hvor multisalen svarer til tre boksmoduler i et rum med dobbelt højde.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

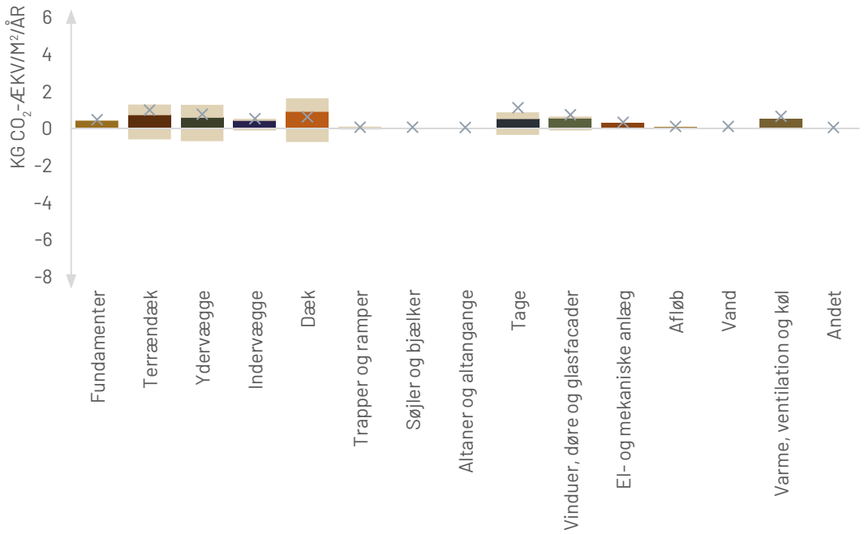

Figur 35. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

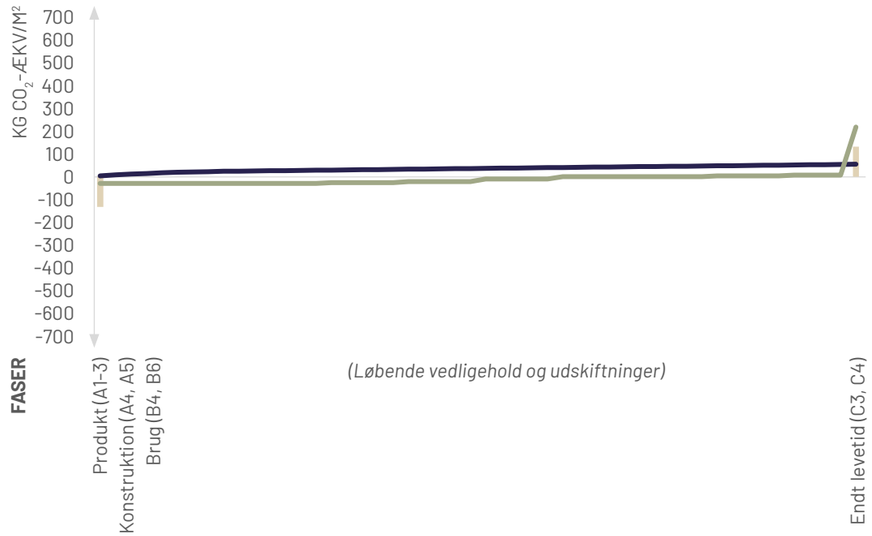

Figur 37. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

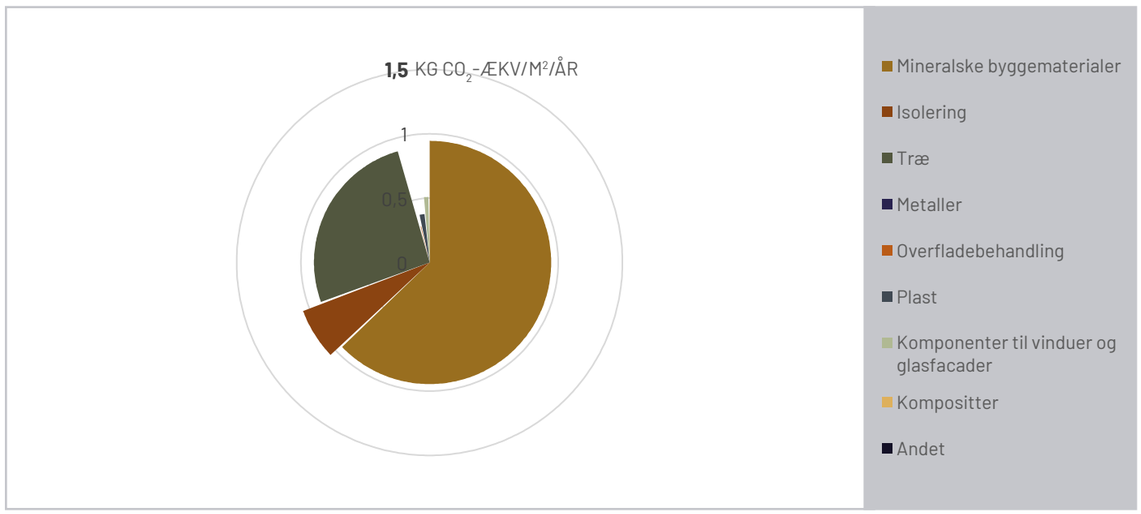

Figur 36. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**	PU skumplade i dæk EPS isolering i terrændæk Cementbunden spånplade i ydervægge 3-lags ruder i klimaskærm grundet store vinduesarealer i boligerne
MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**	Materialeforbrug under gennemsnit på 362,2 kg/m^2 (gennemsnit på 684,6 kg/m^2)

GRØNTORVET ALMENBOLIG+

Foto Vandkunsten

BESKRIVELSE

Grøntorvet i Valby, København, er en del af Almenbolig+, ramme 5. I den forbindelse var der krav til, at byggeriet blev udført som trækonstruktion og rammebeløbet betød at man valgte præfabrikerede boksmoduler, da der her var mulighed for at få en god kvalitet til prisen. Der blev udpeget en følgegruppe af erfarne folk fra boligforeningerne, som sad med til råds i når der skulle vælges materialer på overflader og interiør. Lokalplanen satte dog krav til tegl på facaderne, som kombineres med træ. Boligrammen og involveringen af følgegruppen, medfører et materialevalg som giver en god totaløkonomi med lavt vedligehold og få udskiftninger.

Beliggenhed	Valby, Danmark
Byggeår	2016-2019
Antal enheder	49 lejligheder
Kategori	Almene lejeboliger
Arkitekt	Vandkunsten
Landskab	Vandkunsten
Ingeniør	DEM og Tyrens
Bygherre	SAB & AKB for KAB
Entreprenør	BM Byggeindustri
Entrepriseform	Totalentreprise
Opvarmet areal	5.367 m^2
Energiklasse	Bygningsklasse 2020
Total energiforbrug	32,9 kWh/m^2/år
Energikilde	EI - fremskrivning
Datagrundlag for LCA	Arkitektmodel
Certificering	-
Projekthjemmeside	Se link

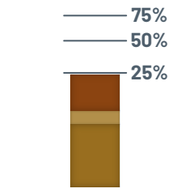

Mat.: 3,9
Tek. inst.: 0,9
Drift: 2,2
angivet i kgCO_2-ækv/m^2/år

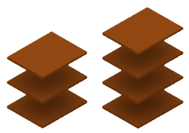

2-3 etager

Boksmodul

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Gennem interviews med byggeriets parter fremgår følgende erfaringer ved brug af træ i det konkrete projekt.

Brand
Brandkrav var ikke vanskelige at overholde for de dele af bebyggelse der er under 2 etager. Boliger i tre etager blev inddelt ved at forsyne opholdsrummene på en enkelt etage med branddøre. Trappen i den enkelte bolig blev udført som en åben trætrappe.

Akustik
For at forbedre akustikken blev der anvendt neoprenklodser mellem boksmodulerne.

Økonomi
Den økonomiske ramme medvirkede til at man valgte præfabrikerede boksmoduler. Desuden satte økonomien også rammen for øvrige materialevalg på baggrund af både opførelses- og driftsomkostninger.

Logistik
Dimensionerne af boksmodulerne var begrænset af transportforhold. Derfor opbyggede tegnestuen kompetencer i at designe indenfor modulernes dimensioner.

Æstetik
Man ønskede at vælge materialer inden for et rammebeløb, som også tilfredsstillede beboerne. Derfor lavede tegnestuen et materialekatalog og faciliterede følgegruppemøder med beboerne.

Fugt
Boksmodulerne blev leveret aflukkede og kunne stå på byggepladsen i op til 6 måneder uden at tage skade.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

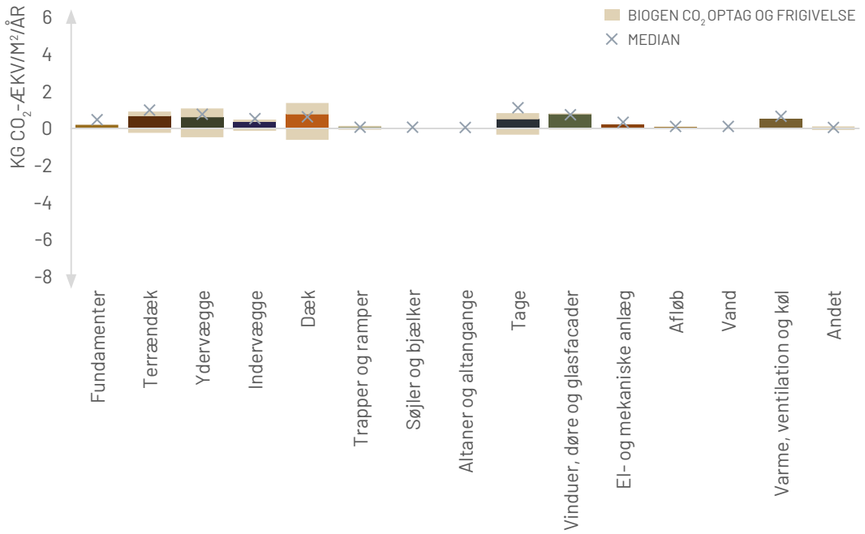

Figur 38. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

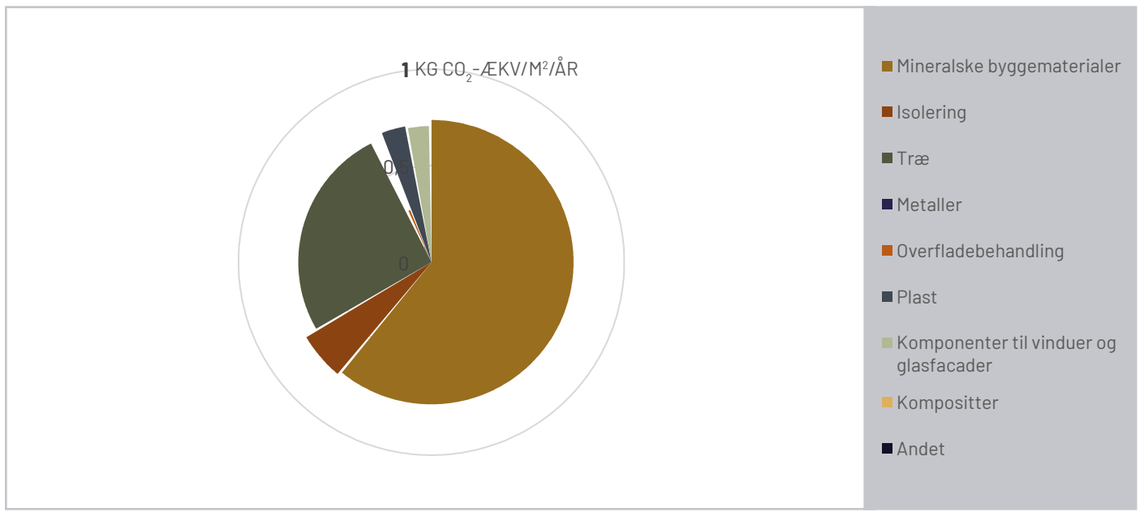

Figur 39. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

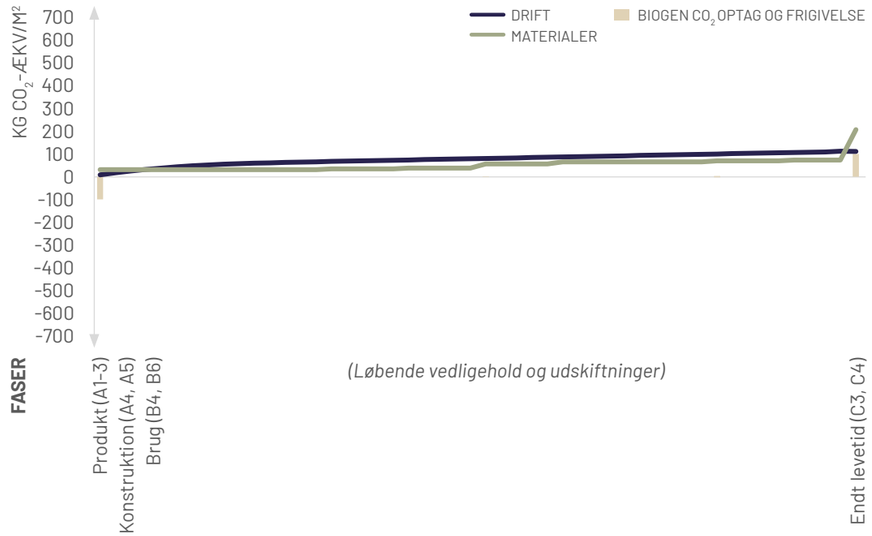

Figur 40. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**	Solcelleanlæg på tag 3-lags ruder i klimaskærm Cementbunden spånplade i ydervægge EPS isolering i terrændæk
MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**	Små, kompakte boliger medfører lavt materialeforbrug Materialeforbrug under gennemsnit på 278,4 kg/m^2 (gennemsnit på 684,6 kg/m^2)

ENGDRAGET

Foto Scandibyg

BESKRIVELSE

Engdraget er en del af lokalplanen for Tidselbjerget, som er et ca. 60 hektar stort område uden for Slagelse. Ved udvikling af Engdraget blev der udarbejdet et bæredygtighedsnotat på baggrund af aktørinvolvering af naboer, kommende beboere, folk fra boligselskabet, mm. Bæredygtighedsnotatet præsenterede en beskrivelse af ønsker til bebyggelsen ift. miljømæssig, social og økonomisk bæredygtighed.

Beliggenhed	Slagelse, Danmark
Byggeår	2018
Antal enheder	126 boliger, fælleshus
Kategori	Almene lejeboliger
Arkitekt	Arkitema
Landskab	Arkitema
Ingeniør	Fjerring
Bygherre	Slagelse boligselskab
Entreprenør	Scandibyg
Entrepriseform	Totalentreprise
Opvarmet areal	13.292 m^2
Energiklasse	Lavenergiklasse 2020
Total energiforbrug	25,0 kWh/m^2/år
Energikilde	El - fremskrivning og fjernvarme - fremskrivning
Datagrundlag for LCA	Arkitektmodel
Certificering	-
Projekthjemmeside	Se link

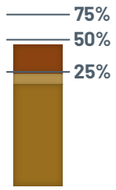

Mat.: 6,4
Tek. inst.: 0,6
Drift: 1,8
angivet i kgCO_2-ækv/m^2/år

2 etager

Boksmodul

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Gennem interviews med byggeriets parter fremgår følgende erfaringer ved brug af træ i det konkrete projekt.

Brand
Der var ikke behov for ekstra branddimensionering, da byggeriet er to etager. Kompetencerne for branddimensionering lå derfor hos Scandibyg.

Økonomi
Der blev valgt boksmoduler fra Scandibyg, da dette er en velkendt løsning og derved minimerer risikoen for byggeskader. Desuden bidrog det til en effektiv byggeproces på kun 13 måneder og gode kompetencer indenfor både akustik, fugt og statik hos Scandibyg.

Æstetik
Alle løsninger blev valgt ud fra et standard tilbud fra Scandibyg. Materialer på overflader var tegnestuen med til at påvirke.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

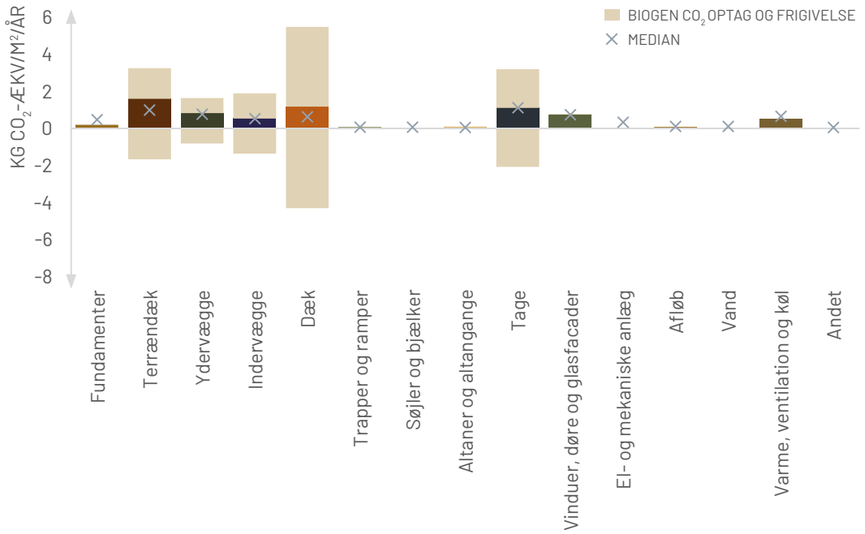

Figur 41. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

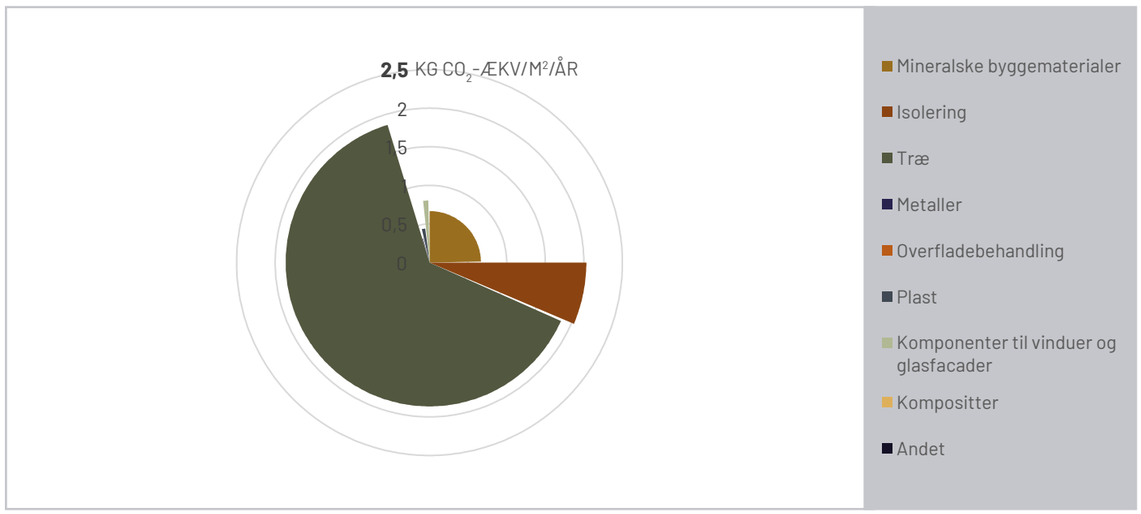

Figur 42. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

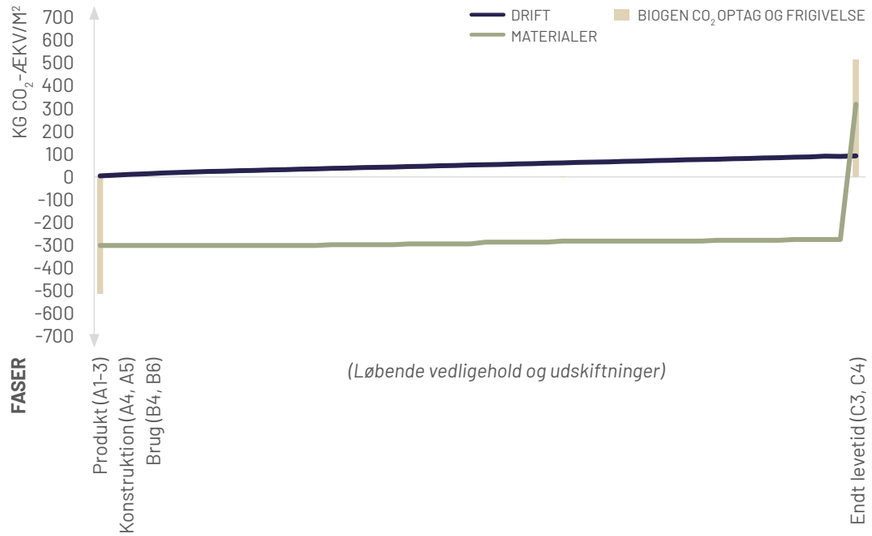

Figur 43. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**	EPS isolering i terrændæk Trykfast mineraluld som isolering i tag
MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**	Materialeforbrug under gennemsnit på 532,0 kg/m^2 (gennemsnit på 684,6 kg/m^2)

SKADEMOSEN

Foto Adserballe & Knudsen

BESKRIVELSE

I dette projekt ønskede man at opføre billige og klimavenlige boliger. Byggeriet er en del af samme rammeaftale som Toppen og Skousbo I, hvortil byggesystemet BoligTræ blev udviklet. Byggesystemet BoligTræ blev udviklet med henblik på både at nedsætte klimaaftrykket samt at effektivisere byggeriet i produktion- og opførselsfasen. Samtidig var der fokus på, at alle bygninger blev udarbejdet i digitale modeller som giver mulighed for løbende optimering hen over rammeaftalens projekter. Skademosen indeholder 44 boliger mellem 30-115 m^2. Boligerne er fuldt udstyret, men har et begrænset antal skillevægge for størst mulig fleksibilitet.

Beliggenhed	Trekroner, Danmark
Byggeår	2018-2019
Antal enheder	44 boliger
Kategori	Almene lejeboliger
Arkitekt	Vilhelm Lauritzen Arkitekter
Landskab	Thing Brandt Landskab
Ingeniør	Fjerring Holmsgaard A/S
Bygherre	Slagelse boligselskab Boligselskabet Sjælland
Entreprenør	Adserballe & Knudsen A/S
Entrepriseform	Totalentreprise
Opvarmet areal	4.146 m^2
Energiklasse	Lavenergiklasse 2020
Total energiforbrug	24,5 kWh/m^2/år
Energikilde	El - fremskrivning og fjernvarme - fremskrivning
Datagrundlag for LCA	Arkitektmodel
Certificering	-
Projekthjemmeside	Se link

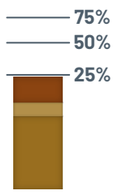

Mat.: 4,6
Tek. inst.: 0,9
Drift: 1,6
angivet i kg CO_2-ækv/m^2/år

2 etager

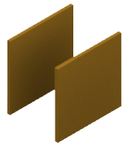

Fladeelement (CLT)

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Der blev ikke afholdt noget interview for denne bygning og derfor er der ikke indhentet nogle erfaringer.

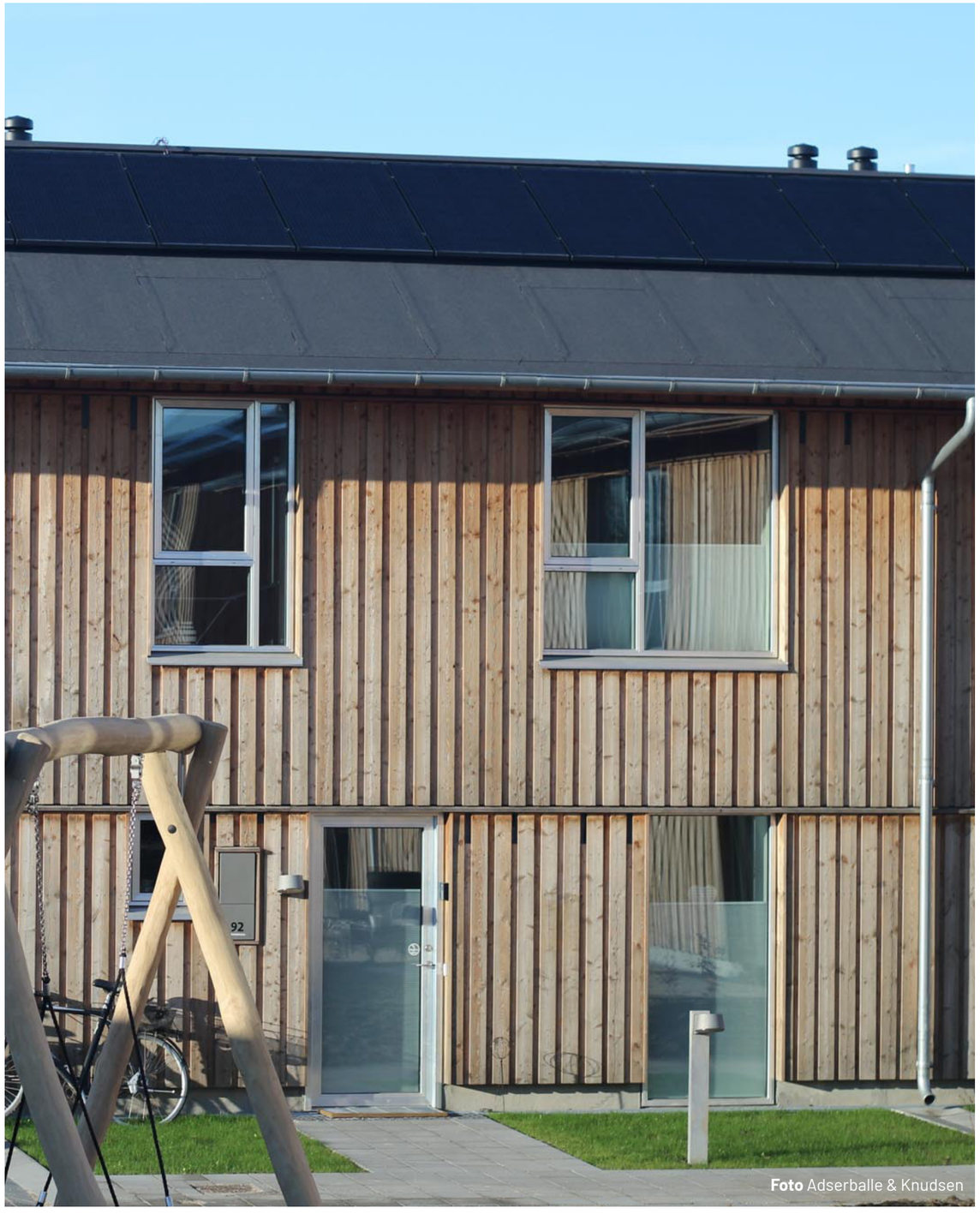

Foto Adserballe & Knudsen

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

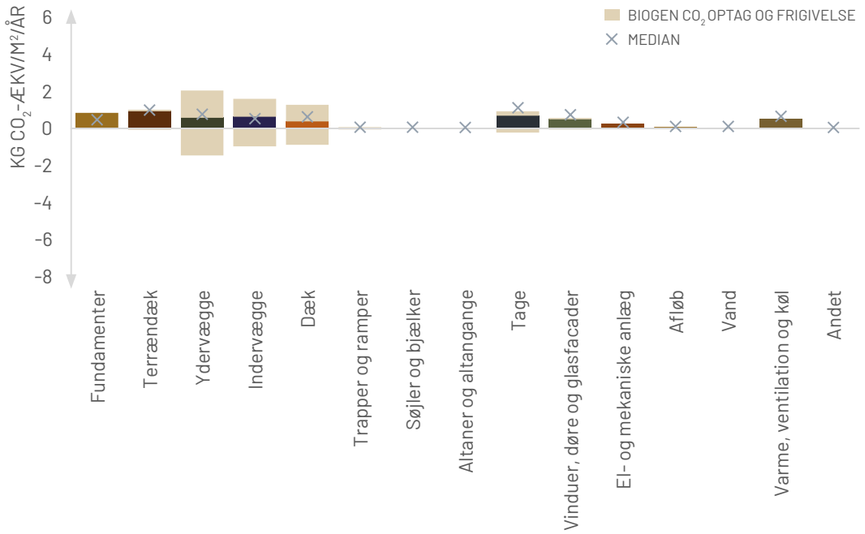

Figur 44. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

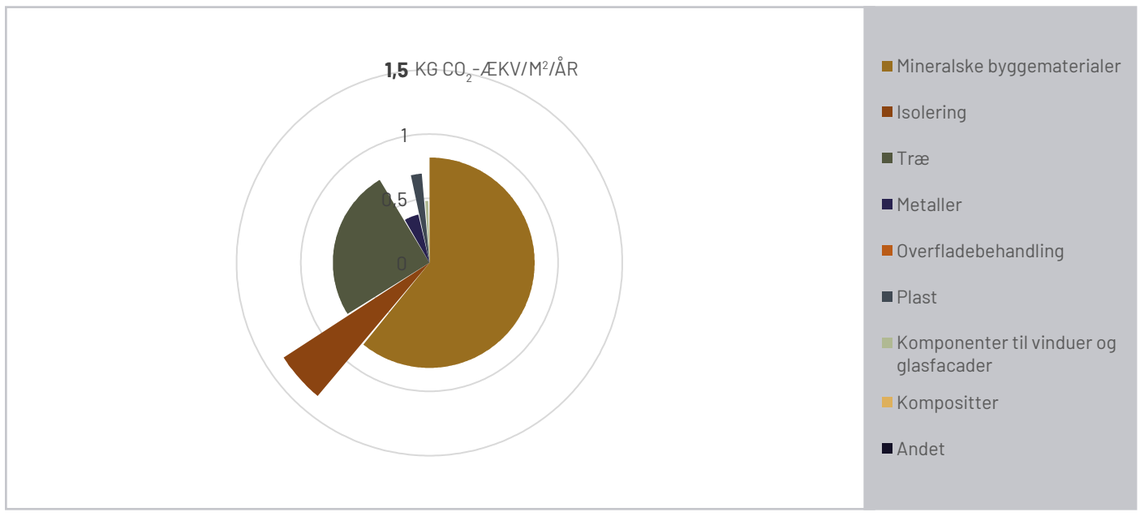

Figur 45. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

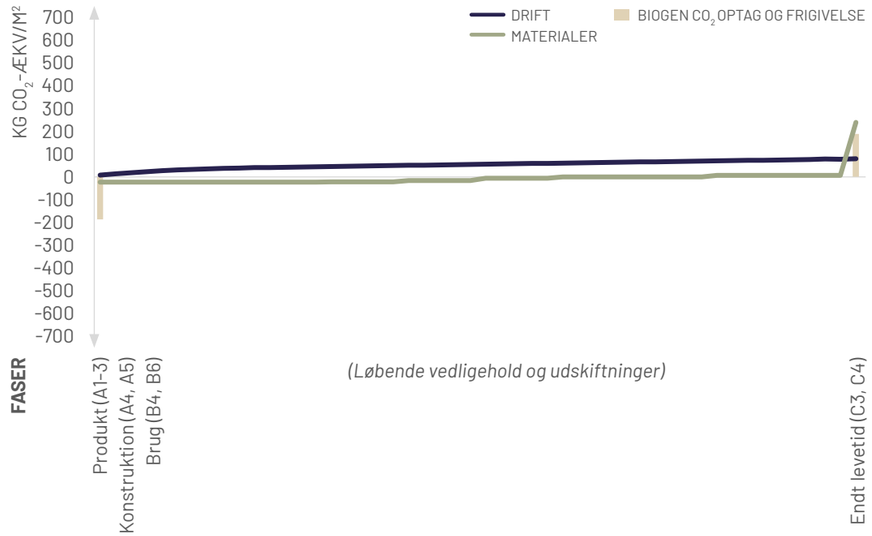

Figur 46. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**	EPS isolering i terrændæk Tagmateriale af tagpap Trykfast mineraluld som isolering i tag Beton i terrændæk og fundament Stål som pælefundament
MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**	Materialeforbrug under gennemsnit på 461,7 kg/m^2 (gennemsnit på 684,6 kg/m^2)

LISBJERG BAKKE

Foto Vandkunsten

BESKRIVELSE

Byggeriet Lisbjerg Bakke blev opført i et søjlebjælkesystem i limtræ ved navn Wood Stock, som er udviklet af Artelia (tidligere MOE) og Vandkunsten. Konkurrencebeskrivelsen fokuserede på, at byggeriet skulle være "fremtidens bæredygtige boliger" med fleksibilitet og klimatilpasning som nøgleord. Der blev lagt vægt på, at byggeriet kunne realiseres inden for den økonomiske ramme for alment boligbyggeri. For at overholde rammebeløbet blev projektet oprindeligt tegnet med stålfacader, men valget faldt i sidste ende på træfacader, da man ønskede, at byggeriet også æstetisk skulle indikere at det er et træbyggeri.

Beliggenhed	Lisbjerg, Danmark
Byggeår	2018-2021
Antal enheder	40 boliger på 50-115 m², fælleshus
Kategori	Almene boliger
Arkitekt	Vandkunsten
Landskab	Vandkunsten
Ingeniør	Artelia (tidligere MOE)
Bygherre	AL2bolig
Entreprenør	Hustømrene
Entrepriseform	Tre storentrepriser
Opvarmet areal	4.150 m²
Energiklasse	Lavenergiklasse BR2015
Total energiforbrug	30,4 kWh/m²/år
Energikilde	El - fremskrivning og fjernvarme - fremskrivning
Datagrundlag for LCA	Arkitektmodel
Certificering	DGNB Guld
Projekthjemmeside	Se link

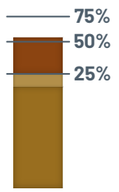

Mat.: 6,3
Tek. inst.: 0,8
Drift: 2,3
angivet i kgCO_2-ækv/m²/år

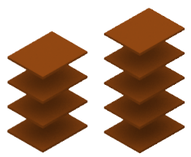

3 - 4 etager

Træhybrid

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Gennem interviews med byggeriets parter fremgår følgende erfaringer ved brug af træ i det konkrete projekt.

Brand
Facadebeklædningen afveg fra bygningsreglementet grundet kvalitet og manglende brandhæmmende behandling og derfor, som led i brandstrategien, blev der tilføjet et sprinkleranlæg.

Akustik
Dækkene blev udført i limtræ, hvor der blev tilføjet 9 cm armeret beton for at stabilisere konstruktionen og for at sikre lyddæmpning.

Økonomi & Æstetik
Konstruktiv træbeskyttelse blev anvendt som en del af byggeriets arkitektoniske formsprog og de overdimensionerede tagudhæng og vandnæser er med til at beskytte den ubehandlede rødgransfacade. Nogle steder erstatter stålbjælker træbjælkerne, hvilket giver fleksibilitet til at udforme facadekassetterne og placere af vindueshuller. LCC (life cycle costing) og LCA blev anvendt under udbuddet, hvor træ slår voldsomt ud i LCC. For at reducere prisen blev bygningen tegnet med stålfacader. Dog ønskede kommunen et "træhus, der ligner et træhus", hvorfor facaden vælges i træ. Pga. øgede omkostninger spares antallet af altaner væk, køkkener bliver til "gør-det-selv" og antallet af indvendige vægge blev reduceret. I projektet minimerede man desuden malede arealer for at reducere pris og vedligehold. Indvendig træbeklædning er behandlet med en lud af ringe kvalitet, som derfor desværre smitter af.

Logistik
Elementer og bygningsdele blev leveret og monteret samme dag. Bygningsafsnittene har en sådan størrelse, at det er logisk at bygge lodret.

Fugt i byggefase
Der blev anvendt mange forskellige former for trækonstruktioner samt hurtigtørrende pladsstøbt beton. Derfor var det nødvendigt at planlægge byggeprocessen grundigt og bygherre stiller krav til en fugtstrategi på baggrund af anbefalinger fra Byggeskadefonden.

Fugt i brug
I projektteamet var der in-house kompentencer indenfor konstruktiv træbeskyttelse, f.eks. beskyttelse af facader ved overhæng og vandkanaler.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

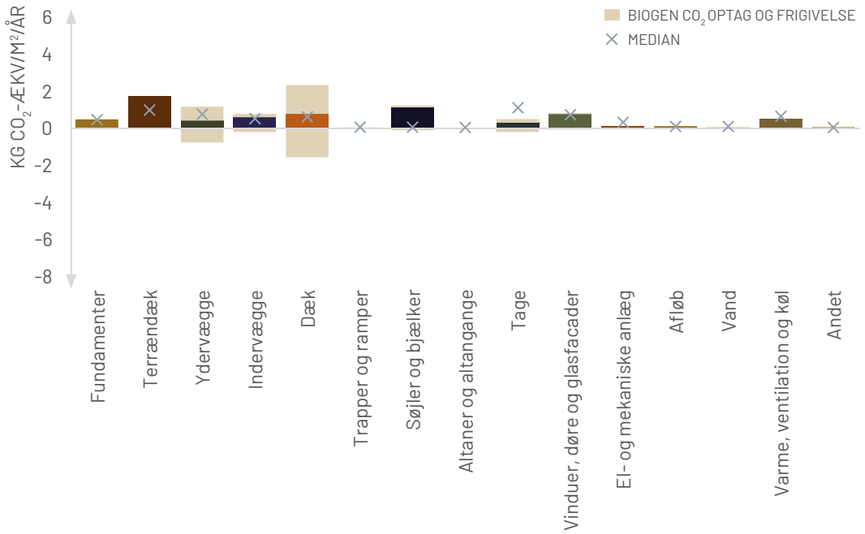

Figur 47. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

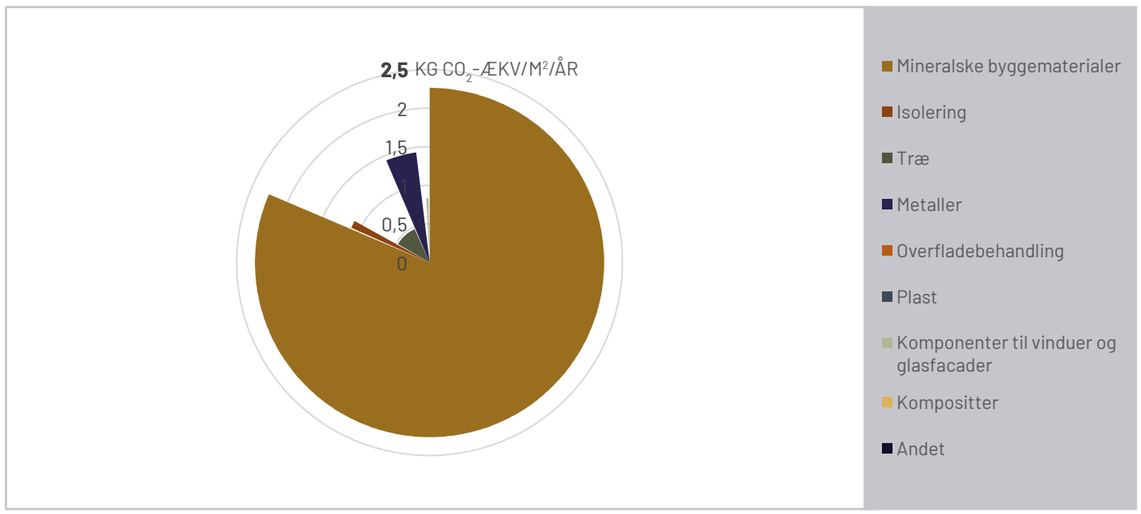

Figur 48. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

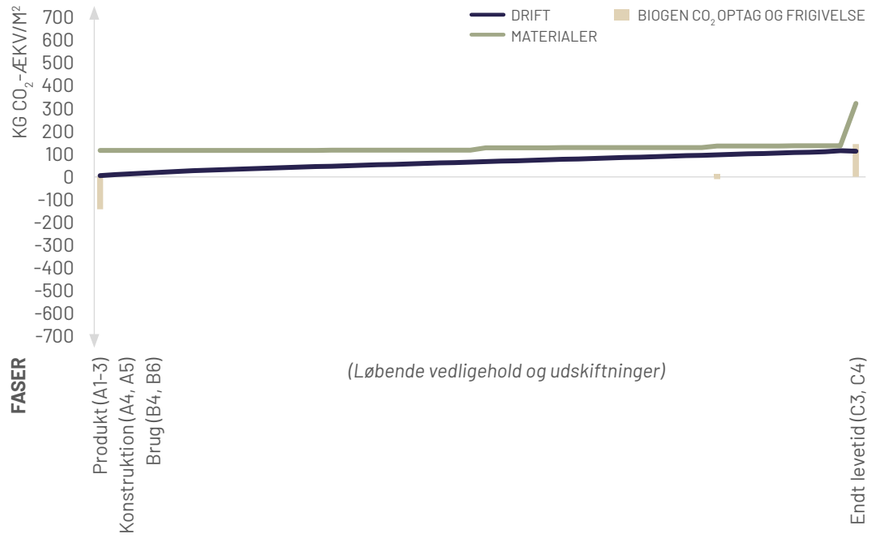

Figur 49. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**

- Beton i terrændæk
- EPS isolering i terrændæk
- 3-lags ruder i klimaskærm
- Stålbjælker som bærende konstruktion
- Materialeforbrug over gennemsnit på 892,4 kg/m^2 (gennemsnit på 684,6 kg/m^2)

MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**

STUDIO[HOME] LYNGBY

Foto Vandkunsten

BESKRIVELSE

Alle PensionDanmarks byudviklingsprojekter og nye boligejendomme, der er igangsat efter tredje kvartal 2016, er bæredygtighedscertificeret til minimum DGNB Guld. Dette gælder også for Studio[Home] Lyngby. Det at byggerierne er ungdomsboliger har været medårsag til, at vælge boksmoduler som konstruktionsprincip.

Beliggenhed	Lundtofte, Danmark
Byggeår	2020-2021
Antal enheder	478 boliger, fællesarealer
Kategori	Studieboliger
Arkitekt	Vandkunsten
Landskab	Vandkunsten
Ingeniør	Scandibyg, COWI
Bygherre	Pension Danmark
Entreprenør	Scandibyg
Entrepriseform	Totalentreprise
Opvarmet areal	17.530 m^2
Energiklasse	Lavenergiklasse BR2018
Total energiforbrug	30 kWh/m^2/år
Energikilde	EI - fremskrivning og fjernvarme - fremskrivning
Datagrundlag for LCA	Arkitektmodel
Certificering	DGNB Guld, Svanemærket
Projekthjemmeside	Se link

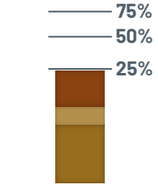

Mat.: 3,7
Tek. inst.: 1,1
Drift: 2,2
angivet i kgCO_2-ækv/m^2/år

3 etager

Boksmodul

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Gennem interviews med byggeriets parter fremgår følgende erfaringer ved brug af træ i det konkrete projekt.

Brand
Der blev anvendt en ekstern brandrådgiver, Tyréns, for at sikre at brandkravene blev overholdt. Dette medførte blandt andet, at der blev tilføjet ekstra trapper til flugtveje, brandglas i atrium og ekstra brandplader i lofter pga. PIR/PUR skum i taget.

Økonomi
Økonomien satte rammerne for valg af materialer og der blev derfor anvendt boksmoduler for at sænke prisen.

Æstetik
Arkitekterne ønskede at vise, at træ sagtens kan anvendes uden store omkostninger ift. vedligehold. Derfor blev der blandt andet integreret felter på facaden lavet i træ samt specialdesignede møbler i træ.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

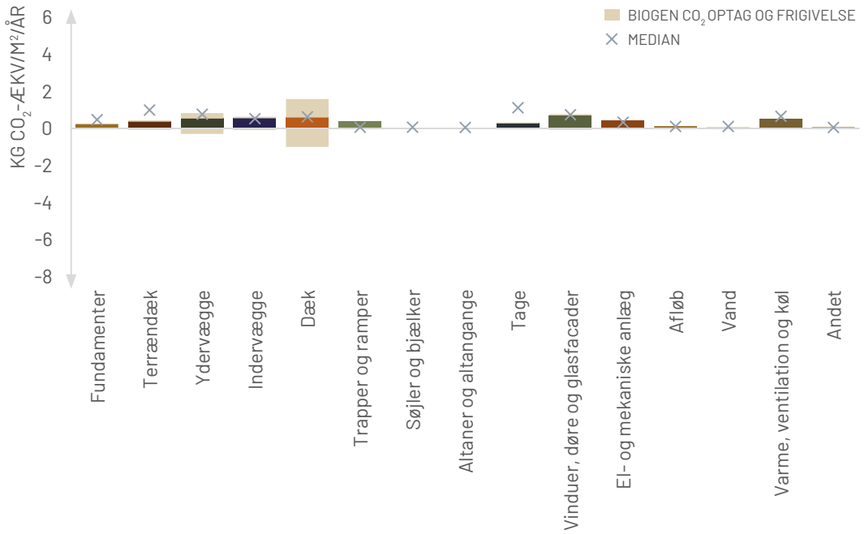

Figur 50. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

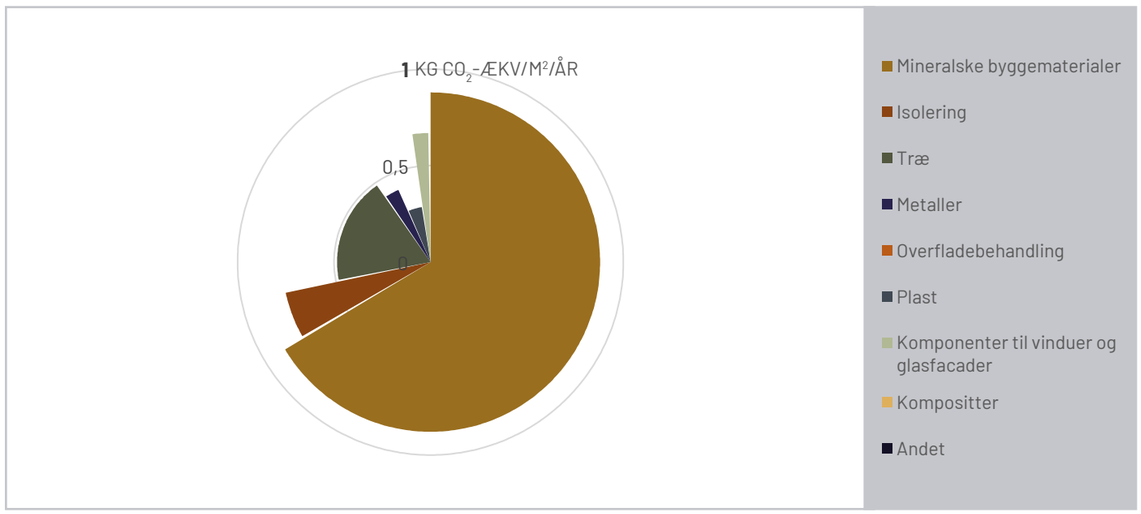

Figur 51. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

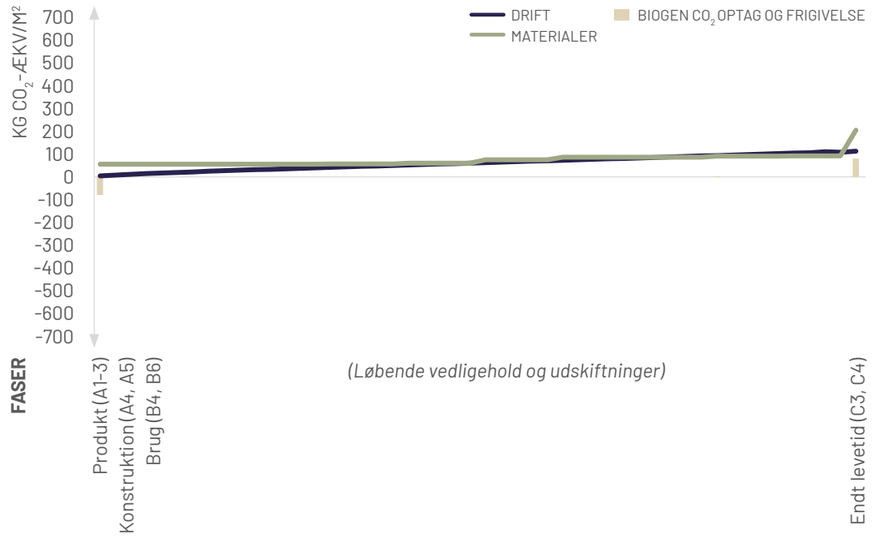

Figur 52. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**	Solcelleanlæg på tag 3-lags ruder i klimaskærm grundet stort glasareal i facaden Skifer som facadebeklædning EPS isolering i terrændæk
MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**	Materialeforbrug under gennemsnit på 307,7 kg/m^2 (gennemsnit på 684,6 kg/m^2)

STUDIO[HOME] BALLERUP

Foto Vandkunsten

BESKRIVELSE

Studio[Home] Ballerup er studieboliger i Ballerup bestående af otte boligblokke med tilhørende friarealer. Projektet havde fokus på at skabe gode rammer for fællesskab i et byggeri med lav klimapåvirkning. Alle boliger blev afleveret indflytningsklare med specialdesignede møbler, der er tilpasset en effektiv planløsning. Boligerne er opbygget af boksmoduler og projektet trækker på erfaringer fra projektet Studio[Home] Lyngby. Derfor blev der anvendt velkendte og efterprøvede løsninger for brand, akustik, osv.

Beliggenhed	Ballerup, Danmark
Byggeår	2020-2021
Antal enheder	478 boliger, fællesarealer
Kategori	Studieboliger
Arkitekt	Vandkunsten
Landskab	Vandkunsten
Ingeniør	Scandibyg
Bygherre	Pension Danmark
Entreprenør	Scandibyg
Entrepriseform	Totalentreprise
Opvarmet areal	10.813 m^2
Energiklasse	Lavenergiklasse BR2018
Total energiforbrug	28 kWh/m^2/år
Energikilde	El - fremskrivning og fjernvarme - fremskrivning
Datagrundlag for LCA	Arkitektmodel
Certificering	DGNB Guld, Svanemærket
Projekthjemmeside	Se link

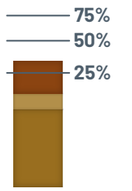

Mat.: 4,8
Tek. inst.: 1,0
Drift: 2,0
angivet i kgCO_2-ækv/m^2/år

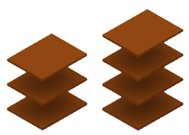

2 - 3 etager

Boksmodul

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Gennem interviews med byggeriets parter fremgår følgende erfaringer ved brug af træ i det konkrete projekt.

Brand
Brandstrategi fra Studo[Home] Lyngby blev genbrugt og de kendte løsninger gør godkendelsen lettere for både statik, brand og akustik. Byggeriet blev opført som boksmoduler med papiruldsisolering, facaden blev lavet i skifer med enkelte træområder og ståltrapper blev indsat til brandredning.

Økonomi
Brugen af prefabrikerede boksmoduler og erfaringer fra byggeriet Studio[Home] Lyngby var med til at optimere processen og omkostningerne i projektet.

Æstetik
Bygherren stillede krav til lavt vedligehold og derfor blev der valgt tegl som facademateriale med enkelte felter i træ.

Fugt i byggefase
Som en del af Pension Danmark's bæredygtighedsprogram blev der stillet krav om fugtstrategi for at undgå indbygget fugt og reducere strømforbrug til optørring. Entreprenøren Scandibyg har opbygget kompetencer indenfor håndtering af fugt og der var dermed klare retningslinjer og arbejdsgange for håndtering af boksmodulerne under opførelsen.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

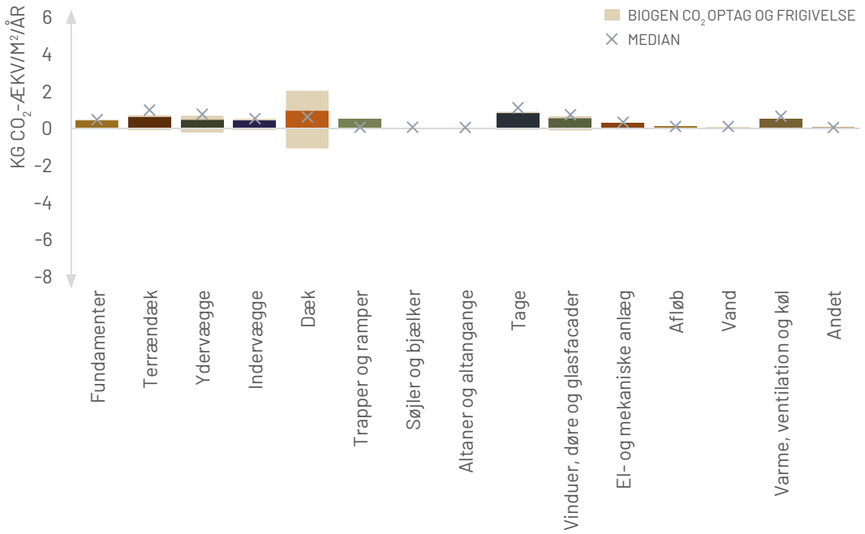

Figur 53. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

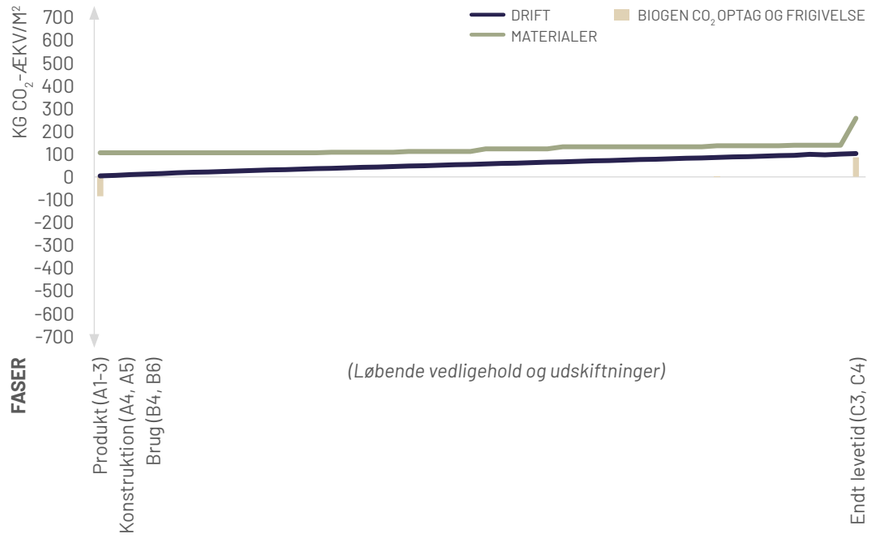

Figur 55. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

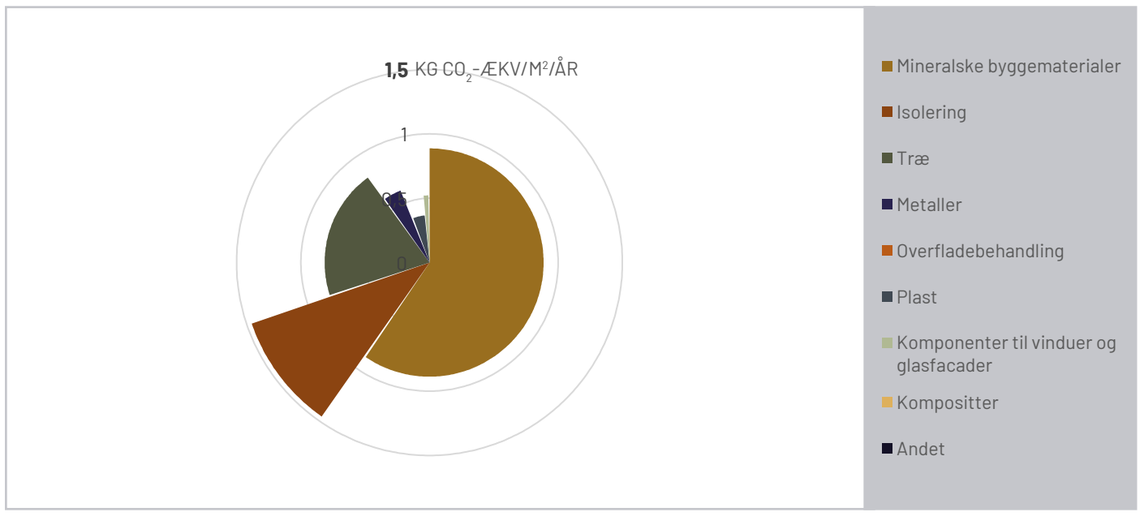

Figur 54. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**

Trykfast mineraluld som isolering i tag
Cementbunden spånplade i etagedæk og ydervægge
3-lags ruder i klimaskærm
EPS isolering i terrændæk
Solcelleanlæg på tag

MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**

Materialeforbrug under gennemsnit på 341,8 kg/m^2 (gennemsnit på 684,6 kg/m^2)

KNUDRISRÆKKERNE

Foto Artelia (tidligere MOE)

BESKRIVELSE

Byggesystemet i Knudrisrækkerne består af en lang række forskellige systemer kombineret. Der er et søjle-drager-system i træ i forhuset, trappetårne i beton, dæk i komposit af træ og beton, og et mellemhus lavet af CLT elementer. Byggeriet er stærkt inspireret af Lisbjerg Bakke, hvor ingeniørfirmaet Artelia (tidligere MOE) også var rådgiver. Det var derfor muligt at gøre brug af kendte løsninger og levere en pris, som holder sig indenfor rammebeløbet. I projektet blev der lagt vægt på at genbruge materialer fra den eksisterende bygning til de nye bygninger.

Beliggenhed	Aarhus, Danmark
Byggeår	2020-2022
Antal enheder	ca. 70 boliger, fælleslokaler i stueplan
Kategori	Almene boliger
Arkitekt	Kant Arkitekter
Landskab	VEGA Landskab Aps
Ingeniør	Artelia (tidligere MOE)
Bygherre	Boligkontoret Aarhus
Entreprenør	Q-construction
Entrepriseform	Totalentreprise
Opvarmet areal	7.324 m^2
Energiklasse	Lavenergiklasse BR2018
Total energiforbrug	31,5 kWh/m^2/år
Energikilde	El - fremskrivning og fjernvarme - fremskrivning
Datagrundlag for LCA	Ingeniørmodel
Certificering	DGNB Guld
Projekthjemmeside	-

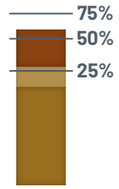

Mat.: **6,1**
Tek. inst.: **1,3**
Drift: **2,3**
angivet i kgCO_2-ækv/m^2/år

5 etager

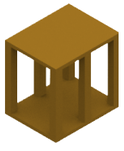

Træhybrid

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Gennem interviews med byggeriets parter fremgår følgende erfaringer ved brug af træ i det konkrete projekt.

Brand
På daværende tidspunkt under projektets idéfase omfattede præaccepterede løsninger kun træbyggerier op til fire etager. Byggeriet, som er i fem etager, blev derfor vurderet ved komparativ analyse, hvor løsningen for at imødekomme brandkravene blev at etablere ekstra flugtveje og trappehuse i beton.

Akustik
De anvendte løsninger blev baseret på erfaringer fra tidligere byggerier, hvor lydmålinger fra byggeriet efter opførsel viser at projekter overholder lydkrav med op til 10dB bedre end lydkravene. Etagedækkene er såkaldte kompositdæk, der består af limede Brett-stabel-elementer med påstøbt beton. Dækkonstruktionen er, sammen med alle knudepunktsløsninger, et væsentligt element for at opnå gode måleresultater.

Økonomi & Logistik
For at bygningen kunne lukkes hurtigst mulig projekterede man elementerne så store som muligt. Dermed kunne antallet af kranhejs reduceres og også antallet af samlinger ved opførsel. Dette have også indflydelse på de økonomiske omkostninger i opførselsfasen.

Fugt i byggefase
Der blev udarbejdet en fugtstrategi for at sikre byggeriet mod vejrliget under opførsel. Dog blev montagerækkefølgen ændret, hvilket besværliggjorde afdækning og medførte at dele af byggeriet fik store mængder vand. Som følge heraf måtte der udskiftes en del opfugtede gipsplader. For at følge udtørringsforløbet blev der løbende under byggeriet, hver fjortendes dag, udført fugtmålinger, især i de opfugtede områder. Ved byggeriets aflevering blev der gennemført indeklimamålinger og i den forbindelse kunne der ikke registreres skimmel relateret til byggeriet opførsel.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

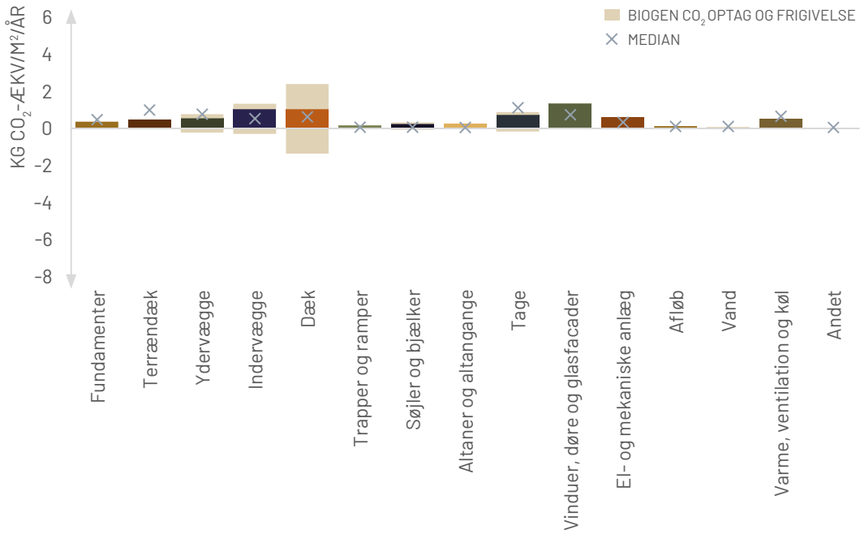

Figur 56. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

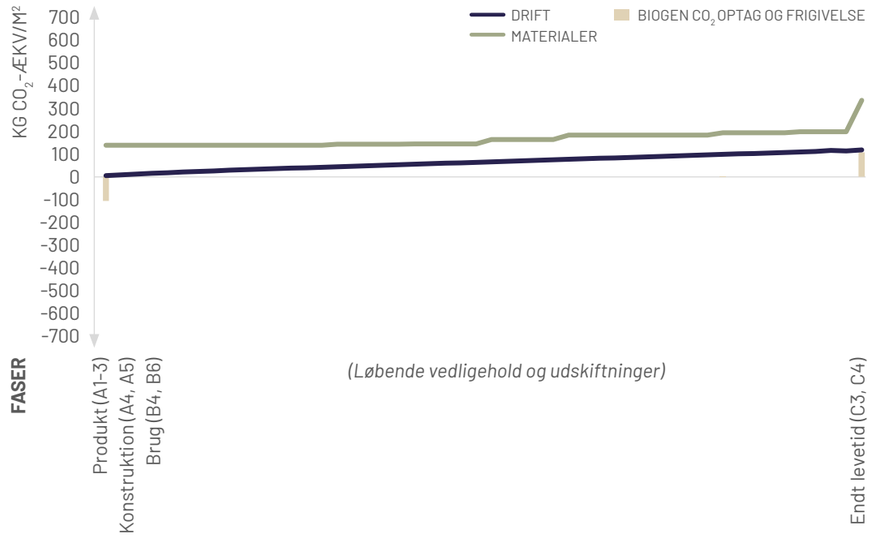

Figur 58. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

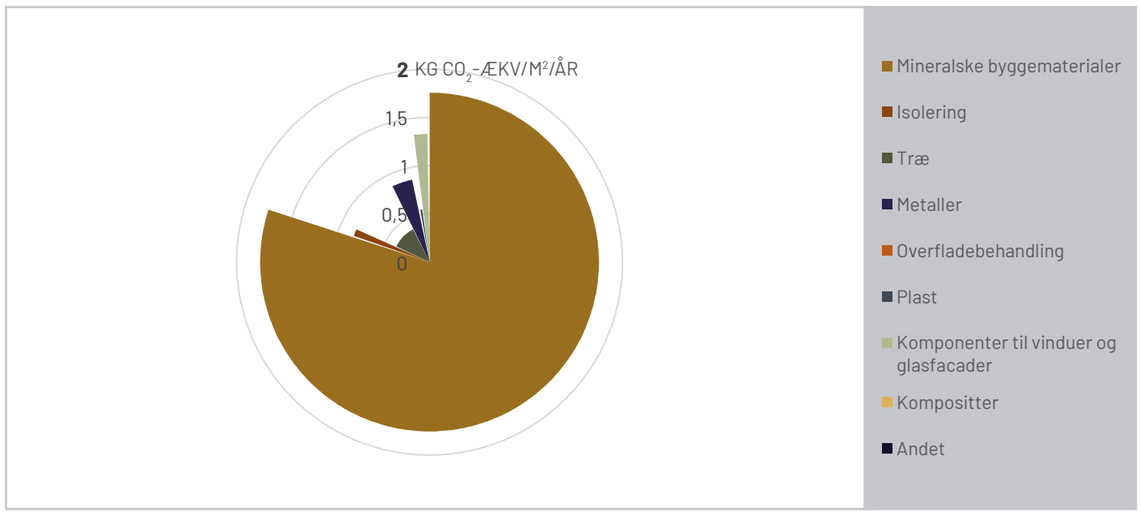

Figur 57. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**	Stort indervægsareal pga. mange små rum som bidrager til øget materialeforbrug Solcelleanlæg på tag Trappekerner i beton
MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**	

UN17 VILLAGE KRONEN

Foto Artelia (tidligere MOE)

BESKRIVELSE

Projektet UN17 Village søger at adressere alle FN's 17 verdensmål. I alt opføres fem store boligbyggerier med hver deres strategi for bæredygtighed. Målet er, at byggeriet certificeres til DGNB-Guld eller -Platin, DGNB-hjerte og WELL. Bygherre NREP ønsker fra starten at undersøge, hvordan man kan indarbejde mest mulig bæredygtighed til prisen. Derfor indeholder projektet forskellige bæredygtighedstemaer og bebyggelsestyper, som hver især nedsætter miljøpåvirkninger ved brug af forskellige strategier. Byggeriet 'Sundhedsboliger' er en ud af de fem bygninger. Her er præmissen, at det skal være et træbyggeri. Konstruktionsprincippet er en træhybrid mellem CLT, limtræsbjælker, betonvægge og trækassetter.

Beliggenhed	Ørestad, Danmark
Byggeår	2020-2024 (forventet)
Antal enheder	80 boliger
Kategori	Boligbyggeri, Erhverv
Arkitekt	Lendager, Sweco Architects
Landskab	SLA
Ingeniør	Artelia (tidligere MOE)
Bygherre	NREP
Entreprenør	CG Jensen
Entrepriseform	Totalentreprise
Opvarmet areal	6.707 m^2
Energiklasse	BR2018
Total energiforbrug	33,7 kWh/m^2/år
Energikilde	El - fremskrivning og fjernvarme - fremskrivning
Datagrundlag for LCA	Ingeniørmodel
Certificering	-
Projekthjemmeside	Se link

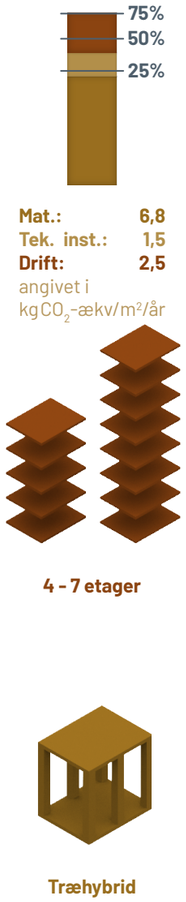

Mat.: 6,8
Tek. inst.: 1,5
Drift: 2,5
angivet i kgCO_2-ækv/m^2/år

4 - 7 etager

Træhybrid

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Gennem interviews med byggeriets parter fremgår følgende erfaringer ved brug af træ i det konkrete projekt.

Brand
For at reducere usikkerheder, samt afdække forskellige teoretiske udfordringer, valgte bygherren at støtte brandforsøg hos Dansk Brand- og Sikringstekniske Institut (DBI) på facadeelementer i træ samt etagedæk i CLT. Resultatet af brandforsøget på CLT etagedækelementer viste at samlingsmetoden mellem dækelementerne havde den fornødne brandmodstand. Herudover viste forsøget også at limen i CLT elementerne havde den fornødne brandmæssige kvalitet. Brandforsøget på træfacadelementerne viste at man kan sikre mod brandspredning ved indbygning af simple ståludhæng som brandstop.

Logistik
Der er lavet en leveranceaftale med en svensk producent af massivtræselementer i Göteborg, som reducerer transportafstanden for elementerne.

Æstetik
For at kunne overholde brand- og lydkrav er det kun delvist muligt at have byggeriets træsøjler eksponeret.

Statik
Beton anvendes de steder, hvor der er store vandrette laster, og træ anvendes, hvor der er simple lodrette laster. På den måde optimeres materialeforbruget.

Akustik
Der er mange vandrette lejlighedsskel i byggeriet og den lavfrekvente lyd forplanter sig i træet. Derfor laves der forsøg på DTU ift. løsninger for akustik, hvor der testes 20 forskellige løsninger for etagedæk ift. lydisolation og klimamæssige miljøpåvirkninger.

Økonomi
Der mangler generelt erfaring omkring træbyggeri blandt de store danske råhusmontører, hvorfor det er vanskeligt at lægge budget og tidsplan for råhusmontagen på store byggesager.

Fugt i byggefase
Den rådgivende ingeniør udarbejder en fugtstrategi, som godkendes af bygherre og entreprenørens forsikringsselskab.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

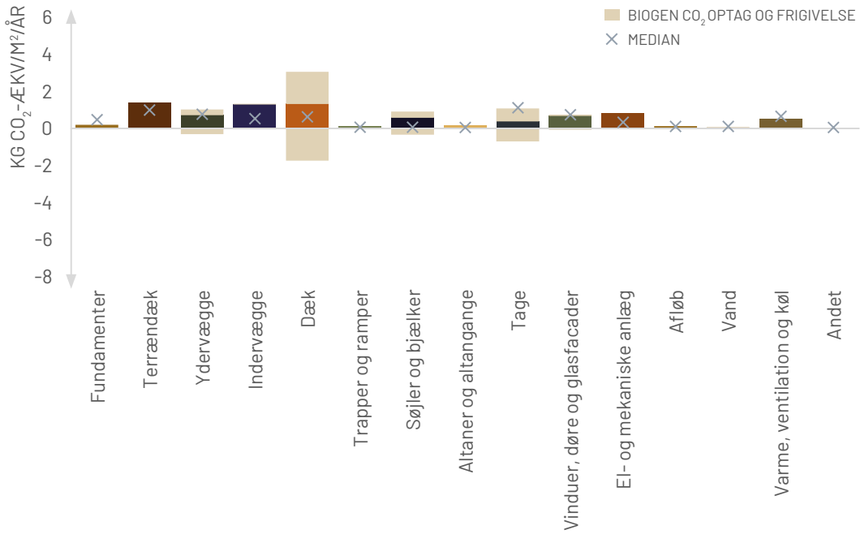

Figur 59. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

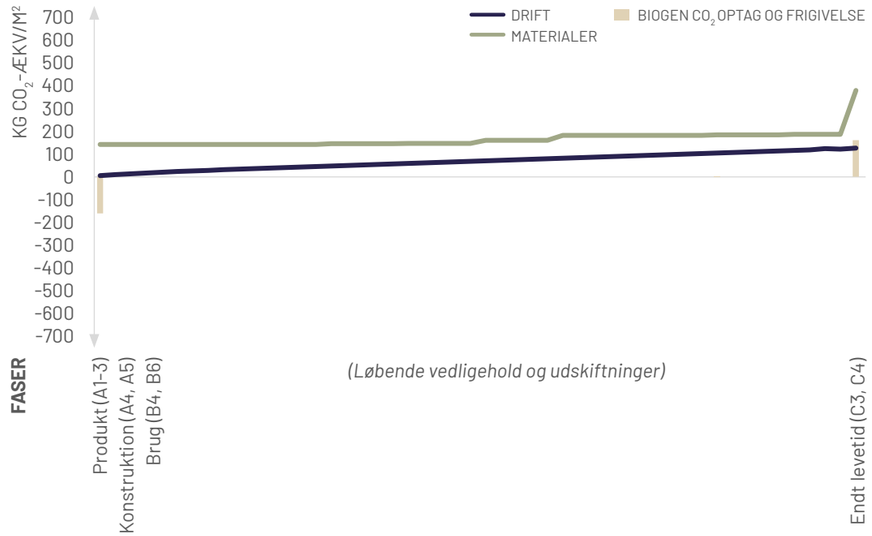

Figur 61. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

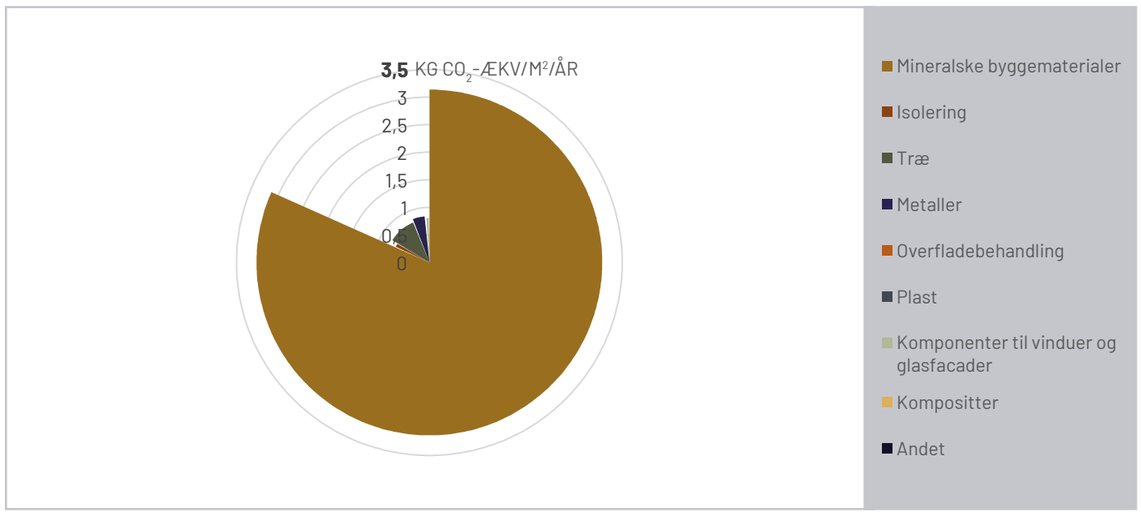

Figur 60. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**

- Beton i klassen C45/50 i terrændæk
- Solcelleanlæg på tag
- Beton i indervægge
- Stålsamlinger
- Materialeforbrug over gennemsnit på 949,2 kg/m^2 (gennemsnit på 684,6 kg/m^2)

MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**

TOPPEN

Foto Adserballe & Knudsen

BESKRIVELSE

Toppen er en del af samme rammeaftale som Skademosen og Skousbo I, hvortil byggesystemet BoligTræ er udviklet. Byggesystemet BoligTræ er udviklet med henblik på både at nedsætte klimaaftrykket samt at effektivisere byggeriet i produktion- og opførselsfasen. Samtidig fokuseres der på at alle bygninger udarbejdes i digitale modeller som giver mulighed for løbende optimering hen over rammeaftalens projekter. Systemet BoligTræ giver mulighed for at variere planlægningsløsningen og skabe forskydninger. Byggeriet Toppen er tre etager højt og er opført i massive træelementer i tværlamineret træ.

Beliggenhed	Roskilde, Danmark
Byggeår	2019-2021
Antal enheder	67 boliger
Kategori	Almene boliger
Arkitekt	Vilhelm Lauritzen Arkitekter
Landskab	Thing Brandt Landskab
Ingeniør	Holmsgaard A/S
Bygherre	Boligselskabet Sjælland
Entreprenør	Adserballe & Knudsen A/S
Entrepriseform	Totalentreprise
Opvarmet areal	5.621 m²
Energiklasse	Lavenergiklasse BR2018
Total energiforbrug	26,3 kWh/m²/år
Energikilde	El - fremskrivning og ledningsgas - fremskrivning
Datagrundlag for LCA	Ingeniørmodel
Certificering	-
Projekthjemmeside	Se link

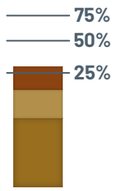

Mat.: 4,3
Tek. inst.: 1,8
Drift: 1,5
angivet i kgCO_2-ækv/m²/år

3 etager

Fladeelement (CLT)

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Gennem interviews med byggeriets parter fremgår følgende erfaringer ved brug af træ i det konkrete projekt.

Brand
Bygherre ønskede at anvende papiruld som isoleringsmateriale, men dette er ikke muligt, da materialet ikke er Brandklasse A. Derfor faldt valget i stedet på mineraluld som isolering.

Akustik
Der blev anvendt fladelementer som etageadskillelse for at sikre lydisolation mellem boligerne. Lydisolation mellem vandrette lejlighedsskel var vanskelig at håndtere pga. store spænd i byggeriet. Derfor var det nødvendigt at anvende særlige systemlofter med nedhængte akustikpaneler for at afkoble lyden mellem etagerne. Disse fladeelementer har en anden grad af nøjagtighed end CLT elementerne og det var derfor nødvendigt at lave tilpasninger for at sikre sig, at CLT elementerne blev placeret nøjagtigt.

Fugt i byggefase
Udarbejdelsen af en fugtstrategi var et krav i konkurrencen. Der blev anvendt interrimsinddækning og lodret byggetakt. Desuden blev der anvendt fugtsensorere, dog fungerede disse kun som et supplement til et daglige fugteftersyn, da de blev placeret sporadisk i konstruktionen.

Fugt i brug
Der blev anvendt fugtmembraner monteret med klammehammer på undersiden af CLT elementerne. Elementerne blev monteret på plastikopsoklinger og påsvejst papmembraner i bunden. Derefter blev der sprayet flydende petun i kanten af membranen for at undgå, at elementerne suger vand op.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

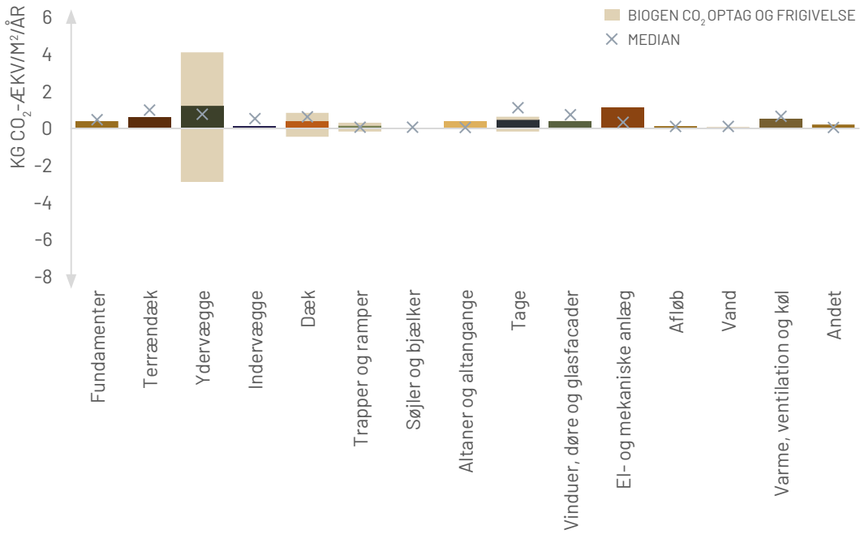

Figur 62. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

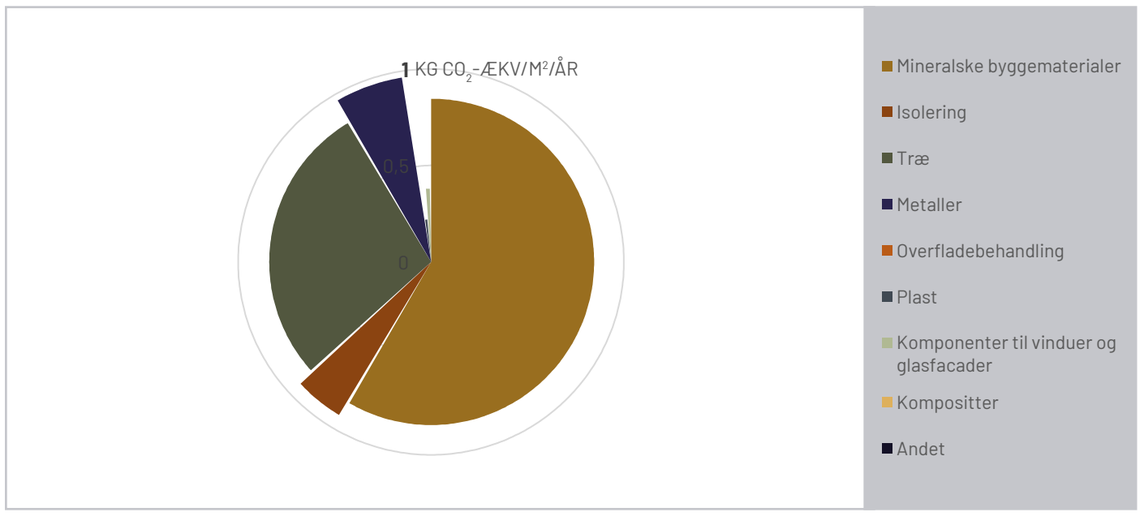

Figur 63. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

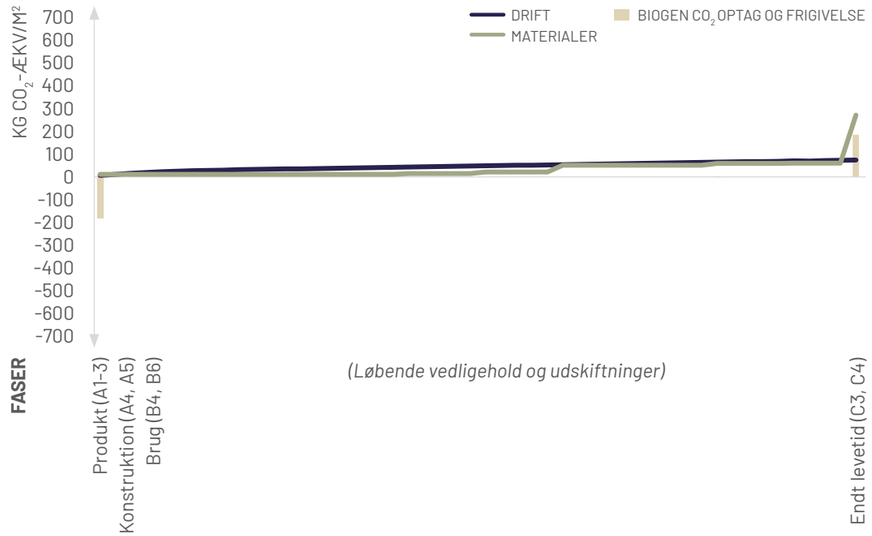

Figur 64. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**	Solcelleanlæg på tag EPS isolering i terrændæk 3-lags ruder i klimaskærm CLT elementer som bærende konstruktion i ydervægge Mineraluld som isolering i ydervægge Varmebehandlet træfacade
MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**	Materialeforbrug under gennemsnit på 405,1 kg/m^2 (gennemsnit på 684,6 kg/m^2)

SKOUSBO I

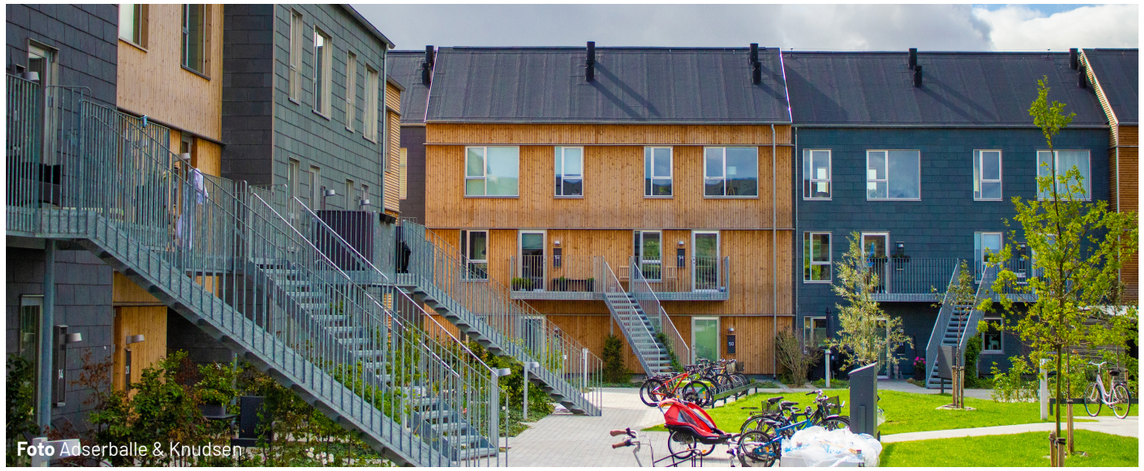
Foto Adserballe & Knudsen

BESKRIVELSE

Dette byggeri er sammen med Skademosen og Toppen en del af samme rammeaftale, hvortil byggesystemet BoligTræ er udviklet. I byggeriet anvendes byggesystemet BoligTræ som bærende konstruktion. Byggesystemet BoligTræ er udviklet med henblik på både at nedsætte klimaaftrykket samt at effektivisere byggeriet i produktion- og opførselsfasen. Byggeriet er tre etager højt og opføres med vægge og dæk i CLT, hvor elementerne har facader i skiftevis træ og skifer. Der er desuden lagt vægt på at anvende miljø- og allergivenlige materialer i byggeriet.

Beliggenhed	Roskilde, Danmark
Byggeår	2017-2021
Antal enheder	34 boliger
Kategori	Almene boliger
Arkitekt	Vilhelm Lauritzen Arkitekter
Landskab	Thing Brandt Landskab
Ingeniør	Holmsgaard A/S
Bygherre	Boligselskabet Sjælland
Entreprenør	Adserballe & Knudsen A/S
Entrepriseform	Totalentreprise
Opvarmet areal	2.534 m^2
Energiklasse	Lavenergiklasse BR2018
Total energiforbrug	26,3 kWh/m^2/år
Energikilde	El - fremskrivning og ledningsgas - fremskrivning
Datagrundlag for LCA	Ingeniørmodel
Certificering	-
Projekthjemmeside	Se link

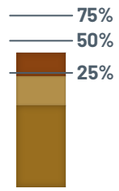

Mat.: 5,1
Tek. inst.: 1,9
Drift: 1,5
angivet i kgCO_2-ækv/m^2/år

3 etager

Fladeelement (CLT)

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Gennem interviews med byggeriets parter fremgår følgende erfaringer ved brug af træ i det konkrete projekt.

Brand
Bygherre ønskede at anvende papiruld som isoleringsmateriale, men dette var ikke muligt, da materialet ikke er Brandklasse A. Derfor faldt valget i stedet på mineraluld som isolering.

Akustik
Der blev anvendt fladelementer som etageadskillelse for at sikre lydisolation mellem boligerne.

Logistik
På baggrund af erfaringer fra Skademosen valgte entreprenøren at bruge CLT som dækløsning fremfor klassiske fladeelementer. Dette skyldes, at det koster ekstra arbejdstimer at montere CLT på fladeelementerne.

Fugt i byggefase
Terrændækket består af CLT dæk, dug og sand og man valgte ikke at anvende beton i byggeriet, for at undgå at der opstår fugtskader. Desuden er lettere at skille den valgte type dæk ad til rene materialefraktioner, end hvis der påstøbes hurtigtørende beton.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

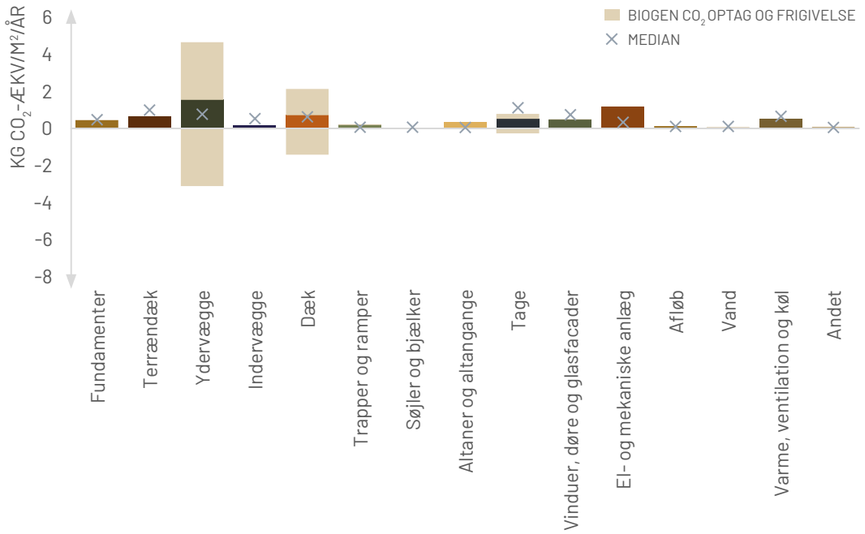

Figur 65. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

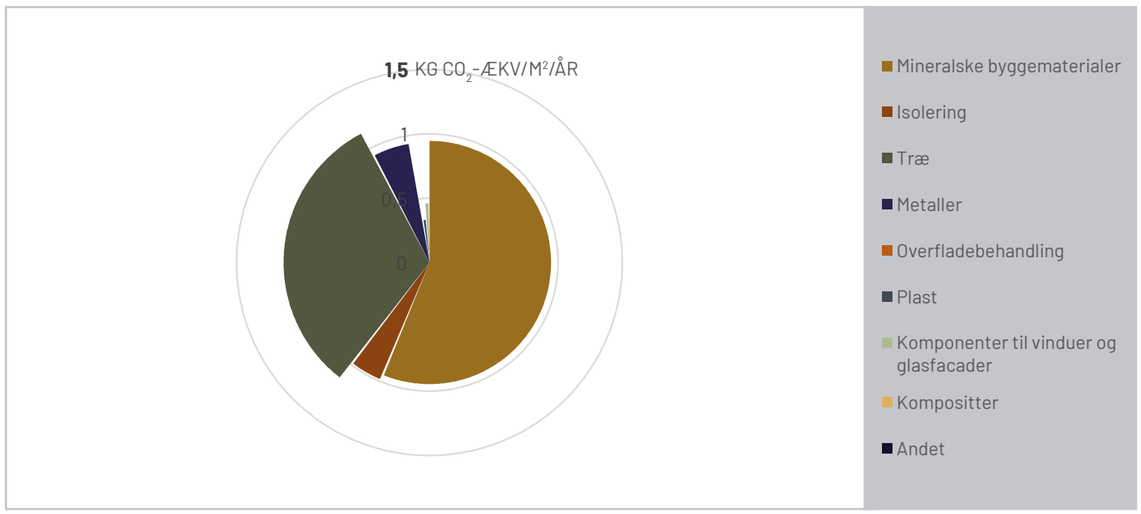

Figur 66. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

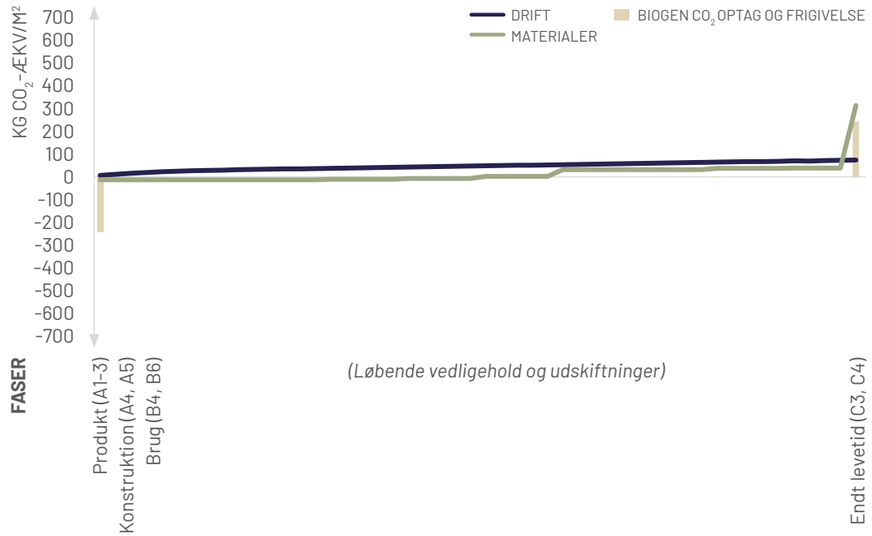

Figur 67. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**	Solcelleanlæg på tag EPS isolering i terrændæk 3-lags ruder i klimaskærm Mineraluld som isolering i ydervægge CLT elementer som bærende konstruktion i ydervægge
MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**	Materialeforbrug under gennemsnit på 479,4 kg/m^2 (gennemsnit på 684,6 kg/m^2)

STORKENS KVARTER

Foto Vandkunsten

BESKRIVELSE

Projektet blev igangsat med et ønske om at samle medarbejdere, administration og maskiner fra det almene boligselskab Albertslund Syd. Dette blev opnået med fokus på byggeriets dimensioner og udformning. Byggeriet er relativt småt med én etage som har gjort det let at anvende træ som facade, konstruktion, gulve og indvendig beklædning.

Beliggenhed	Albertslund, Danmark
Byggeår	2014-2016
Antal enheder	2
Kategori	Kontor
Arkitekt	Vandkunsten
Landskab	Vandkunsten
Ingeniør	Wissenberg
Bygherre	Albertslund Boligselskab afd. Syd
Entreprenør	SB Entreprise A/S, Henning Carlsen VVS, ENCO A/S
Entrepriseform	Totalentreprise
Opvarmet areal	1.036 m²
Energiklasse	Lavenergiklasse BR2015
Total energiforbrug	40,9 kWh/m²/år
Energikilde	El - fremskrivning og fjernvarme - fremskrivning
Datagrundlag for LCA	Arkitektmodel
Certificering	DGNB Guld
Projekthjemmeside	Se link

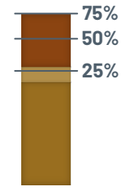

Mat.: 6,4
Tek. inst.: 0,9
Drift: 3,3
angivet i kg CO_2-ækv/m²/år

1 etage

Træskelet

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Gennem interviews med byggeriets parter fremgår følgende erfaringer ved brug af træ i det konkrete projekt.

Brand
Der blev ikke taget nogen særlige forholdsregler i forhold til brand, da der blev anvendt præaccepterede løsninger og byggeriet kun er én etage.

Statik og økonomi
Oprindeligt var byggeriet designet i præfabrikerede elementer, men fordi entreprenøren ønskede at opføre byggeriet i trækonstruktionen valgte man at ændre konstruktionstypen. Dette medførte fordyringer i projektet.

Æstetik og fugt
Vandkunsten ønskede at anvende genbrugsparketgulv fra et tilhørende boligbyggeri som vægbekldning, men tidshorisonten gjorde det umuligt. I stedet valgte bygherre, at der skulles anvendes nyt parketgulv på væggene for at bevare det påtænkte udtryk. Arkitekten havde kendskab til konstruktiv træbeskyttelse, hvorfor der blandt andet blev lavet store udhæng der beskytter facaden. Dog blev der ikke gjort brug af vandrette offerbræt nederst på facaden, som har medført udsatte områder. Der blev ikke anvendt en fugtstrategi løbende i projektet, da byggeriet følger gængs byggeskik.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

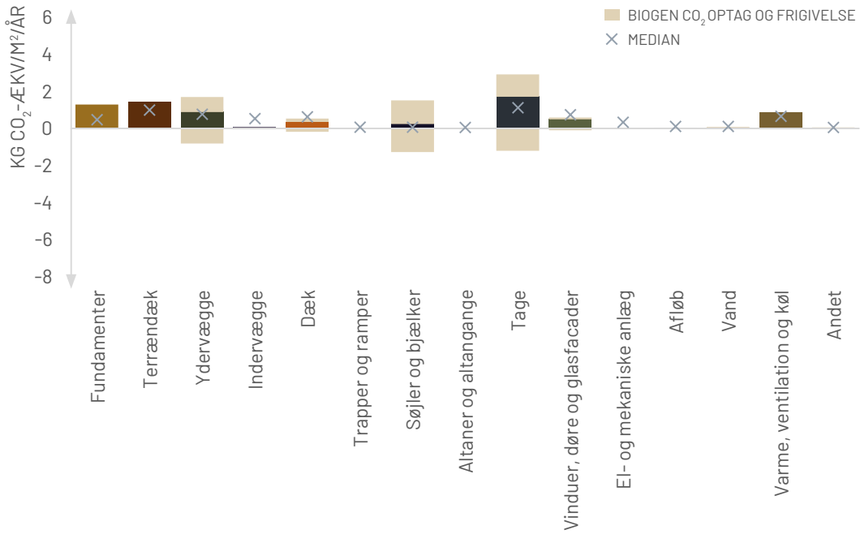

Figur 68. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

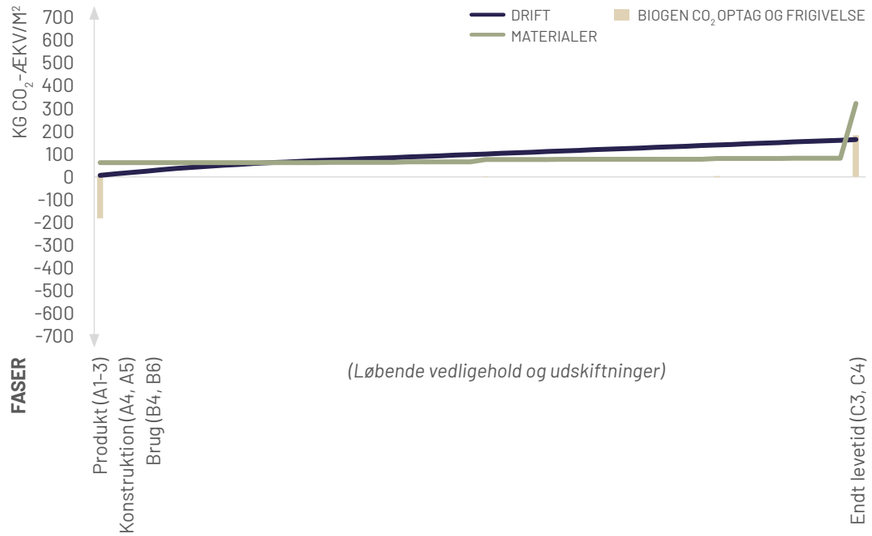

Figur 70. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

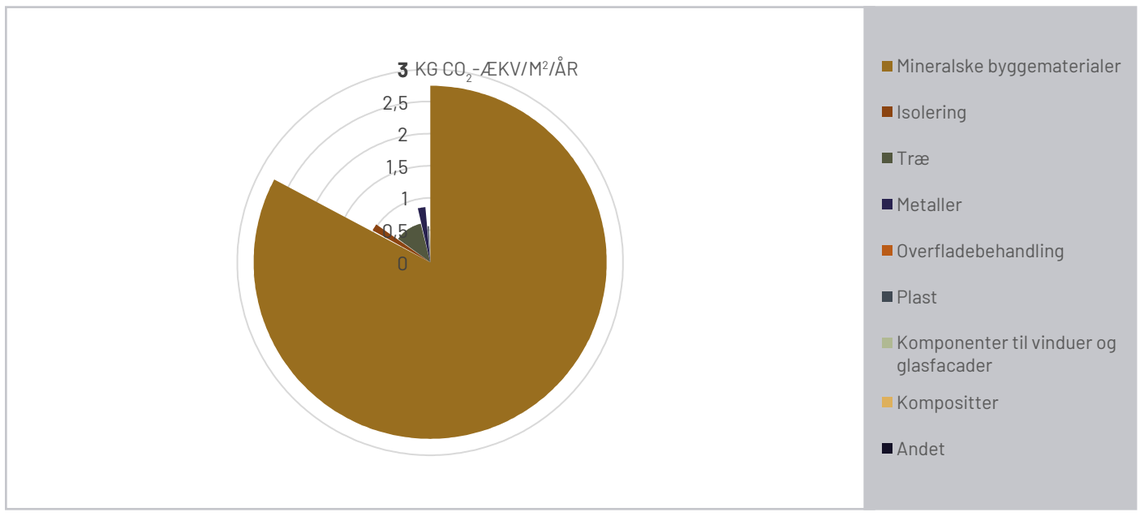

Figur 69. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**

- Stor hældning på tag og et plan bidrager til et øget materialeforbrug
- Materialeforbrug over gennemsnit på 1035,7 kg/m^2 (gennemsnit på 684,6 kg/m^2)
- Beton i terrændæk og fundament
- EPS isolering i terrændæk
- Stålplader som tagmateriale

MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**

LETHAL TIL STREET SPORT

Foto Vandkunsten

BESKRIVELSE

Projektet blev igangsat af Lokale og Anlægsfonden (L&A) på baggrund af en generel efterspørgsel på lethaller (uisoleret hal til sportsformål). Derfor blev der givet et parallelopdrag til Vandkunsten og tre andre tegnestuer, hvor hver tegnestue fik midler til udvikling af et koncept til en lethal. Opdraget nævnte bæredygtighed som en parameter og af den grund valgte Vandkunsten at skitsere konceptet i CLT fremfor stål. De fire koncepter blev samlet i et katalog hos L&A, som gav 5 mio. kr. i tilskud til kommuner, der ville opføre en af disse lethaller. Gentofte Kommune ønskede en lethal og valgte Vandkunstens version, som derefter blev omdimensioneret til at passe til streetsport frem for den oprindelige idé med håndboldfaciliteter.

Beliggenhed	Gentofte, Danmark
Byggeår	2015-2015
Antal enheder	1
Kategori	Lethal
Arkitekt	Vandkunsten
Landskab	Vandkunsten
Ingeniør	Artelia (tidligere MOE)
Bygherre	Gentofte Kommune
Entreprenør	Lilleheden (leverandør)
Entrepriseform	Hovedentreprise
Opvarmet areal	1.026 m²
Energiklasse	-
Total energiforbrug	-
Energikilde	-
Datagrundlag for LCA	Arkitektmodel
Certificering	-
Projekthjemmeside	Se link

75%
50%
25%

Mat.: 3,2
Tek. inst.: -
Drift: -
angivet i kgCO_2-ækv/m²/år

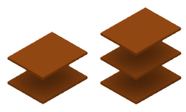

1 - 2 etager

Fladeelement (CLT)

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Gennem interviews med byggeriets parter fremgår følgende erfaringer ved brug af træ i det konkrete projekt.

Brand
Branddimensioneringen for lethallen fokuserede på at integrere tiltag til at forhindre brandudvikling. Der blev derfor tilføjet alarmering for at sikre at det bliver opdaget, hvis der udbryder brand om natten. Derudover blev der dimensioneret for forskellige scenarier i tilfælde af evakuering.

Statik
Spærkonstruktionen på tværs af lethallen blev oprindeligt tegnet som to symmetriske spær samlet af et stålbånd, men grundet bæreevnen blev disse spær i stedet samlet i én del.

Økonomi
Ideen med projektet var at give mulighed for at opføre lethaller med lave omkostninger på 5000 kr per m². Hvis der var anvendt stål til de bærende dele kunne profilerne laves efter standard halmål, men Vandkunsten mente stadig, at kunne levere indenfor den økonomiske ramme ved brug af limtræsbjælker.

Æstetik og fugt i brug
I projektet har der været fokus på, at undgå uhensigtsmæssig fugt i bebyggelsen og mindske vedligehold. Tegnestuen gjorde derfor brug af principper for konstruktiv træbeskyttelse ved at designe bygningen med store tagudhæng samt integrere vandrette offerbræt nederst på facaden. Yderligere blev der valgt lærketræ på facaderne, som er et slidstærkt materiale.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

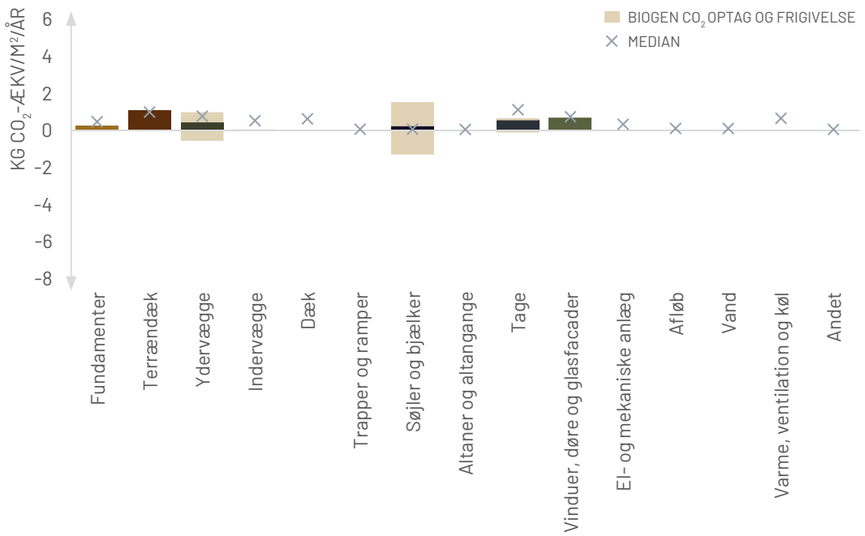

Figur 71. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

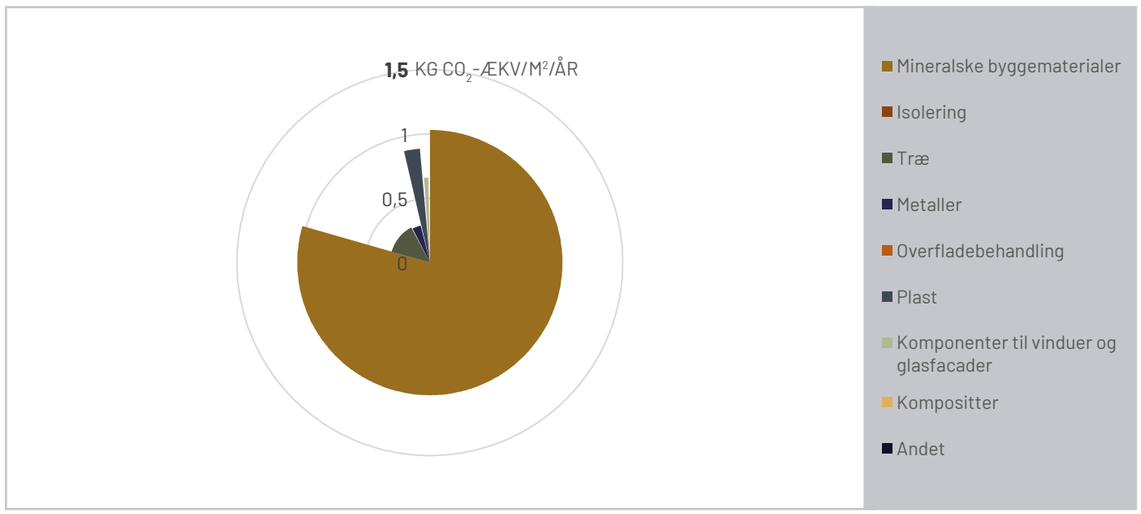

Figur 72. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

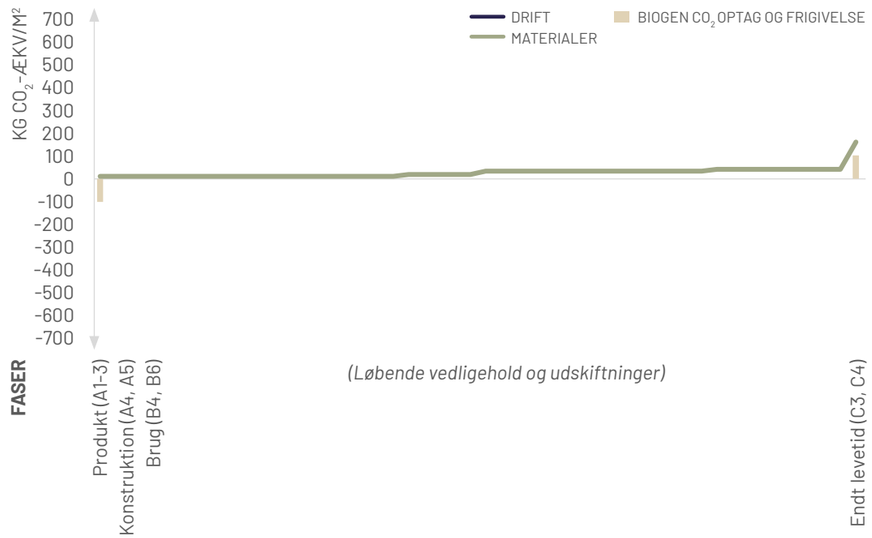

Figur 73. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**	Beton i terrændæk 3-lags ruder i klimaskærm Polycarbonatplader som facademateriale Tagmateriale af tagpap Limtræsbjælker som bærende konstruktion
MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**	Materialeforbrug under gennemsnit på 491,4 kg/m^2 (gennemsnit på 684,6 kg/m^2) Enkel arkitektur samt en simpel og uisoleret konstruktionsopbygning

KLUB SVANEN

Foto Vandkunsten

BESKRIVELSE

Dette byggeri er del af et større projekt, hvor der skulle skabes to fritidsklubber i Albertslund Kommune, Klub Svanen og Bakkens Hjerte. Derfor dækker beskrivelsen såvel som erfaringerne begge projekter. I projektet efterspurgte Albertslund Kommune et øget fokus på bæredygtighed, hvilket tegnestuen Vandkunsten fortolkede ud i et byggeri med træ som det primære materiale. Udover i høj grad at anvende træ, er bygningerne også opført uden dampspærre og med papiruld som isolering.

Beliggenhed	Albertslund, Danmark
Byggeår	2018-2022
Antal enheder	1
Kategori	Fritidsklub
Arkitekt	Vandkunsten
Landskab	Vandkunsten
Ingeniør	Regnestuen
Bygherre	Albertslund Kommune
Entreprenør	Egen Vinding og Datter
Entrepriseform	Totalentreprise
Opvarmet areal	470 m²
Energiklasse	BR2018
Total energiforbrug	38,5 kWh/m²/år
Energikilde	El - fremskrivning og fjernvarme - fremskrivning
Datagrundlag for LCA	Arkitektmodel
Certificering	-
Projekthjemmeside	-

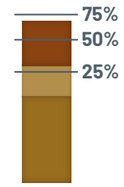

Mat.: 5,5
Tek. inst.: 2,0
Drift: 2,9
angivet i kg CO_2-ækv/m²/år

1 etage

Træskelet

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Gennem interviews med byggeriets parter fremgår følgende erfaringer ved brug af træ i det konkrete projekt.

Brand
I projektet blev der lavet en brandstrategi og anvendt en ekstern rådgiver. Det var en fordel at tegnestuen havde kendskab til træets brandteknikske egenskaber, selvom projektering lå hos den eksterne brandrådgiver. Designet resulterede i større brandceller end i præaccepterede løsninger, hvilket besværliggjorde overholdelse af bygningsreglementet.

Akustik
Tegnestuen havde vanskeligt ved at finde referencebyggerier med samme formål og type materialer som byggeriet. Samtidig manglede der også værktøjer og erfaringer med beregning af akustik på træbyggerier. Dette gjorde det svært at overholde austikkrav, særligt trinlydsvandring, som også fordyrede projektet.

Økonomi
Projektet havde en brgrænset og forudbestemt økonomisk ramme, som byggeriet skulle leveres indenfor. Den begrænsede økonomiske ramme havde stor betydning i projektet, hvor bl.a. alle materialevalg blev gjort på baggrund af denne.

Fugt i byggefase
Tegnestuen foreslog at lave et åndbart byggeri af biobaserede materialer og uden dampspærre. Derfor valgte man også en entreprenør, som havde kendskab til denne type af byggerier og erfaringer ift. projektering og udførelse.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

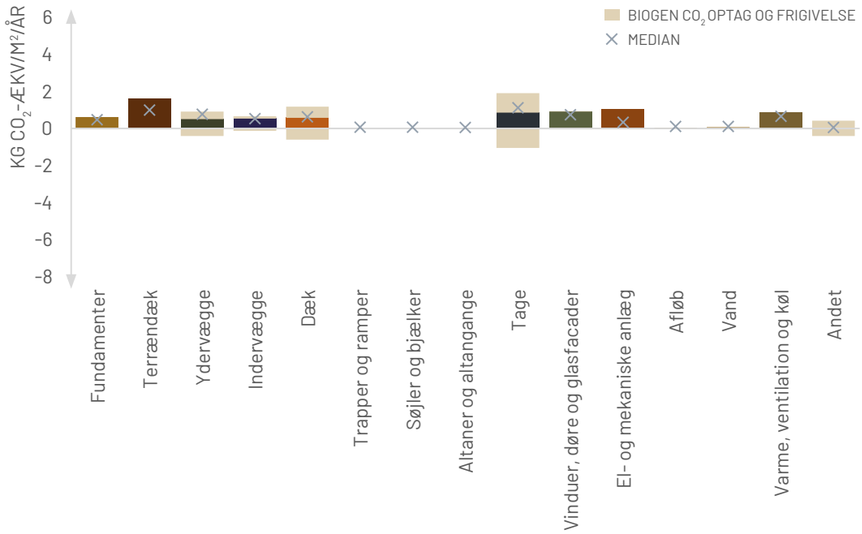

Figur 74. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

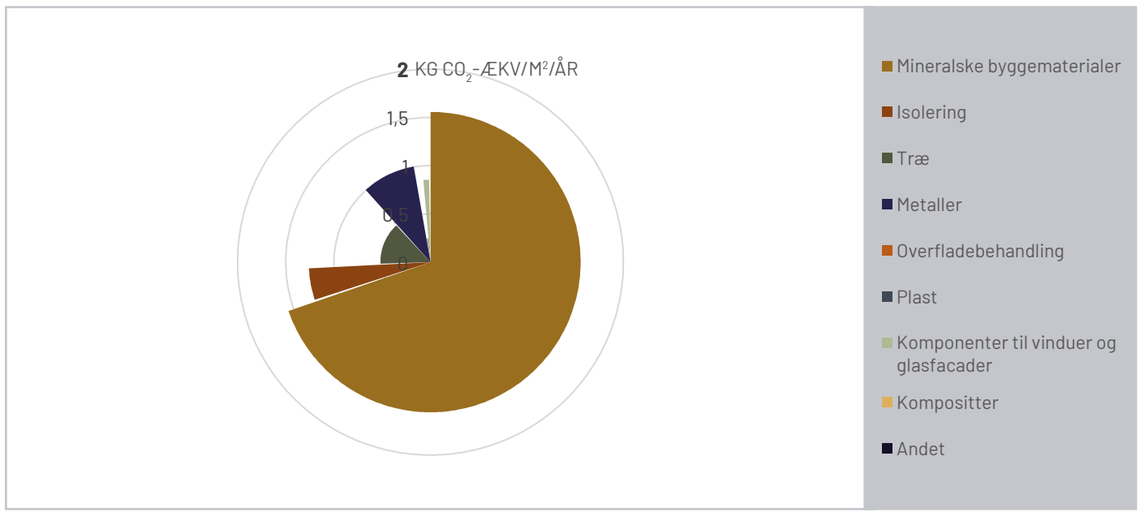

Figur 75. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

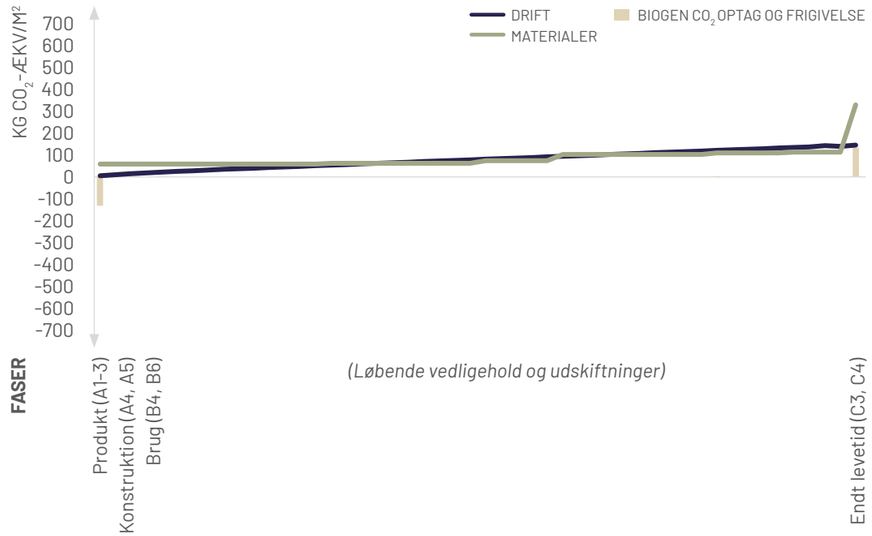

Figur 76. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**	Solcelleanlæg på taget EPS isolering i terrændæk Beton i terrændæk 3-lags ruder i klimaskærm Stort vinduesareal i klimaskærm Stålplader som tagmateriale
MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**	

BAKKENS HJERTE

Foto Vandkunsten

BESKRIVELSE

Dette byggeri er del af et større projekt, hvor der skulle skabes to fritidsklubber i Albertslund Kommune, Klub Svanen og Bakkens Hjerte. Derfor dækker beskrivelsen såvel som erfaringerne begge projekter. I projektet efterspurgte Albertslund Kommune et øget fokus på bæredygtighed, hvilket tegnestuen Vandkunsten fortolkede ud i et byggeri med træ som det primære materiale. Udover i høj grad at anvende træ, er bygningerne også opført uden dampspærre og med papiruld som isolering.

Beliggenhed	Albertslund, Danmark
Byggeår	2018-2022
Antal enheder	1
Kategori	Fritidsklub
Arkitekt	Vandkunsten
Landskab	Vandkunsten
Ingeniør	Regnestuen
Bygherre	Albertslund Kommune
Entreprenør	Egen Vinding og Datter
Entrepriseform	Totalentreprise
Opvarmet areal	1.038 m²
Energiklasse	BR2018
Total energiforbrug	38,2 kWh/m²/år
Energikilde	EI - fremskrivning og fjernvarme - fremskrivning
Datagrundlag for LCA	Arkitektmodel
Certificering	-
Projekthjemmeside	-

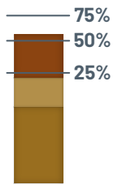

Mat.: 4,9
Tek. inst.: 1,9
Drift: 2,8
angivet i kgCO_2-ækv/m²/år

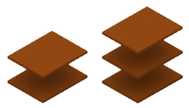

1 - 2 etager

Træskelet

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Gennem interviews med byggeriets parter fremgår følgende erfaringer ved brug af træ i det konkrete projekt.

Brand
I projektet blev der lavet en brandstrategi og anvendt en ekstern rådgiver. Det var en fordel at tegnestuen havde kendskab til træets brandteknikske egenskaber, selvom projektering lå hos den eksterne brandrådgiver. Designet resulterede i større brandceller end i præaccepterede løsninger, hvilket besværliggjorde overholdelse af bygningsreglementet.

Akustik
Tegnestuen havde vanskeligt ved at finde referencebyggerier med samme formål og type materialer som byggeriet. Samtidig manglede der også værktøjer og erfaringer med beregning af akustik på træbyggerier. Dette gjorde det svært at overholde austikkrav, særligt trinlydsvandring, som også fordyrede projektet.

Økonomi
Projektet havde en brgrænset og forudbestemt økonomisk ramme, som byggeriet skulle leveres indenfor. Den begrænsede økonomiske ramme havde stor betydning i projektet, hvor bl.a. alle materialevalg blev gjort på baggrund af denne.

Fugt i byggefase
Tegnestuen foreslog at lave et åndbart byggeri af biobaserede materialer og uden dampspærre. Derfor valgte man også en entreprenør, som havde kendskab til denne type af byggerier og erfaringer ift. projektering og udførelse.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

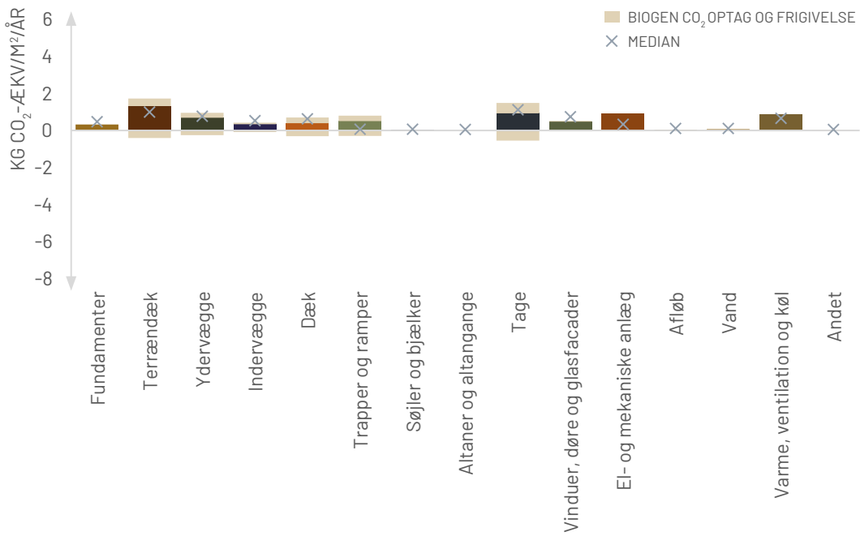

Figur 77. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

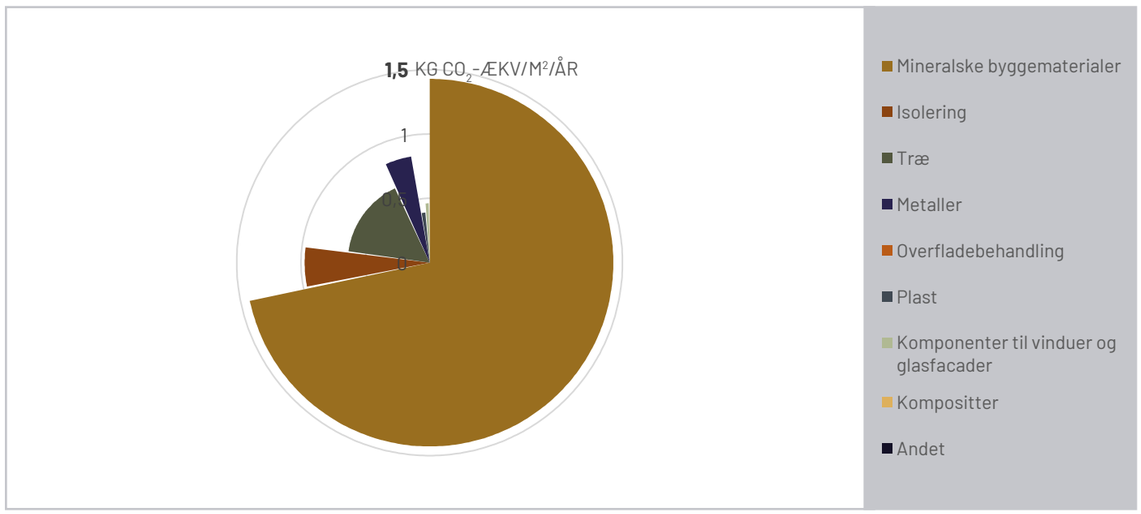

Figur 78. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

Figur 79. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER HØJE PÅVIRKNINGER

Solcelleanlæg på taget
Beton i terrændæk
Stålplader som facadebeklædning
EPS isolering i terrændæk
3-lags ruder i klimaskærm
Høj densitets træfiberisolering i tag

MEDFØRER LAVE PÅVIRKNINGER

Materialeforbrug under gennemsnit på 427,5 kg/m^2 (gennemsnit på 684,6 kg/m^2)

Foto Lars Rex Christensen

BESKRIVELSE

Kulturhus Risbjerggård KUGA blev udviklet med henblik på at være et fyrtårnsprojekt for fremtidige byggerier i Hvidovre. Kulturhuset samler foreningslivet og de kommunale kulturtilbud i Hvidovre Kommune og skaber grobund for mere byliv. Ambitionen var at skabe synergi med de øvrige offentlige naboinstitutioner, biblioteket, medborgersalen og rådhuset på tværs af Hvidovrevej. Projektet bruger det eksisterende byggeri og tilføjer en nyopført tilbygning i træ. Der var ikke krav til, at byggeriet skulle opføres i træ, men tegnestuen Vandkunsten valgte dette materiale ud fra ønsket om at reducere klimaaftrykket.

Beliggenhed	Hvidovre, Danmark
Byggeår	2017-2020
Antal enheder	1
Kategori	Kulturhus
Arkitekt	Vandkunsten
Landskab	Vandkunsten
Ingeniør	WSP, DBI, Gade Mortensen, Bunch Bygningsfysik
Bygherre	Hvidovre Kommune
Entreprenør	Jakon, Tscherning
Entrepriseform	Hovedentreprise
Opvarmet areal	2.886 m^2
Energiklasse	BR 2018
Total energiforbrug	73,9 kWh/m^2/år
Energikilde	EI - fremskrivning
Datagrundlag for LCA	Arkitektmodel
Certificering	-
Projekthjemmeside	Se link

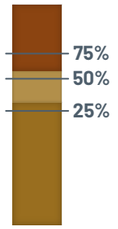

Mat.: 7,7
Tek. inst.: 2,0
Drift: 4,1
angivet i kgCO_2-ækv/m^2/år

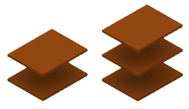

1 - 2 etager

Træhybrid

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Der blev ikke afholdt noget interview for denne bygning og derfor er der ikke indhentet nogle erfaringer.

Foto Lars Rex Christensen

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

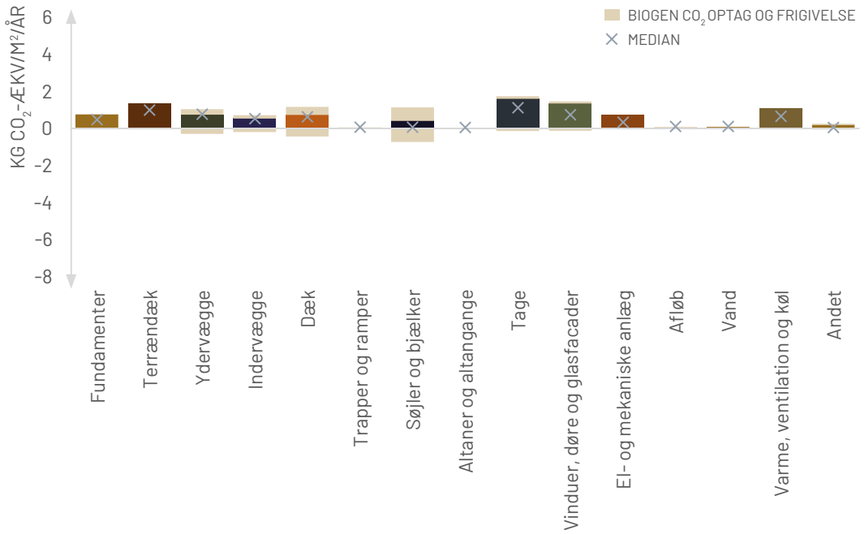

Figur 80. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

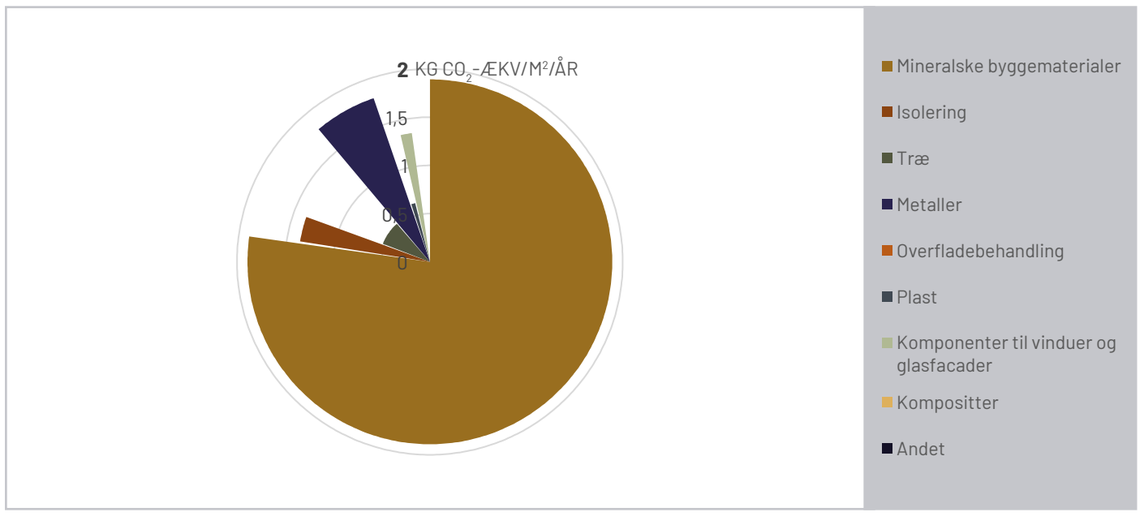

Figur 81. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

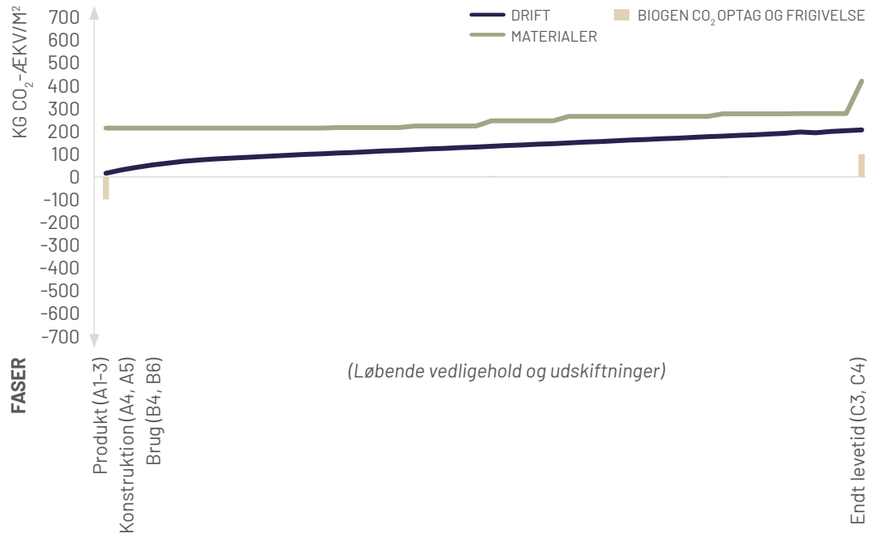

Figur 82. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**	Materialeforbrug over gennemsnit på 837,9 kg/m^2 grundet særlige behov i bygningen (gennemsnit på 684,6 kg/m^2) Solcelleanlæg på taget EPS isolering i terrændæk Beton i terrændæk og fundament Trykfast mineraluld som isolering i tag Store vinduespartier i klimaskærm Indvendige glasvægge
MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**	

OKSENØYA BO- OG BEHANDLINGSCENTER

Foto Arkitema

BESKRIVELSE

Byggeriet er en del af en større områdeudvikling af en tidligere flyplads i Oksenøya, Norge, hvor der laves bo- og behandlingscenter, børnehave og skole. Bygherren Bærum Kommune er ambitiøs på miljøområdet, hvilket fremgår som krav til lokalplanen. Bygherre stillede ikke krav til CLT som konstruktionsprincip, men havde ønsket at bruge materialet. Desuden er bygningen en del af det norske innovationsprogram FutureBuilt og certificeres til BREEAM Outstanding. Designet af alle bygningskomponenterne er tilpasset til at kunne adskilles i fremtiden.

Beliggenhed	Oksenøya, Norge
Byggeår	2019 - 2023 (forventet)
Antal enheder	1
Kategori	Bo- og behandlingscenter
Arkitekt	Arkitema
Landskab	Østengen og Bergo
Ingeniør	WSP, Erichsen og Horgen, Heiberg og Tveter AS, Brekke og Strand, Binderholz
Bygherre	Bærum Kommune
Entreprenør	Veidekke A/S
Entrepriseform	Totalentreprise
Opvarmet areal	18.400 m²
Energiklasse	-
Total energiforbrug	-
Energikilde	-
Datagrundlag for LCA	Arkitektmodel
Certificering	BREEAM Outstanding, FutureBuilt
Projekthjemmeside	Se link

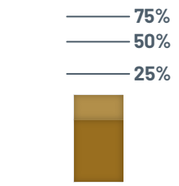

Mat.: 4,0
Tek. inst.: 1,6
Drift: -
angivet i kgCO_2-ækv/m²/år

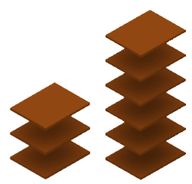

2 - 5 etager

Fladeelement (CLT)

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Gennem interviews med byggeriets parter fremgår følgende erfaringer ved brug af træ i det konkrete projekt.

Brand
En brandstrategi blev introduceret helt i forprojektet for at sikre bæreevne og undgå brandspredning mellem brandceller. CLT varetager som udgangspunkt bæreevnen ved brand, men beklædes med brandgips på grund af risiko for røgudvikling. Derfor forefindes kun en enkelt ubeklædt CLT-væg per boligenhed.

Akustik & Æstetik
Akustikkompetencer ligger hos ingeniørrådgiveren Bekke og Strand. Der påstøbes beton på CLT-dæk for at undgå lydtransmission mellem etager, trods ønsket om mest muligt synligt CLT. De indvendige vægge i CLT beklædes med isolering og gips, hvilket også resulterer i meget mindre synligt CLT end ønsket.

Økonomi
Rådgivere for dagslys, akustik, energi og bygningsfysik, og brand blev involveret fra starten af projektet for at mindske risiko for omprojektering.

Logistik
Fordi CLT elementer skal produceres med alle detaljer fra fabrikken har det været meget vigtigt grundigt at planlægge byggeriet tidligt. Dette medførte at en længere proces for projektering og det var vanskeligt at overholde deadlines til leverandøren. Derimod har det vist sig at monteringen af CLT elementerne er mere effektiv end for traditionel norsk bindingsværkskonstruktion.

Fugt i byggefase
Byggeriet bygges i faser og det viser sig at træet patinerer forskelligt grundet fugt. Det kan betyde at der ved færdiggørelse skal laves en fugtsanering.

Fugt i brug
Udvendige spær overdækkes af aluminium for at beskytte mod fugt og at sikre materialets holdbarhed.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

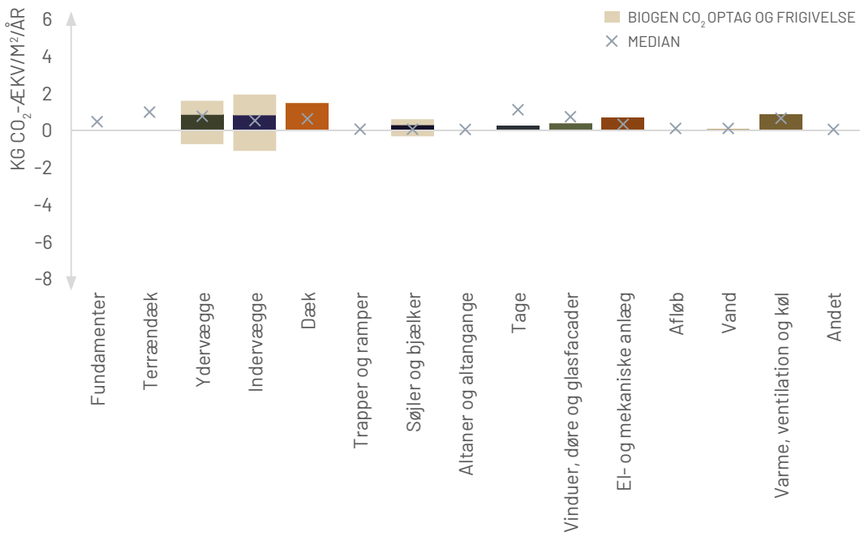

Figur 83. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

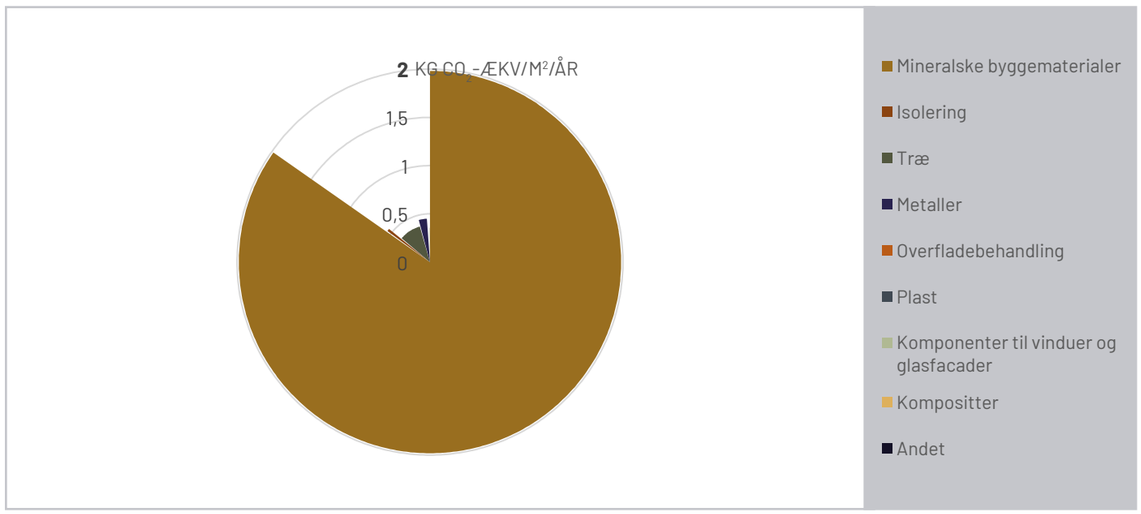

Figur 84. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

Figur 85. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**	Materialeforbrug over gennemsnit på 736,9 kg/m^2 (gennemsnit på 684,6 kg/m^2) Beton i dæk Solcelleanlæg på tag Trykfast mineraluld som isolering i tag Stålprofil som bærende konstruktion 3-lags ruder i klimaskærm
MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**	

OKSENØYA BØRNEHAVE

Foto Arkitema

BESKRIVELSE

Byggeriet er en del af en større områdeudvikling af en tidligere flyplads i Oksenøya, Norge, hvor der laves bo- og behandlingscenter, børnehave og skole. Bygherren Bærum Kommune er ambitiøs på miljøområdet, hvilket fremgår som krav til lokalplanen. Bygherre stillede ikke krav til CLT som konstruktionsprincip, men havde ønsket at bruge materialet. Desuden er bygningen en del af det norske innovationsprogram FutureBuilt og certificeres til BREEAM Outstanding. Designet af alle bygningskomponenterne er tilpasset til at kunne adskilles i fremtiden.

Beliggenhed	Oksenøya, Norge
Byggeår	2019 - 2022
Antal enheder	1
Kategori	Børnehave
Arkitekt	Arkitema
Landskab	Østengen og Bergo
Ingeniør	WSP
Bygherre	Bærum Kommune
Entreprenør	Veidekke
Entrepriseform	Totalentreprise
Opvarmet areal	3.650 m^2
Energiklasse	-
Total energiforbrug	-
Energikilde	-
Datagrundlag for LCA	Arkitektmodel
Certificering	BREEAM Outstanding, FutureBuilt
Projekthjemmeside	-

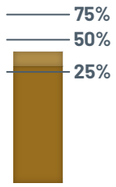

Mat.: 7,5
Tek. inst.: 0,9
Drift: -
angivet i kg CO_2-ækv/m^2/år

2 etager

Fladeelement (CLT)

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Gennem interviews med byggeriets parter fremgår følgende erfaringer ved brug af træ i det konkrete projekt.

Brand
For at overholde brandkrav blev udvalgte vægge beklædt med gips. I projektet blev der desuden brugt en brandrådgiver, men oplevelsen er at der er stor forskel på kompetencerne hos brandrådgivere indenfor træbyggeri.

Akustik
I byggeriet blev der påstøbt beton på alle CLT dæk af for at imødekomme høje akustikkrav til institutioner. Desuden blev der etableret lydloft, som er en kombination af gips og absorbant. På væggene blev der monteret mineralud og gips.

Økonomi
Der kom ændringer ind sent i processen, som betød at planløsningen blev ændret og der derfor blev omprojekteret. Tegnestuen havde ikke kompetencer med at bygge i træ, hvorfor der blev aflagt ekstra ressourcer til den indledende projektering.

Fugt i byggefase
Der stilles krav til at sokler støbes 30 cm over terræn for at undgå kontakt mellem biologiske materialer og terræn. Det var en udfordring at afdække elementer under opførslen, da der var meget nedbør i perioden.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

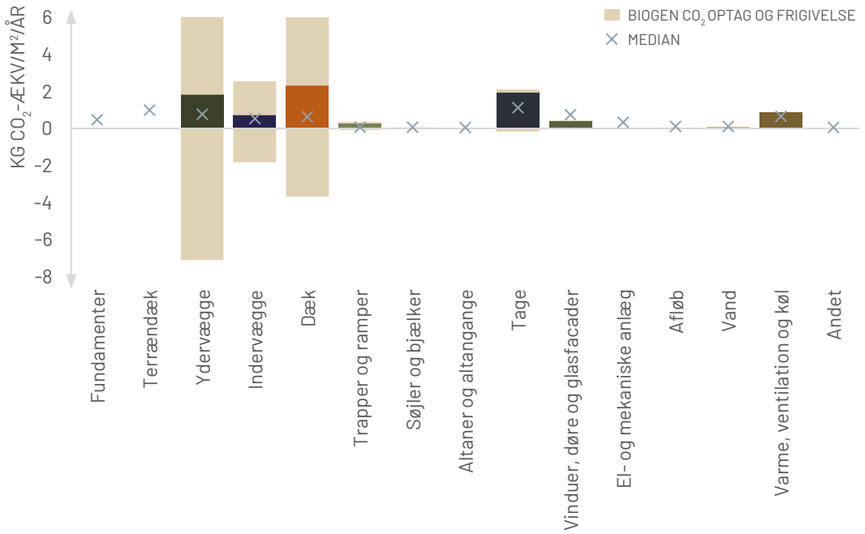

Figur 86. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

Figur 88. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

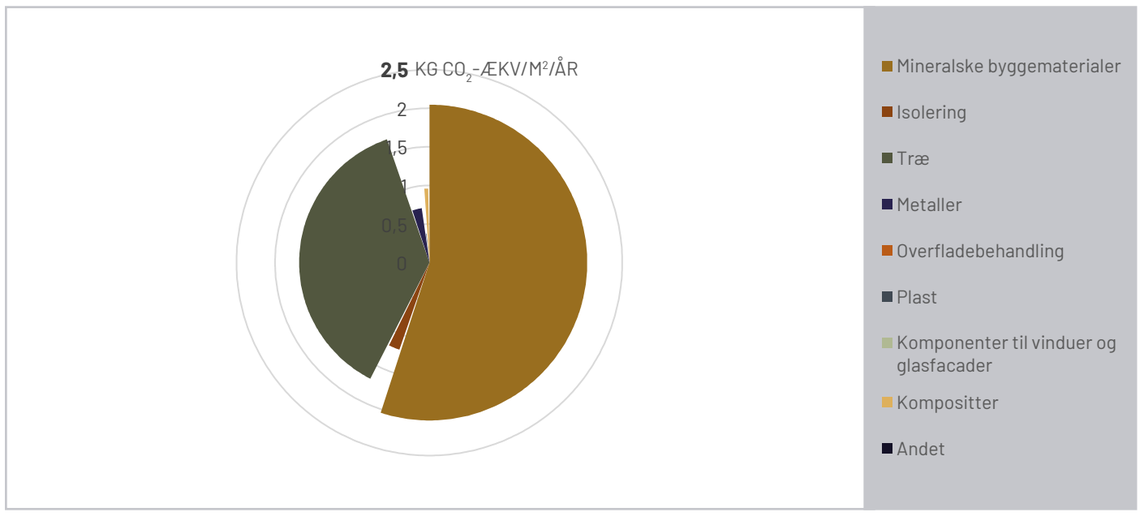

Figur 87. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**

- Materialeforbrug over gennemsnit på 1090,2 kg/m^2 (gennemsnit på 684,6 kg/m^2)
- Sedumtag som tagoverflade
- Trykfast mineraluld som isolering i tag
- Beton i dæk
- CLT som bærende konstruktion i etagedæk og tag

MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**

ERLEV SKOLE

Foto Niels Nygaard

BESKRIVELSE

I designet af Erlev Skole blev der lagt vægt på at skabe et visionært læringsmiljø med fokus på social bæredygtighed. Skolen indeholder et væld af forskellige rumtyper, som støtter op omkring aktivitetsbaserede undervisningsformer - gennem åbne fællesrum, typiske klasserum og små nicher. Erlev Skole blev opført som en limtræskonstruktion og er en af landets første træskoler.

Beliggenhed	Haderslev, Danmark
Byggeår	2017-2020
Antal enheder	1
Kategori	Skole
Arkitekt	Arkitema
Landskab	Arkitema
Ingeniør	Sloth Møller
Bygherre	Haderslev Kommune
Entreprenør	Ommen og Møller
Entrepriseform	Totalentreprise
Opvarmet areal	6.014 m²
Energiklasse	BR2015
Total energiforbrug	24,6 kWh/m²/år
Energikilde	EI - fremskrivning
Datagrundlag for LCA	Arkitektmodel
Certificering	-
Projekthjemmeside	Se link

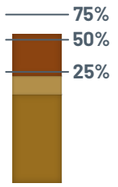

Mat.: 5,7
Tek. inst.: 1,2
Drift: 2,7
angivet i kg CO_2-ækv/m²/år

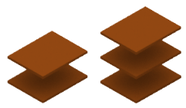

1 - 2 etager

Limtræ

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Gennem interviews med byggeriets parter fremgår følgende erfaringer ved brug af træ i det konkrete projekt.

Brand & Statik
Alle konstruktive limtræsbjælker blev statisk overdimensioneret for at imødekomme brandkrav. Det var en udfordring at placere kabler og rør uden at svække limtræskonstruktionerne, hvilket krævede en del omprojektering. Alt invendigt træ blev imprægneret, mens at sprinkleranlæg udelades. I stedet blev der påsat gipsplader på en udvalgte vægge for at overholde brandkrav.

Akustik
Der blev brugt et letdæk for at overholde krav til lydisolation og blev påsat gips på en del trævægge, for at overholde akustikkrav. Der overføres potentielt lyd mellem rummene via limtræsbjælkerne, hvor nogle bjælker opdeles for at mindske lydtransmition.

Økonomi
Det endelige byggeri indeholder betydeligt mindre træ i sit æstetiske udtryk, end oprindeligt ønsket af bygherre. Dette skyldes, at mange løsninger i træ blev udskiftet med standardløsninger for at reducere omkostninger. Ingeniører og arkitekter samarbejder fra begyndelsen af projektet, hvilket hjalp processen.

Fugt i byggefase
Alt træ blev gennemvædet under byggefasen, fordi der ikke blev anvendt en fugtstrategi og der var problemer med at overdække træet. Efterfølgende opstod der også problemer med optørring og vandskader og det var derfor nødvendigt at optørre, nedslibe og overfladebehandle på ny. Desuden var der i træfacadens accoya-behandling, som ætser skruer og derfor må der udvikles specialskruer. Derudover blev en del af facadematerialet ændret til stål for at øge holdbarheden.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

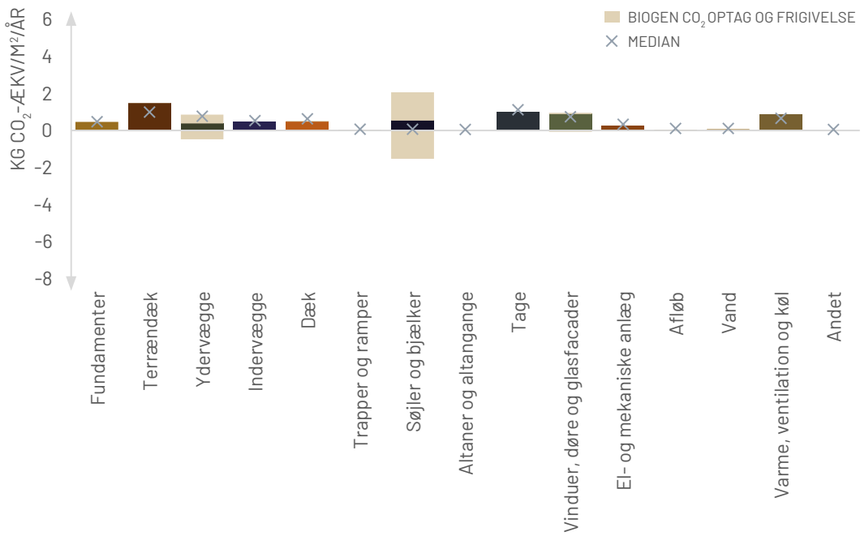

Figur 89. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

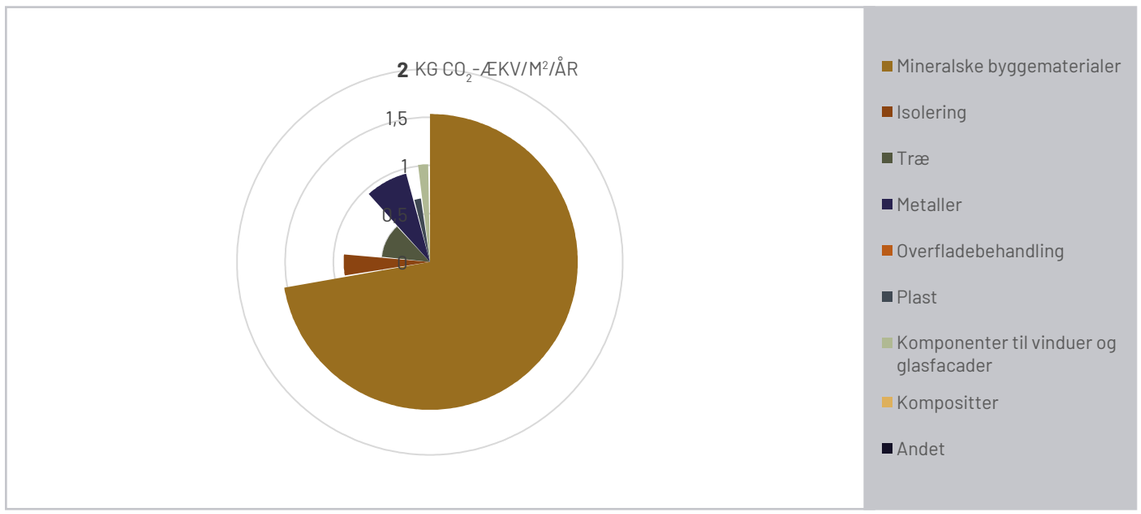

Figur 90. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

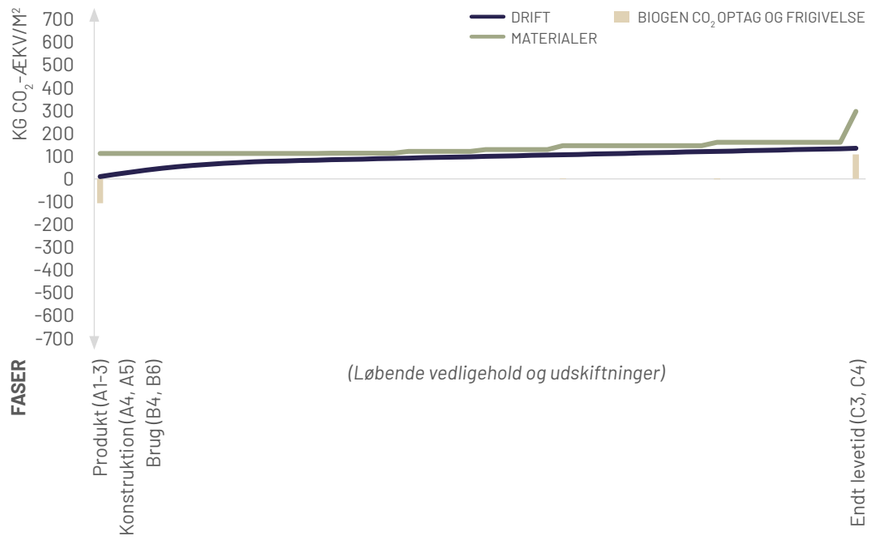

Figur 91. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**	Beton i terrændæk og fundament Armering i betondæk Tagmateriale af tagpap Indvendige glasvægge Solcelleanlæg på taget 3-lags rude i klimaskærmen
MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**	

Materialeforbrug under gennemsnit på 592,9 kg/m^2 (gennemsnit på 684,6 kg/m^2)

Foto Arkitema

BESKRIVELSE

Viborg Kommune havde som bygherre en vision om et bæredygtigt skolebyggeri og af den grund valgte Arkitema at designe bygningen med træ som bærende element. Dette blev også baseret på erfaringer fra Erlev skole, som var en af de første skoler i Danmark med træ som et gennemgående materiale. Denne skole er opbygget ligesom Erlev skole, hvor de bærende konstruktioner er i limtræ. Som en del af det overordnede ønske om et bæredygtigt byggeri, valgte man også at gå efter en DGNB Guld certificering, hvor tegnestuen selv besvarede kravene.

Beliggenhed	Overlund, Danmark
Byggeår	2023 (forventet)
Antal enheder	1
Kategori	Skole
Arkitekt	Arkitema
Landskab	Arkitema
Ingeniør	OJ Rådgivende Ingeniør
Bygherre	Viborg Kommune
Entreprenør	-
Entrepriseform	Fagentreprise
Opvarmet areal	12.967 m^2
Energiklasse	BR2018
Total energiforbrug	29,2 kWh/m^2/år
Energikilde	El - fremskrivning og ledningsgas - fremskrivning
Datagrundlag for LCA	Arkitektmodel
Certificering	DGNB Guld
Projekthjemmeside	Se link

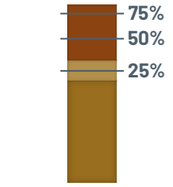

Mat.: 6,5
Tek. inst.: 1,3
Drift: 3,5
angivet i kg CO_2-ækv/m^2/år

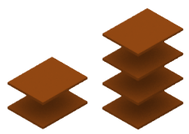

1 - 3 etager

Limtræ

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Gennem interviews med byggeriets parter fremgår følgende erfaringer ved brug af træ i det konkrete projekt.

Brand
Der blev anvendt en intern brandrådgiver fra Arkitema til at sikre dimensionering ift. brand. Desuden blev byggeriet tredjepartskontrolleret. I dag bruger Arkitema i stedet COWI's rådgivere til at sikre at byggeriet overholder kravene til brand. Indvendigt beklædte man størstedelen af overfladerne (ca. 80%) med ikke-brandbare materialer for at overholde brandkrav.

Akustik
Dæktykkelsen og kravene til lydisolation medvirkede til at der blev anvendt en øget grad af beton i bygningen. Dette skyldes særligt pga. en risiko for fordyringer, hvis der var anvendt træ i stedet.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

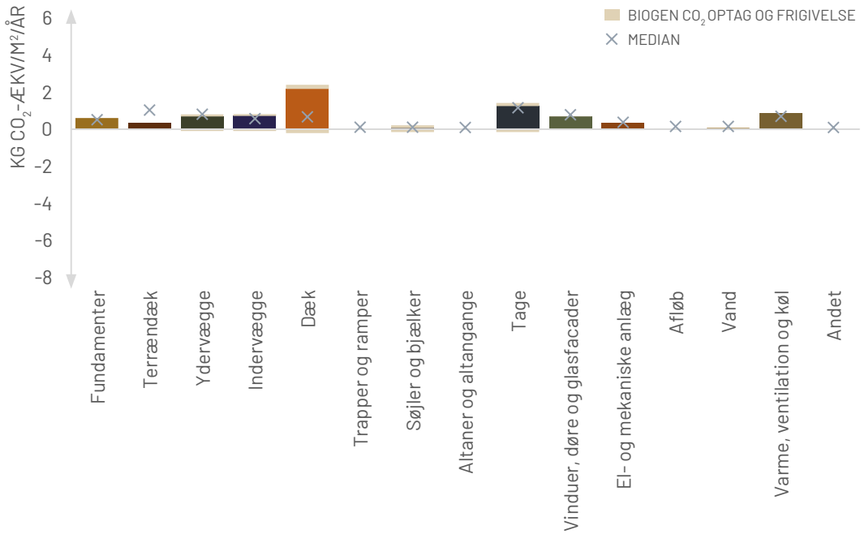

Figur 92. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

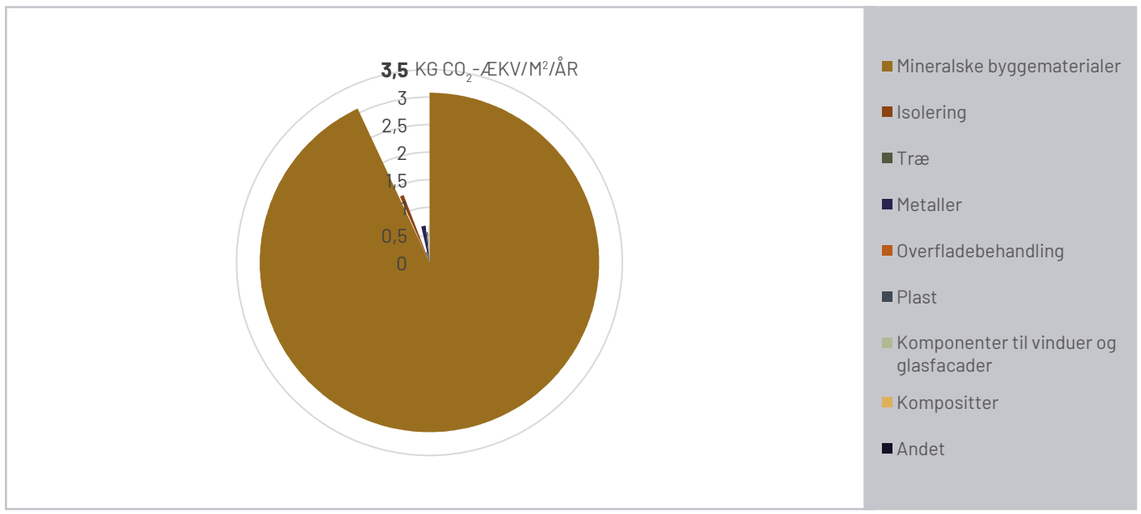

Figur 93. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

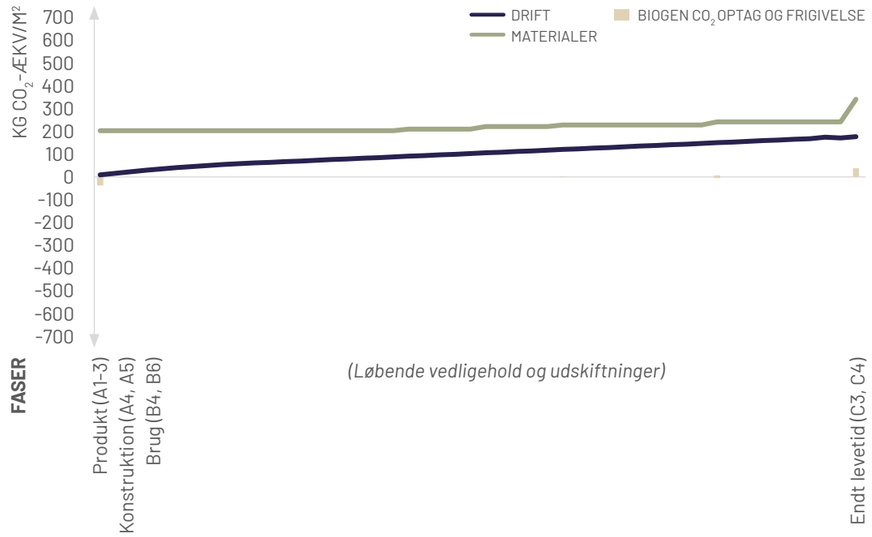

Figur 94. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**

Materialeforbrug over gennemsnit på 1228,9 kg/m^2 (gennemsnit på 684,6 kg/m^2)
Beton i terrændæk, fundament og etagedæk
EPS isolering i terrændæk
3-lags rude i klimaskærmen

MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**

SAMSØ ENERGIAKADEMI

Foto Arkitema

BESKRIVELSE

Samsø Energiakademi blev bygget som demonstrationsprojekt for bæredygtige energiløsninger. Bygningen fungerer som konferencecenter, udstillingsrum, lejrskole og kontor. Projektet blev opført i 2007 og tilhørte derfor ikke en egentlig energiklasse, men pga. bygherres ønske om at bygge bæredygtigt, blev ambitionen at ligge 25% under den daværende BR95-ramme. Bygningen er opført i træ med biologisk isoleringsmateriale, uden damspærre, og som passivhus. Akademiets ydre er en zinkfacade med felter af sortmalede træplader. Bygningen har en pælekonstruktion og består af limtræsrammer, der lægger ovenpå tværgående betondragere. Dækket er løftet 20-30 cm over terræn.

Beliggenhed	Samsø, Danmark
Byggeår	2007
Antal enheder	1
Kategori	Erhverv
Arkitekt	Arkitema
Landskab	Arkitema
Ingeniør	Planenergi
Bygherre	Samsø Energiakademi
Entreprenør	-
Entrepriseform	Fagentreprise
Opvarmet areal	600 m²
Energiklasse	Lavenergiklasse 2 jf. BR2008
Total energiforbrug	-
Energikilde	-
Datagrundlag for LCA	Arkitektmodel
Certificering	-
Projekthjemmeside	-

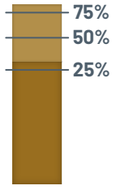

Mat.: 7,6
Tek. inst.: 3,5
Drift: -
angivet i kg CO_2-ækv/m²/år

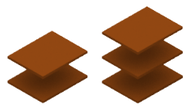

1,5 etager

Træhybrid

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Gennem interviews med byggeriets parter fremgår følgende erfaringer ved brug af træ i det konkrete projekt.

Brug
For at brandsikre konstruktionen blev der anvendt gipsplader over papiruldsisolering og loftet blev beklædt med mineraluld og træbeton.

Statik
Det var vanskeligt at finde ud af om det var ingeniøren eller producenten af bjælkerne, som havde ansvaret for, at sikre limtræskonstruktionens bæreevne.

Akustik
Loftet lavet i træbeton med mineraluld på bagsiden sikrer en god indvendig akustik.

Økonomi
Optimering af detaljer og løsninger blev udført i samarbejde med lokale håndværkere, som hjalp processen.

Fugt i byggefase
For at sikre fugt i byggefasen samarbejdes på tværs i projektgruppen. Alle er enige om, at byggeriet skulle holdes tørt og overdækket hele vejen igennem.

Fugt i brug
Overflader i zink blev brugt til at beskytte udvendigt mod fugt. Derudover er konstruktionen løftet fra terrænet, da terrænet i perioder står i vand.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

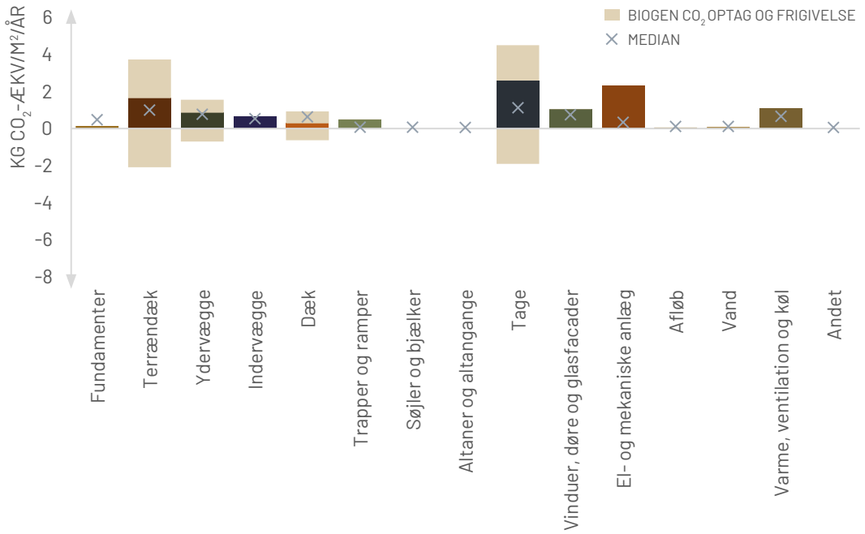

Figur 95. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

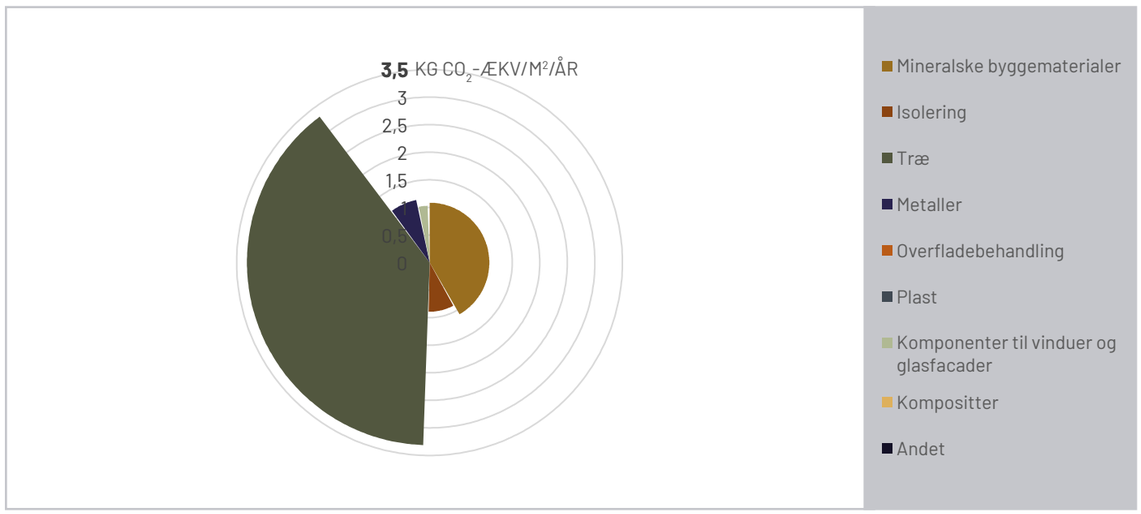

Figur 96. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

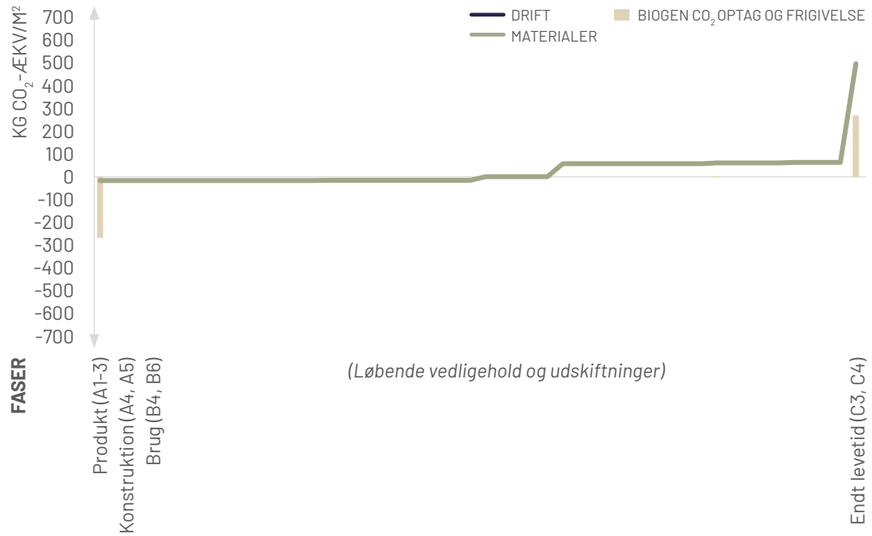

Figur 97. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**

Solcelleanlæg på tag
Cementbunden spånplade i tag og terrændæk
Patineret zink som facadebeklædning

MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**

Materialeforbrug under gennemsnit på 550,9 kg/m^2 (gennemsnit på 684,6 kg/m^2)

TRONDHEIM CENTRAL STATION

Foto Arkitema

BESKRIVELSE

Trondheim Central Station er et stort byggeri og knudepunkt for togtrafikken i Midtnorge. Stationen skal bygges uden forstyrrelse af togdriften, hvilket stiller store krav til processen. Netop derfor indgår arkitekt, ingeniør og entreprenør i et tæt samarbejde allerede tidligt i designprocessen. Trondheim er kendt for gamle træbygninger og derfor blev det besluttet, at byggeriet skulle udføres i træ. Træ bliver det gennemgående materiale både i de bærende elementer og i de synlige dele af bygningen.

Beliggenhed	Trondheim, Norge
Byggeår	2023 - 2025 (forventet)
Antal enheder	1
Kategori	Station
Arkitekt	Arkitema og PKA Arkitekter
Landskab	Arkitema
Ingeniør	-
Bygherre	Bane NOR Eiendom og Trøndelag Fylkeskommune
Entreprenør	Veidekke
Entrepriseform	-
Opvarmet areal	10.000 m^2
Energiklasse	-
Total energiforbrug	-
Energikilde	-
Datagrundlag for LCA	Arkitektmodel
Certificering	BREEAM-NOR Excellent
Projekthjemmeside	Se link

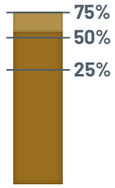

Mat.: 9,5
Tek. inst.: 1,2
Drift: -
angivet i kgCO_2-ækv/m^2/år

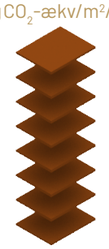

8 etager

Træhybrid

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Der blev ikke afholdt noget interview for denne bygning og derfor er der ikke indhentet nogle erfaringer.

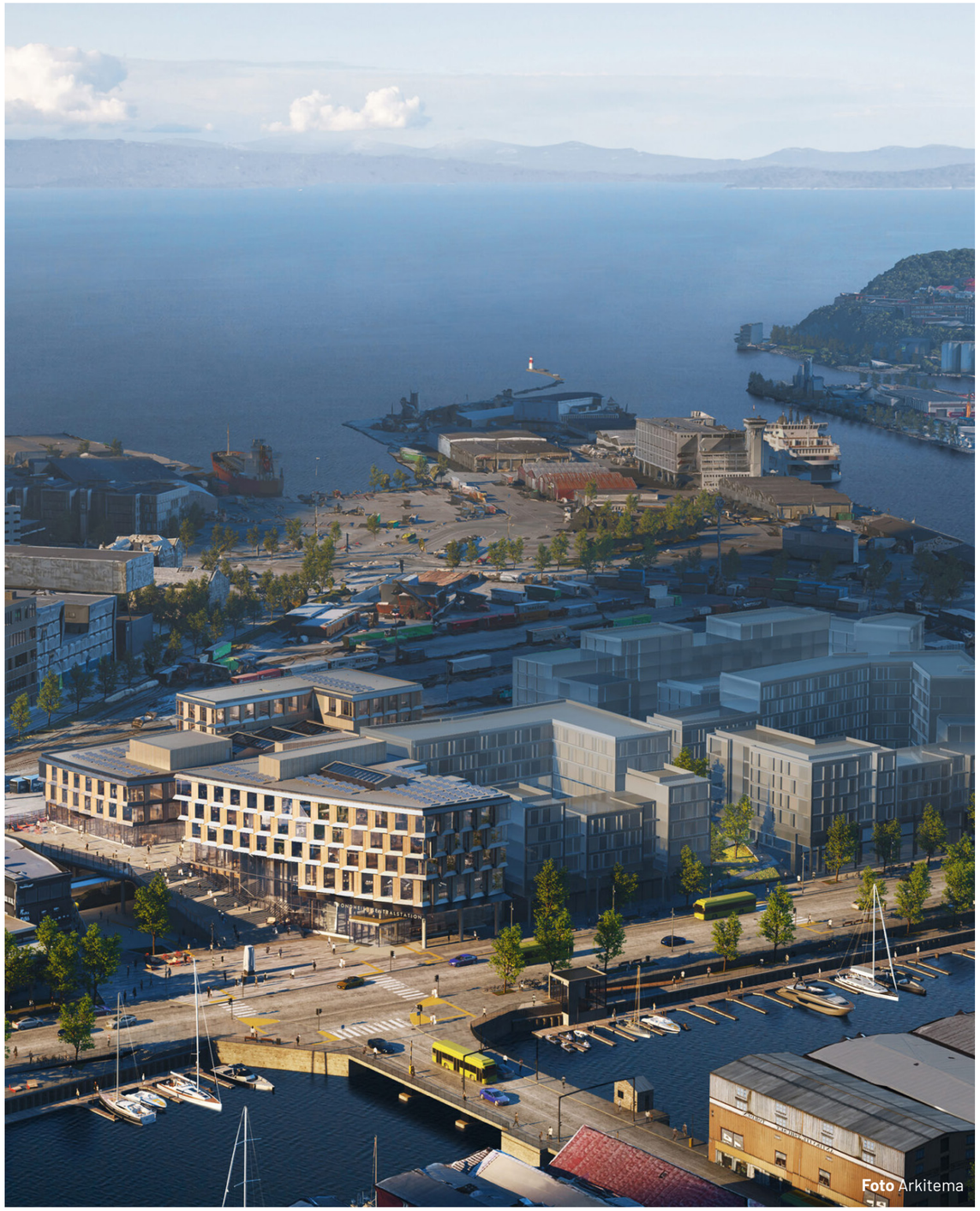
Foto Arkitema

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

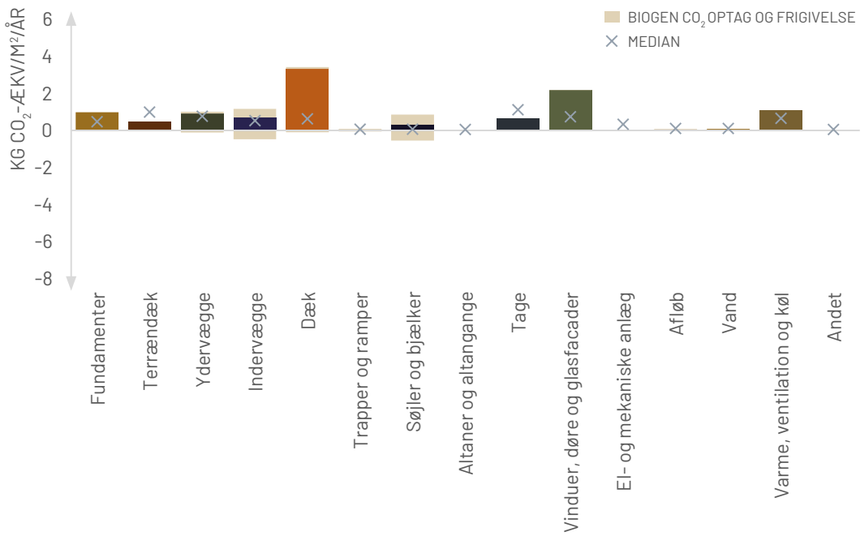

Figur 98. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

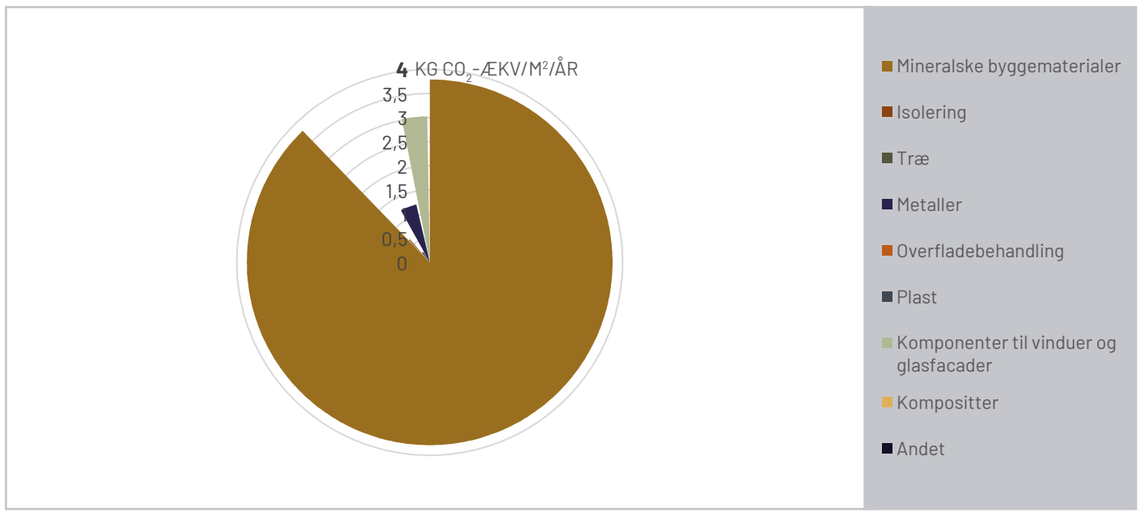

Figur 99. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

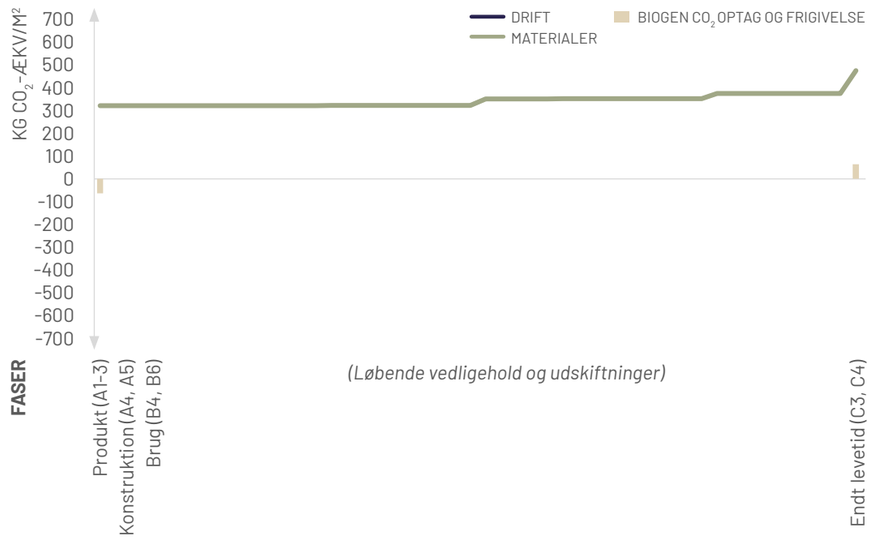

Figur 100. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER HØJE PÅVIRKNINGER

Materialeforbrug over gennemsnit på 1300,4 kg/m^2 grundet særlige behov i bygningen (gennemsnit på 684,6 kg/m^2)

3-lags ruder i klimaskærm

Beton huldæk i etagedæk og tagkonstruktion

Glaspartier i facaden samt indvendige glasvægge

Beton i terrændæk og fundament

Stålprofiler som bærende søjler

MEDFØRER LAVE PÅVIRKNINGER

FELDBALLE FRISKOLE

Foto Henning Larsen Architects

BESKRIVELSE

I forbindelse med nedlæggelsen af Feldballe Folkeskole blev Feldballe Friskole oprettet. Ti år senere var elevtallet fordoblet og der blev derfor tilføjet en tilbygning til skolen. Feldballe Friskole ønskede at bygge bæredygtigt og med brug af så mange lokale og biobaserede materialer som muligt. I lokalområdet, som bl.a. inkluderer Friland Andelsforenig, fokuseres der på bæredygtighed i dagligdagen såvel som i byggeriet. Bygherre ønskede at tilbygningen bygges i halmelementer. Funktionelt bruges tilbygningen i dag primært af 8. og 9. klasser og som naturfagslokale.

Beliggenhed	Djursland, Danmark
Byggeår	2021
Antal enheder	1
Kategori	Skole, tilbygning
Arkitekt	Henning Larsen Architects
Landskab	-
Ingeniør	Reeholm & Bredahl
Bygherre	Feldballe Friskole
Entreprenør	Høgh & Sønberg
Entrepriseform	Hovedentreprise og selvbyg (forældresamarbejde)
Opvarmet areal	259 m²
Energiklasse	BR2018
Total energiforbrug	17,4 kWh/m²/år
Energikilde	EI - fremskrivning
Datagrundlag for LCA	Arkitektmodel
Certificering	-
Projekthjemmeside	Se link

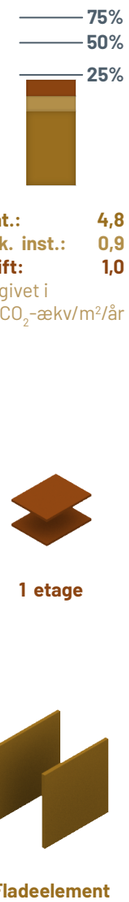

Mat.: 4,8
Tek. inst.: 0,9
Drift: 1,0
angivet i kg CO_2-ækv/m²/år

1 etage

Fladeelement

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Gennem interviews med byggeriets parter fremgår følgende erfaringer ved brug af træ i det konkrete projekt.

Brand
Halmelementerne er brandcertificerede og da tilbygningen kun er i en etage har der ikke været problemer med branddimensionering.

Akustik
Der blev anvendt ventilationspanelerne anvendt i byggeriet, som er støjdæmpende når det ventileres ved at reducere vejstøj udefra og lydabsorberende når der ikke ventileres. På lofterne blev der brugt træfiberisolering frem for mineraluld til akustik. Dette medførte øgede omkostninger, men blev prioriteret på grund af ønsket om et bedre indeklima.

Æstetik
Et vigtigt projekt parameter var at opnå en høj kvalitet i det arkitektoniske udtryk med anvendelse af biobaserede byggematerialer. Størrelsen og formen på halmelementerne definerede en indvendig rytme for vindueslysningerne.

Økonomi
Lokale selvbyggere bidrog, hvor det er muligt, for at reducere omkostninger. Oprindeligt ønskede man at opbygge terrændækket af træfiberplader, massivt træ og træfiberisolering. Det ville dog skulle ventileres på jordskruer efter vejledning fra BUILD. Løsningen fravælgs pga. pris og manglende kompetencer. Hovedentreprise-formen gør, at man ikke kan tage en anden entreprenør ind som fagentreprise og derfor lægges en sokkel ud og elementerne sættes herpå.

Logistik
Råhuset består af halmelementer der blev lavet som bygherreentreprise og monteret som forældrearbejde på stedet i løbet af fem dage.

Fugt i byggefase
Der blev anvendt en fugtstrategi, herunder både arbejdsprocedure- og udbudskontrolplan. Elementerne blev fragtet overdækket og der udføres fugtmålinger ved afsendelse og modtagelse.

Fugt i brug
Der blev brugt naturlig ventilation i bygningen.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

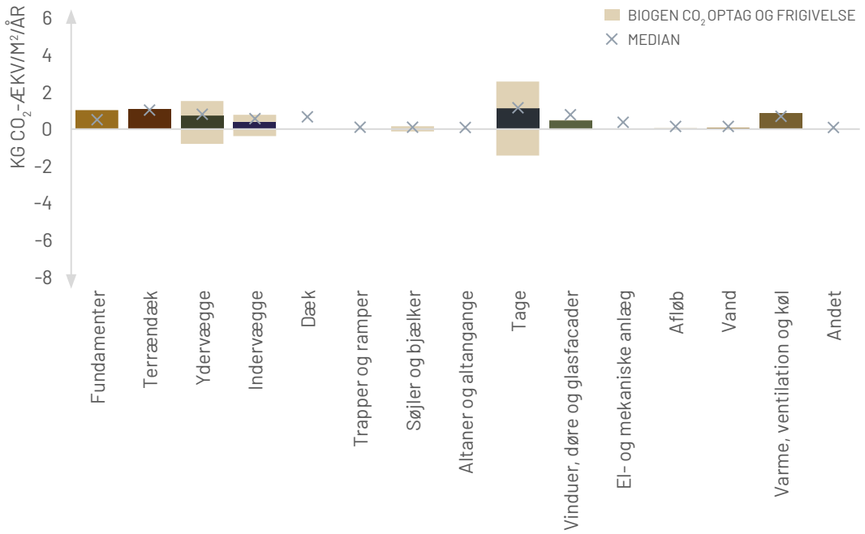

Figur 101. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

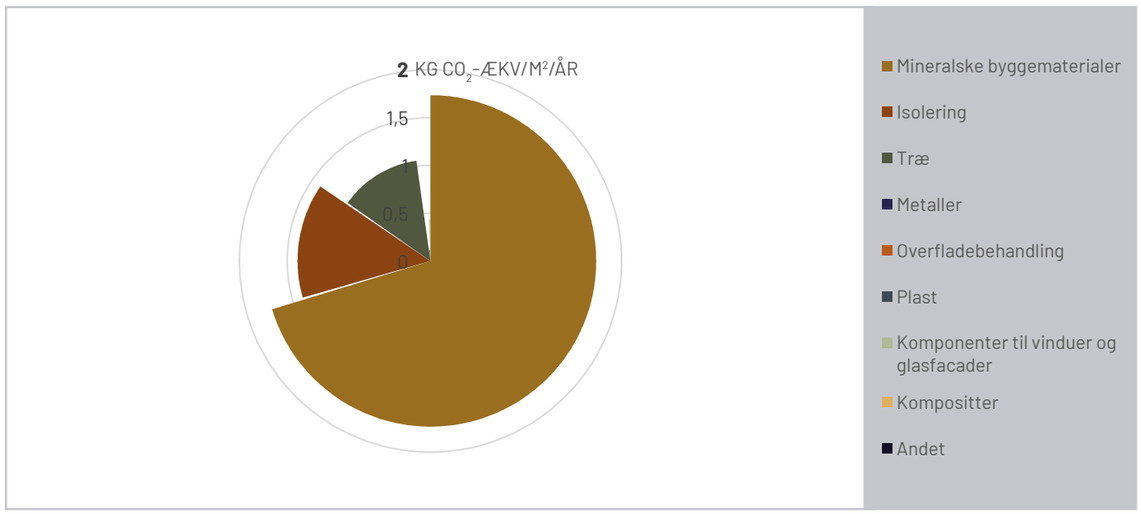

Figur 102. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

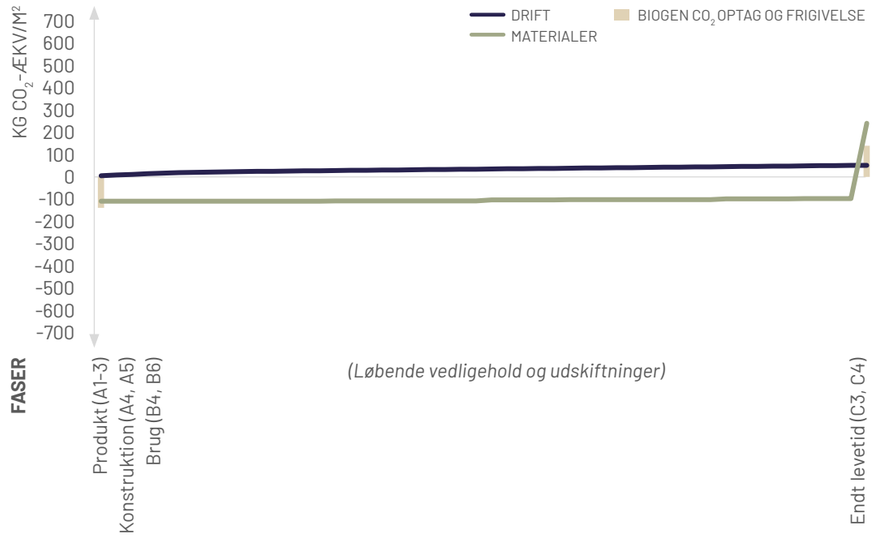

Figur 103. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**

- Beton i terrændæk og fundament
- EPS isolering i terrændæk
- Træfiberisolering i tag

MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**

ROSA DAGINSTITUTION

Foto Lendager

BESKRIVELSE

Byggeriet er en tilbygning til en eksisterende daginstitution. Bygherren, Københavns kommune, ønskede at bygge i CLT for at oparbejde kendskab til materialet. Lendager rådgiver til brug af CLT, hvor det giver mening rent konstruktivt. Der fokuseres i projektet på brug af træ samt at genbruge så meget som muligt. Alle materialer i det eksisterende byggeri er sunde og i god stand og derfor blev der foretaget tidlige studier af, hvordan de eksisterende materialer kunne genbruges i bygningen. Træfacaderne på den gamle bygning kunne dog ikke genbruges i den nye bygning pga. brandkravene, samt tvivl om hvorvidt brandimprægnering udvaskes over en årrække.

Beliggenhed	København S, Danmark
Byggeår	2023-2024 (forventet)
Antal enheder	1
Kategori	Daginstitution
Arkitekt	Lendager
Landskab	Lendager
Ingeniør	Søren Jensen
Bygherre	Københavns Kommune
Entreprenør	-
Entrepriseform	Hovedentreprise
Opvarmet areal	2.475 m²
Energiklasse	Lavenergiklase 2020
Total energiforbrug	-
Energikilde	Fjernvarme
Datagrundlag for LCA	Arkitektmodel
Certificering	-
Projekthjemmeside	-

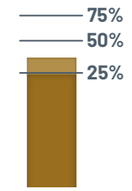

Mat.: 7,1
Tek. inst.: 0,9
Drift: -
angivet i kg CO_2-ækv/m²/år

2 etager

Fladeelement (CLT)

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Gennem interviews med byggeriets parter fremgår følgende erfaringer ved brug af træ i det konkrete projekt.

Brand
For at byggeriet overholder brandkravene har det været nødvendigt at lave en del brandbeskyttelsestiltag i fibergips. Derudover er der lavet udgange fra alle rum for at overholde krav til bygninger i høj anvendelseskategori.

Akustik
Intentionen er at lave etagedæk i CLT, hvor der monteres system-akustiklofter for at imødekomme krav til rumklang. Dette vil også have en effekt på trinlydsforplantningen mellem etagerne.

Æstetik
Der ønskes hvide vægge og ensartethed på tværs af stuerne, men tegnestuen foreslår at gøre stuerne unikke og anvende forskellige genbrugsmaterialer til de enkelte rum.

Økonomi
Bygherre giver ekstra økonomi undervejs pga. øgede materialepriser. Desuden modtager projektet 1,3 mio. kr. i pulje fra Realdania med puljen SoBB (Sammen om Bæredygtigt Byggeri) som sætter fokus på igangsætning af bæredygtigt byggeri i kølvandet på Corona-pandemien.

Fugt i byggefase
Projektet er endnu i en tidlig fase og der er endnu ikke udarbejdet en fugtstrategiplan. Det er dog planlagt at der skal laves en fugtstrategi.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

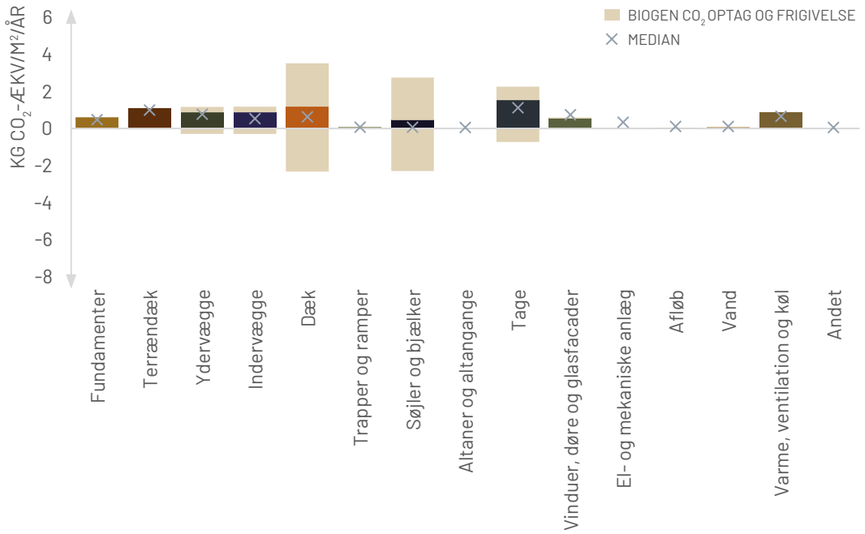

Figur 104. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

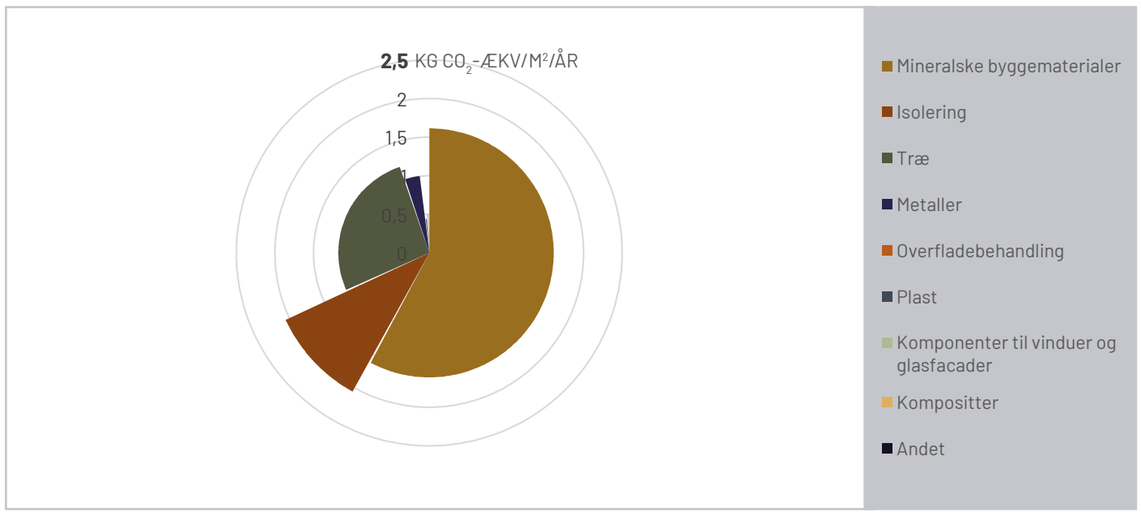

Figur 105. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

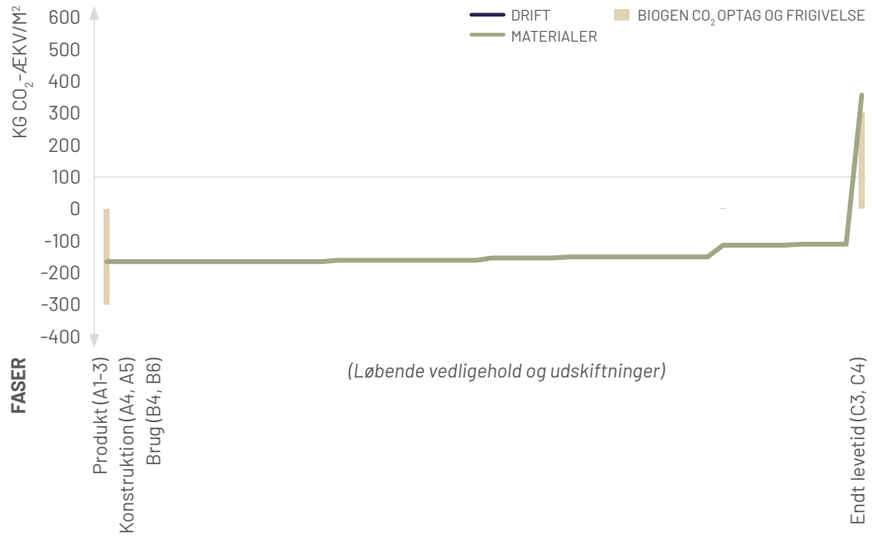

Figur 106. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**

- EPS isolering i terrændæk
- Træfiberisolering i taget
- CLT elementer som bærende konstruktion i etagedæk
- Stålplader som tagoverflade

MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**

KAROLINELUND BØRNEHAVE

Foto Artelia (tidligere MOE)

BESKRIVELSE

Bygherre ønskede at bygge klimavenligt, hvorfor valget faldt på et træbyggeri. Opgaven blev udbudt i omvendt licitation med DGNB-certificering som konkurrenceparameter. Børnehaven er Danmarks første daginstitution certificeret med DGNB Platin og byggeriet lever op til en række kriterier inden for bæredygtighed, bl.a. indenfor energioptimering, totaløkonomi og materialevalg. Bygningen har søjle-bjælkekonstruktion med limtræsbjælker, som bærer den grønne tagflade.

Beliggenhed	Aalborg, Danmark
Byggeår	2016 - 2017
Antal enheder	1
Kategori	Daginstitution
Arkitekt	Bjerg Arkitektur
Landskab	By+Land
Ingeniør	Artelia (tidligere MOE)
Bygherre	Aalborg Kommune
Entreprenør	Lund & Staun
Entrepriseform	Totalentreprise
Opvarmet areal	851 m²
Energiklasse	BR2015
Total energiforbrug	39,7 kWh/m²/år
Energikilde	EI - fremskrivning og fjernvarme - fremskrivning
Datagrundlag for LCA	Ingeniørmodel
Certificering	DGNB Platin
Projekthjemmeside	-

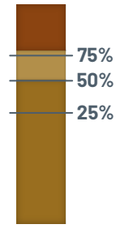

Mat.: 9,2
Tek. inst.: 1,9
Drift: 2,9
angivet i kg CO_2-ækv/m²/år

1 etage

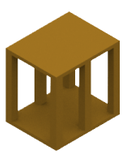

Træhybrid

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Gennem interviews med byggeriets parter fremgår følgende erfaringer ved brug af træ i det konkrete projekt.

Brand
Alle bygningsdele er klassificeret R60 og er indrettet som en brandsektion opdelt i brandceller.

Økonomi
I byggeprocessen var der et tæt samarbejde mellem entreprenør og rådgivende ingeniør, da konstruktionen blev bygget på stedet.

Akustik
Der blev i detailfasen udarbejdet lydplaner og akustikkrav. Da bygningen stod færdig blev dette målt for at sikre at kravene blev overholdt.

Æstetik
Facaden er lavet i thermowood med en estimeret holdbarhed på 50 år. Dette blev valgt for at opnå en patiering af facaden.

Statik & Logistik
Byggeriet består af tre volumener som er koblet sammen af et fælles tag. Dette gav statiske udfordringer, da taget ikke relaterer sig til de indre bygninger og det var nødvendigt med yderligere understøtning. Der fandtes ikke standardløsninger til konstruktionen i limtræ og træleverandøren lavede ikke beregninger på et helt system af bjælker. Af den grund brugte projektteamet mange timer på at løse statiske detaljer, især i grænsefladen mellem arkitekter og ingeniører. Entreprenøren havde tømrerkompetencer i organisationen, og man valgte derfor at opføre konstruktionen på stedet. Planløsningen var desuden vanskelig at få til at gå op, da det var vanskeligt at aflæse hvilke vægge der er bærende, fordi de statiske laster er fordelt over søjler.

Fugt i byggefase
Der blev udarbejdet en plan for måling af fugtindholdet i bygningen samt sat krav til godkendelse af fugtindholdet i konstruktionstræet inden indpakning.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

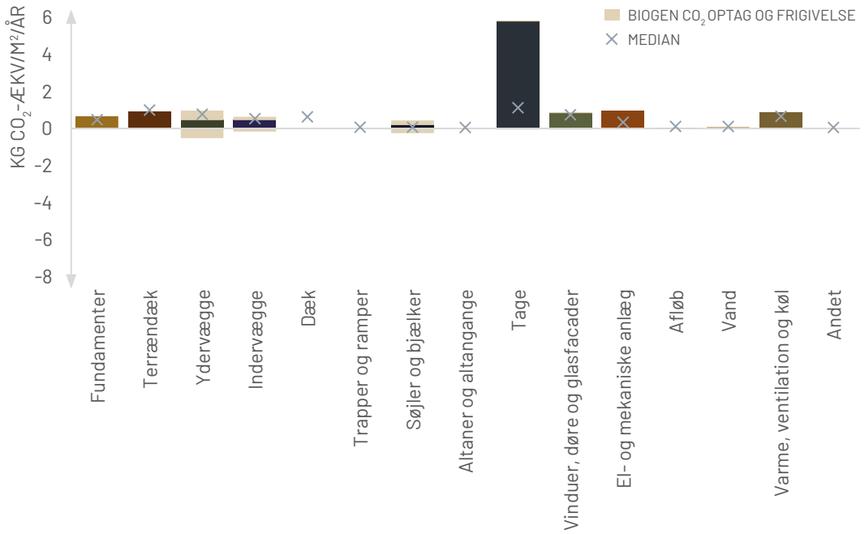

Figur 107. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

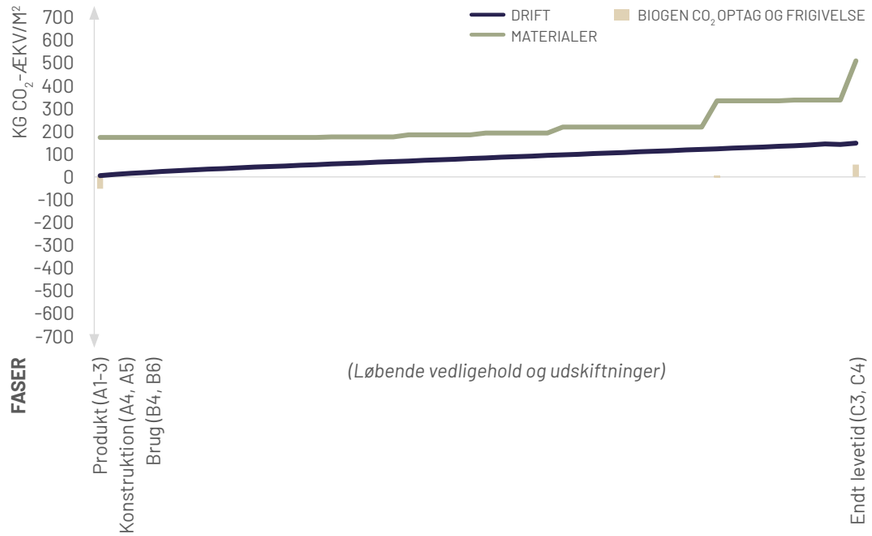

Figur 109. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

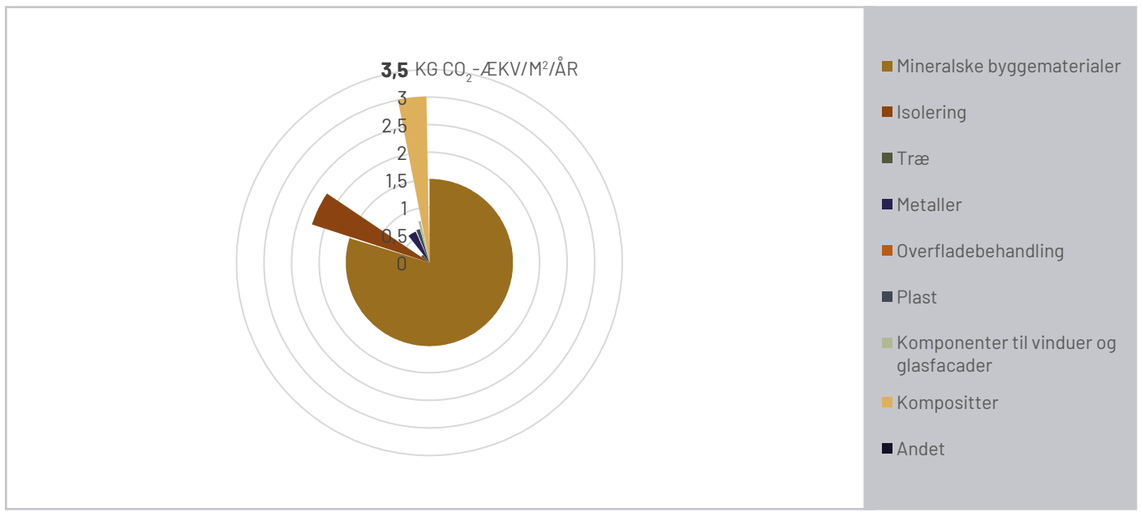

Figur 108. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**	Sedumtag EPS isolering i terrændæk Solcelleanlæg på tag Beton i terrændæk og fundament Tagmateriale af tagpap Byggeriet er kun en etage, hvilket medfører et stort areal for klimaskæm, terrændæk og fundament
MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**	

SKOLEN FOR LIVET

Foto Sophia Lydolph / EcoCocon Danmark

BESKRIVELSE

Skolen for Livet blev bygget med et ønske og en vision om en bæredygtig skolebygning. Skolen er opført i præfabrikerede halmelementer som bærende elementer. Derudover har byggeriet også ventilationsvinduer, indervægge af pudsede lersten og sedumtag.

Beliggenhed	Stege, Danmark
Byggeår	2018
Antal enheder	1
Kategori	Skole
Arkitekt	Ønskeøen
Landskab	-
Ingeniør	-
Bygherre	Skolen for Livet
Entreprenør	-
Entrepriseform	-
Opvarmet areal	534 m²
Energiklasse	-
Total energiforbrug	-
Energikilde	-
Datagrundlag for LCA	Arkitektmodel
Certificering	-
Projekthjemmeside	-

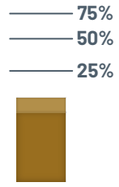

Mat.: 4,4
Tek. inst.: 0,9
Drift: -
angivet i kg CO_2-ækv/m²/år

2 etager

Fladeelement

BRUG AF TRÆ: PARTERNES ERFARINGER

Der blev ikke afholdt noget interview for denne bygning og derfor er der ikke indhentet nogle erfaringer.

Foto Sophia Lydolph / EcoCocon Danmark

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER BYGNINGSDELE

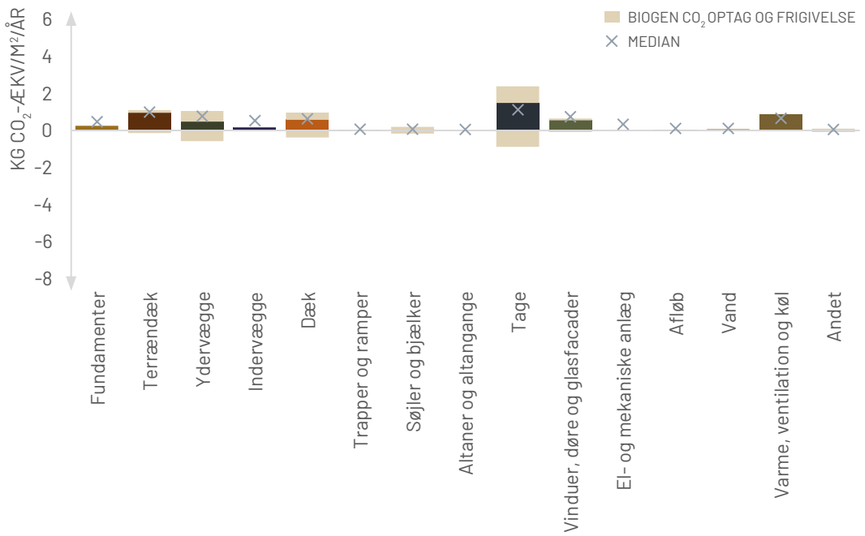

Figur 110. CO_2-regnskab over byggeriets bygningsdele
Den vandrette akse viser bygningsdelsgrupperne, herunder fundamenter, terrændæk, ydervægge, indervægge, dæk, trapper og ramper, søjler og bjælker, altaner og altangange, tage, vinduer, døre og glasfacader, el- og mekaniske anlæg, afløb, vand, varme, ventilation og køl samt andet. Bemærk at tekniske installationer er baseret på generiske værdier. Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år. Lys brun indikerer indholdet af biogen CO_2 i bygningsdelen jf. -1/+1 metoden. Krydserne markerer medianværdien for bygningsdelen for alle bygningscases.

KLIMAPÅVIRKNINGER OG MATERIALEFORDELING

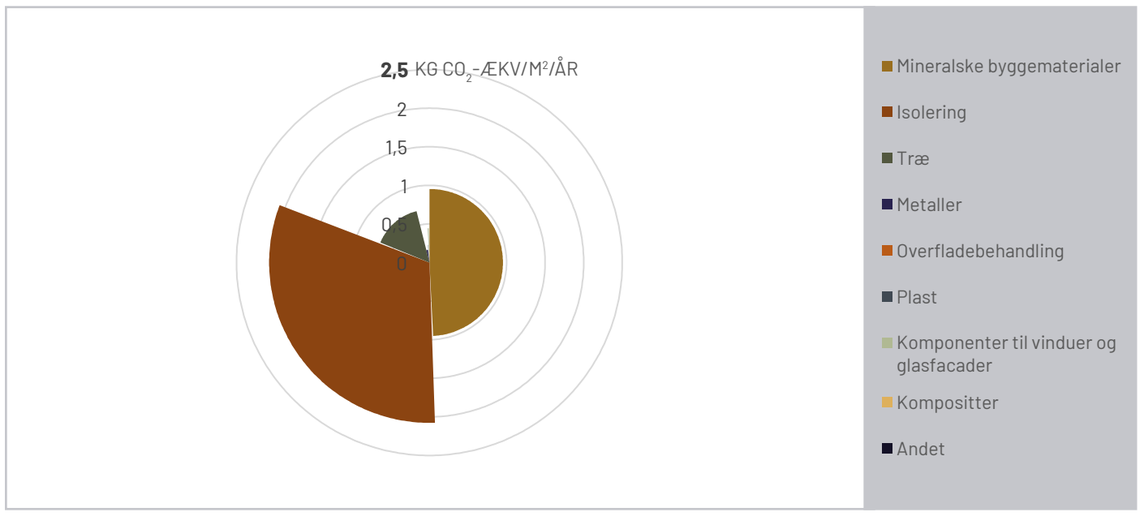

Figur 111. Materialefordeling og udledt CO_2
Cirkeldiagrammet viser fordelingen af materialer målt i kg for materialegrupperne mineralske byggematerialer, isolering, træ, metaller, overfladebehandling, plast, komponenter til vinduer og glasfacader, kompositter og andet for byggeriet i procent. Ud af aksen ses udledning af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2/år fordelt over materialekategorierne. Bemærk at aksens skala varierer.

KLIMAPÅVIRKNINGER FORDELT OVER TID

Figur 112. CO_2-regnskab over byggeriets livscyklusfaser
Den vandrette akse viser fordelingen af livcyklusfaser i byggeriet over 50 år. I år 0 forekommer udledninger fra produktions- og opførselsfasen (hhv. A1-A3 samt A4 og A5). Mellem år 1-49 forekommer udledninger fra brugsfasen (B4 og B6). I år 50 forekommer udledninger fra bortskaffelsesfasen (C3 og C4). Den lodrette akse viser udledningen af drivhusgasser angivet i kg CO_2-ækv./m^2 fordelt over materialer og drift. Det biogene CO_2 indhold er vist som søjler svarende til optag og frigivelse af biogen CO_2 i løbet af betragtningsperioden jf. -1/+1 metoden.

DETALJER FOR BYGNINGENS KLIMAPÅVIRKNING

MEDFØRER **HØJE PÅVIRKNINGER**	Træfiberisolering i taget EPS isolering i terrændæk 3-lags ruder i klimaskærm
MEDFØRER **LAVE PÅVIRKNINGER**	Enkel arkitektur og simpel konstruktionsopbygning Materialeforbrug under gennemsnit på 514,8 kg/m^2 (gennemsnit på 684,6 kg/m^2)

Andersen et al., 2021
Andersen, C., Stranddorf, L. K., Wittchen, A., Rasmussen, F. N., & Birgisdóttir, H., Klimapåvirkninger fra 20 træbyggerier - LCA på 20 eksisterende træbygninger, 2021, BUILD 2021:27

CEN, 2012
CEN, DS/EN 15978 Bæredygtighed inden for byggeri og anlæg – Vurdering af bygningers miljømæssige kvalitet – Beregningsmetode, 2012

CEN, 2013
CEN, DS/EN 15804:2012+A1 Bæredygtighed inden for byggeri og anlæg - Miljøvaredeklarationer - Grundlæggende regler for produktkategorien byggevarer, 2013

CEN, 2014
CEN, DS/EN 16449 Træ og træbaserede produktioner - Beregning af det biogene carbonindhold i træ og omdannelsen til carbondioxid, 2014

CEN, 2019
CEN, DS/EN 15804:2012+A2:2019 Bæredygtighed inden for byggeri og anlæg - Miljøvaredeklarationer - Grundlæggende regler for produktkategorien byggevarer, 2019

IPCC, 2022
IPCC, Climate Change 2022: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. http://www.ipcc.ch.

LCAbyg, 2023
www.LCAbyg.dk

MOE, 2022
MOE, Oplæg til defaultværdier for installationer: etageboliger, kontorbyggerier, skole og daginstitutioner, 2022

Rasmussen et al., 2020
Rasmussen T., Rasmussen B., Andersen H., Birgisdottir H., Nielsen J., Jermiin L., Harrestrup M., Hansen T. & Cornelius T., Anvendelse af træ i byggeriet: Potentialer og barrierer, 2020, BUILD 2020:25

Reduction Roadmap, 2023
www.reductionroadmap.dk

Teknologisk Institut & Sweco, 2022
Teknologisk Institut & Sweco, Oplæg til defaultværdier for installationer: enfamiliehuse, rækkehuse, 2022

Trafik-, Bygge- og Boligstyrelsen & COWI, 2020
Trafik-, Bygge- og Boligstyrelsen & COWI, Opdaterede emissionsfaktorer for el og fjernvarme, 2020

Videncenter om Bygningers Klimapåvirkning, 2022
Videncenter om Bygningers Klimapåvirkninger, LCA ifølge klimakravene: Introduktion til LCA i henhold til klimakravene i bygningsreglementet

Wittchen & Rasmussen, 2021
Wittchen, A. & Rasmussen, T., Erfaringer fra 20 træbyggerier - Eksisterende træbyggerier, 2021, BUILD 2021:28

Zimmermann et al., 2019
Zimmermann, R.K., Kanafani, K., Rasmussen1, F.N., Birgisdóttir, H. Early Design Stage Building LCA using the LCAbyg tool: Comparing Cases for Early Stage and Detailed LCA Approaches, IOP Conf. Ser.: Earth Environ. Sci. 323 012118, 2019